

Katoliški Obzornik.

Urejuje in izdaja

dr. Jan. Ev. Krek.

Letnik V. — Zvezek I.

V Ljubljani, 1901.

Tiska „Katoliška Tiskarna“.

Vsebina I. zvezka.

	Stran
Silvestrov večer. (Dr. M. Prelesnik.)	1
Protireformacija na Kranjskem (Dr. M. Prelesnik.)	3
Paberki o Prešernu. (Viktor Steska.)	17
Človek središče vidnega stvarstva. (M. P.)	35
Mističen cvet s češkega Parnasa. (F. Ks. G.)	45
Unijatstvo. (Dr. K.)	68
† Jakob Voljč. (Dr. M. O.)	71
Slovstvo.	74
Drobtinice. Svobodna volja. — Dve pesmi stoletnici. (Dr. M. Prelesnik.) — Izkopavanja na rimskem foru. — Najstarejša Marijina cerkev krščanstva. (J. D.)	76

Naznanilo upravnništva.

Dobita se še *prvi* in *drugi* letnik „Katoliškega Obzornika“ po znižani ceni à 2 K. *Tretji* letnik je pošel.

Tej številki so pridejane položnice, da z njimi p. n. naročniki dopošljejo naročnino za „Katoliški Obzornik“, oziroma udnino za „Leonovo družbo“.

Ustanovnina za „Leonovo družbo“ je vsaj 100 kron, udnina rednih članov z naročnino za „Katoliški Obzornik“ vred 10 K, udnina podpornih članov z naročnino vred 6 K, naročnina sama za „Katoliški Obzornik“ pa 5 K.

Če se kak p. n. naročnik preseli, naj to uljudno naznani, da mu vemo kam pošiljati list.

Upravništvo „Katoliškega Obzornika“.

„Katoliški Obzornik“ izhaja štirikrat na leto.

Velja 5 kron.

Naročnina naj se pošilja pod naslovom: *Upravništvo*

„Katoliškega Obzornika“ v Ljubljani.

Silvestrov večer.

Kakov letos je hrup na Silvestrov večer
na poljani tam, kako vrvenje!
Tako bučno ni nikedar vrenje valov
kot na polju tem ljudstva šumenje:
Na poljano to plano s šumenjem šumi
ljudstva nebrojno, množ nešteta...
Kam li vreje tak naglo in strastno tako
na Silvestrov dan, zadnji dan leta?

Oj, na robu poljane prostrane le-te
donebesna dviguje se stena,
sredi nje se zatvorjena vrata blesté,
iznad vrat pa glej slova ognjena:
Prehod v novo stoletje — vhod v dvajseti vek.

Ah, zatorej viharno to vretje
in ta silni naval na poljano le-to:
vse bi rado šlo v novo stoletje.

Oj poljana ti plana, spomladi rodiš
res nebrojno cvetk pisanih, mičnih;
a nocoj tu na tebi nebroj zrem ljudij,
še bolj pisanih, bolj raznoličnih:
Več ko pisanih rož tukaj pestrih je mož,
in ah, kaka razlika v jeziku
nepreglednih teh, ki so zbrali nocoj
pri tej steni, pri tem se mejniku!
Kedo neki bo prvi šel skozi ta vhod?
Pač le, komur to genij dovoli,
ki pred vratmitam z mečem ognjenim v rokah
kot stražar hodi gori in dolí...

Veličastno pojó že zvonovi cerkvá,
že jednajsta je ura odbila,
nepregledna ta množ se pa tudi je že
v pojedine oddelke zvrstila.
Zdaj ustavi se genij, prehoda stražar,
še pogleda po množici zbrani,
pa s povzdignenim glasom jo nagovori,
da odmeva po celej poljani:
„Prehod v novo stoletje so vrata le-ta;
kedor prvi v skrivnostni tej noči,
ob mejniku dveh vekov, bo šel skozi vhod,
kraljeval bo v tej dobi bodoči.

Kedor hoče pa prvi v stoletje novo,
naj našteje prej svoje zasluge:
kaj li blagega, slavnega storil je že,
in kaj bo še — ne za se, za druge!“

Vse je tiho, vse mirno, toda le za en hip:
že pred genija stopa objestno
prve čete načelnik z zastavo svitlo,
pak oglašá se samozavestno:

„Kedo neki zaslužil prvenstvo je to,
če ne jaz in pa množica moja!
Pač rad poznal bi ga, ki še dvomi o tem,
ki drugače si misliti usoja.
Kedo neki pridobil si več je zaslug?
Kedo širil je Misel svobodno,
čudotvorno to iskro, rešnico vseh spon,
to vseh lepih del stvarnico plodno?
Kedo črnil bolj strašno ves srednji je vek
in njegove cerkvene ustanove;
kedo ljudstvo odvrčal od onih je dob
in pokazal smeri mu je nove?
Kedo bolj spodkopaval je dogmam ugled
in kedo jih bolj grozno je slikal,
zagovornike njih pa kedo bolj mrzil
in napadal in zbadal in pikal?
Luč prosvete jaz nesel že v zadnjo sem vas
in pregnal ž njo načela usodna,
ki rodila jih je in gojila jih je
srednjeveška skolastika blodna.
Za prosveto bom tako na dalje še vnet,
za svobodo bom delal vseskozi:
naša Misel svobodna zavlada, živi
naj v umetnosti, pesmi in prozi!
Liberalnih glej mojih zaslug in nakan!
zato meni prvenstvo pristoja;
jaz pred vsemi zaslužim, da odpreš mi vhod
in zazluži to množica moja!“

In vsa svobodomiselna množica
za voditeljem svojim zaori:
„Da, da, mi zaslužili prvenstvo smo to,
da se prihod nam prvim otvori.“
Toda genij pred vhodom molči in molči,
nepremično drži se in resno.

Molk svečan... pa za hip le... čuj novo vpitjê,
gromovito vpitjê, donebesno:
Skozi množico prvo besneč in kričeč
se prerila že druga je troja;
nje govornik — z rdečo zastavo v rokah
s to besedo pred genija stopa:

„Mi ne prosimo, ampak zahtevamo to,
kar po pravdi nam gre in pravici;
a da prvi mi gremo v stoletje novo,
to pravico imamo v resnici:
Plamenico prižgali smo ljudstvu novo
v strah in grozo vse buržoazije,
po vsem svetu poznata ta baklja — to luč
socijalne je demokracije.

Kakor baklja žareča sred temne noči
naš je nauk v strašanski tej zmedi,
ki po svetu je širnem vladala doslej
v gospodarskem, v družabnem pogledi.
Mi ne prašamo — to nam pač malo je mar —,
je li vera v božanstvo potrebna,
je li Bog sploh, li duša li raj li pekel?
to stvar vsakega bodi zasebna!

Evangelij pa ta oznanujemo mi —
že po celem razširjen je sveti —:
Razdeliti je treba posest in blago,
red sedanji je treba podreti
Gospodarskega reda poslopje prav res
vse trohljivo je že in črvivo;
kaj zasluži pač drugega, kakor le-to,
da sežge se kot snopje snetljivo!
Plamenico je treba zagnati enkrat
v to poslopje črvivo, nič vredno;
vrh razvála postavi pa nov dom, krasan
proletarsko si ljudstvo zavedno.
Udomaćili bomo v tem domu se mi,
kraljevali tu bomo veseli,
prepustili mi bomo vrabičem nebo,
raj že tukaj mi bomo imeli.“

„Da, to hočemo mi!“ kakor en glas kriči
za govornikom četa njegova;
„prav nihče nam ne bode zabranil tega,
nam pripadala doba bo nova!“
In kar s silo predreti hče vhod, a zaman:
genij z mečem tam pot jim zastopa;
kakor besni vsled tega bučé in šumé,
da odmeva do nebnega stropa...

Komu neki otvoril bo genij prehod?...
Glej, oddelek zdaj tretji se bliža;

dotlej zadi je stal, zdaj pa resen, miran
se približa — za znamenjem križa.
Kako vzvišen, miran, veličasten je mož,
ki pred angela vodi to četo! —
Sivolas je to starček, ves svet mu obraz —
On pa mirno mu to de, a vneto:

„Svete vere luč milo prižigal sem jaz,
svete vere luč, ki se razlila
iz nebeških je dvorov v pozemsko temo,
se razlila, ves svet prenovila.
Kamor luč še je ta prisvetila kedaj,
tam življenje je novo priklilo
in cvetelo, razvilo se hitro povsod
in sprelepe sadove rodilo.
Pri svetlobi te luči božanske dobi
najčistejše zemljan razsvitljenje,
pri tej luči spozna on svoj zadnji namen,
spozna, kaj je pozemsko življenje.
Pri toploti te luči dobi sred nadlog
vsak Adamov sin največ utehe;
pri svetlobi te luči bedech učenjak
najkrasnejše doseže uspehe.
Aj, ta lučka zemljanu popotniku
sveti žarno in varno ga pelje
skoz pozemsko vrvenje po pravih stezah
ter v nebeško veselje pripelje.
Blagotvorno to lučko sem vneto, skrbno,
nesebično ljudem jaz prižigal,
in prižigal luč bodem to, dokler bom živ,
jo prižigal, visoko jo dvigal“

„Živel Leo trinajsti, naš oče, vladar!“
oduševljeno spremstvo zakliče
sivolasemu starčku, ko z drugih stranij
množ razljučena vanjega siče.

Kaj pa genij? Glej čudo: pred starčkom
se tem
sam prikloni in pravi svečano:

„Ti zaslužil si, Leo, da prvi mi greš
skozi vhod, ti in ljudstvo ti vdano!
Tvoj in tvojega ljudstva bodoči bo vek,
vek krščanskega bo zmagoslavja;
kristijan je pozvan, da kraljuje ta vek
in da zemlji obličje prenavlja!“

In otvoril je genij zdaj dver na stežaj —
uprav dvanajst je ura odbila —;
skozi vrata pa prva v stoletje novo
je Leonova četa stopila.

Dr. M. Prelesnik.

Protireformacija na Kranjskem

pod škofom Tomažem Hrenom (Chroenom).

Prvi članek.

Uvod.

Vzdihnil je ves svet in se začudil, da je arijanski.“ Tako je vzkliknil „sv. Hieronim, ko je Arijevo krivoverstvo slavilo v rimskem cesarstvu svoje zmagoslavje.¹⁾

Podobno je — če se sme majhno primerjati z velikim — l. 1588 ljubljanski kanonik Pavel Gottscheer zroč takratno napredovanje luteranizma na Kranjskem bolešno pisal: „Naša cerkev je od dne do dne bolj prazna z ozirom na duhovščino, zlasti pa še z ozirom na poslušavce. Joj, kam smo prišli! Usmili se Bog, v kakšne čase smo vendar zabredli.“²⁾

Martina Lutra kriva vera je res skoraj že obhajala zmagoslavje v Slovincih. Če smemo verjeti pisatelju zgodovine slovenskega naroda³⁾, se je že l. 1564 štelo mnogo več luteranskih kot katoliških Slovencev, dasi so bile cerkve po deželi še v rokah katoliških prebivavcev. Čudno se res sliši taka stvar od prej tako vernega, katoliškega naroda slovenskega. A bilo je, žal, kolikor toliko resnično dejstvo.

Med tem, ko so se naši predniki skoraj neprestano tako hrabro bojevali proti Turku za krst častni in svobodo zlato, je prihrumela od severa druga nevarnost nadnje, nevarnost preteča oskruniti pravo podobo tega križa in jim odvzeti pravo slobodo, slobodo otrok božjih. In tej nevarnosti se niso znali ali hoteli uspešno ustaviti.

Kakor povodenj se je razširil upornega virtemberškega meniha Martina Lutra krivi nauk čez nemške pokrajine, se razlil tudi po avstrijskih alpskih deželah. Neskrbnost in mlačnost nekaterih duhovnikov združena z nevednostjo priprostega ljudstva je tej deroči povodnji pustila prosto pot. Pohlep lakotnih plemičev, želečih si ob tej priliki osvojiti lepa posestva „mrtve roke“, pa je tej povodnji pot še delal in odpiral.

V Notranjo Avstrijo, katero ime je v strogo upravnem smislu za dežele Štajersko, Koroško, Kranjsko in Gorico prišlo v rabo v drugi polovici

¹⁾ Hieronymus, Dial. adv. Luciferian. n. 19.

²⁾ Glej pismo tega kanonika škofu Janezu Tautscherju v „Die Ehre des Herzogthums Krain von Johann Weichard Freiherrn von Valvasor.“ Laibach — Nürnberg 1689. Zweite unveränderte Auflage. Rudolfswerth 1877. VIII. knjiga, str. 667.

³⁾ Trdina J., Zgodovina slovenskega naroda. Ljubljana 1866, str. 109.

16. stoletja, je kmalu našel pot Martina Lutra nauk. Pot so mu pokazali mladi plemiči, ki so se na vseučiliščih v Wittenbergu, Strassburgu, Heidelbergu, Lipiciji in vzlasti v Tubingi na Eberhard-Karolovem vseučilišču navzeli novega duha, pa ga zanesli domov, zanesli domov pa tudi luteranske knjige in pripeljali krivoverske predikante.

Kakor na Štajerskem in Koroškem je novi nauk našel rodovitna tla tudi na Kranjskem, ki je v cerkvenem pogledu takrat z večine spadalo k akvilejski materi - cerkvi. Kralj Ferdinand (poznejši cesar Ferdinand I.) je bil primoran že 14. oktobra 1525 z reskriptom na upravitelja Kranjske izdati strogo povelje, naj se ubegli menihi prisilijo, da se vrnejo v svoje samostane.¹⁾

Da se je protikatoliški nauk zgodaj širil po deželi, priča tudi to, da je kralj Ferdinand oni patent, ki ga je 20. avgusta 1527 objavil v Budi proti novotarjem (privržencem Lutra, Zwinglija in Oekolampadija), v 160 izvodih poslal kranjskemu deželnemu glavarju z naročilom, da ga razglasi po celi deželi.²⁾ Toisto priča tudi dejstvo, da so se že l. 1528 nekateri začeli braniti dajati duhovno desetino in cerkvene darove, tako da je na prošnjo oglejskega patriarha kralj Ferdinand moral s telesnimi in denarnimi kaznimi zapretiti onim, ki bi se branili plačati desetino ali pomagali razširjati protikatoliške nauke.³⁾

Takih sledov je puščal luteranizem vedno več za seboj. Vendar je bilo njega razširjanje na Kranjskem za enkrat omejeno z večine na gradove plemičev, ki so se bili hitro zanj vneli in v njegovo obrambo stopili v tesno zvezo z luteranci sosednjih dežel. Da je zadobilo razširjanje herezije širok, tudi meščanstvo in kmetstvo oklepajoč obseg, je bilo treba „kranjskega Lutra“ Primoža Trubarja in njegovega mogočnega podpornika Janeza Unknada.

Že l. 1530, v prvi svoji službi v Loki pri Zidanem mostu, je Primož Trubar, doma iz Rašice na Dolenjskem, nagibal k luteranizmu. V svojih propovedih je nastopal proti vražam kmetskega ljudstva, govoril pa tudi že o „pravem spoznavanju“ Jezusa Kristusa kot jedinega Odrešenika. Ko so ga pa luteransko misleči kanoniki ljubljanskega stolnega kapitelja: dr. Leonard Mertlic, stolni prošt, Jurij Dragolic, generalni vikarij, in Pavel Wiener, svetnik škofa Raubarja, poklicali l. 1531 za pridigarja v ljubljanski stolnici, je v svojih propovedih že tako odkrito govoril v luteranskem duhu, da mu je ljubljanski knezoškof Krištof pl. Raubar (1493 — 1536) kmalu moral prepovedati propovedi v stolnici. Trubar pa je vendar lahko nadaljeval svoje delo: pri stanovih in pri mestnem svetu ljubljanskem je dobil dovoljenje, da je smel propovedovati v cerkvi sv. Elizabete v poslopju meščanske bolnice, ki je stala pod njih patronatom. Res se je moral tudi iz te cerkve umakniti in

¹⁾ Cf. Loserth Joh. Dr., Die Reformation und Gegenreformation in den innerösterreichischen Ländern im XVI. Jahrhundert. Stuttgart 1598, str. 38.

²⁾ Valvasor, l. c. VII. 431.

³⁾ Cf. Mittheilungen des historischen Vereines für Krain, 1864, S. 1.

zapustiti deželo. Prej omenjeni luteransko misleči ljubljanski kanoniki so skrbeli, da ni ugasnilo navdušenje za „čisti evangelij“.¹⁾

Skrbeli so pa tudi, da bi čim preje zopet dobili Trubarja na Kranjsko nazaj. Raubarjev naslednik, škof Frančišek baron Kazianer (1536—1544) je res poklical Trubarja l. 1542 kot kanonika v Ljubljano in mu izročil slovenske propovedi v stolnici. Luteranizem je sedaj dvignil glavo. Trubar in kanoniki-somišljeniki, kakor tudi nekateri odlični lajiki, so očitno kazali svoje luteransko prepričanje²⁾ in je svobodno razširjali. Škof Kazianer je sicer kmalu ukazal Trubarju molčati. Pa kaj je to pomagalo! Trubar je šel na deželo in odkrito učil novo vero.

Škof Urban Textor (1544—1558) je nastopil l. 1547 ostrejše pot proti vodjem evangeljskega izpovedanja. Dal je povelje, naj se zapró. Ali Trubar je ubežal v Trst k sorodno mislečemu škofu Rizzanu. Drugo leto se je sicer na ponižno prošnjo stanov pri kralju Ferdinandu smel vrniti. A propovedovati ni smel. Zato je zapustil z nekaterimi somišljeniki deželo in odrinil na Gornje Nemško. V Rotenburgu je dobil službo propovednika. Tam se je vprvič oženil. Tam se je pa tudi začelo ono njegovo delovanje, ki je najbolj širilo luteranizem med Slovenci. Začel je od tam svoje nauke širiti med svoje rojake po književni poti. In pri tem delu je našel mogočnega podpornika, slovečega Janeza pl. Ungnada, štajarskega deželnega glavarja in vrhovnega poveljnika nižjeavstrijskih dednih dežela, ki je bil l. 1556 odložil svoje mesto kot deželni glavar zaradi svojega luteranskega mišljenja in takisto šel iskat v Nemčijo druge domovine. Šel je na Sasko in odtod na Virtemberško, kjer ga je vojvoda Krištof kot slavnega boritelja s Turki častno sprejel in mu dal za stanovanje v Urahu nekdanji samostan sv. Amanda, ki se je takrat imenoval Mönchhoff-Kappenhau. Tu je stopil v živahno zvezo s Trubarjem, ki je bil dal že l. 1550 v Tubingi tiskati prvo knjigo (katekizem), l. 1555 pa v Reutlingenu evangelij po sv. Matevžu v slovenskem jeziku. Ungnad se je iz Uraha hitro seznanil tudi z drugimi slovenskimi in hrvaškimi izseljenci-literati. Da bi osredotočil književno delovanje in pospešil prestavljanje in tisk cerkvenih knjig v slovenskem in hrvaškem jeziku, ustanovil je Ungnad l. 1559 v Urahu tiskarno in slovečo napravo za prestavljanje in tisk cerkvenih knjig („Bibelanstalt“). Za nje ustanovljenje in vzdrževanje ter za vzdrževanje pri takem delu potrebnih oseb je prispeval z denarnimi sredstvi največ sam. Obračal se je pa, prispevkov proseč, tudi rad do kralja Maksimilijana II., ki se je sploh kazal naklonjenega protestantskemu gibanju, do virtemberškega vojvode Krištofa, do nemških volivnih knezov in nemških mest. V kratkem času je njegova „Bibelanstalt“ v Urahu dala na svitlo 31 tiskanih del v slovenskem, hrvaškem in italijanskem jeziku. Njegova

¹⁾ Da so ti kanoniki še dalje, dasi bolj skrito delali v prilog luteranizma, kaže z njih sodelovanjem sestavljeni kapiteljski statut iz l. 1533, ki določa, naj se v propovedih oznanuje „čista“ evangelska resnica. Prim.: „Star urbar v ljubljanskem kapiteljskem arhivu“ v Izvestjih muzejskega društva za Kranjsko, 1894, 143.

²⁾ Kanonik Pavel Wiener se je oženil; ko mu je umrla prva žena, oženil se je vdruči.

tiskarna je Jugoslovanom namenjene knjige tiskala z latinskimi, cirilskimi in glagolskimi črkami. Tako je postal oni Ungnad, ki si je bil v mladosti postavil za glavno nalogo svojega življenja boj proti Turkom, na stare dni prvi pospeševalec od Trubarja ustanovljenega protestantskega slovstva slovenskega, ki je pridno cedilo strup v doslej verna srca slovenska.¹⁾

Lahko je umljivo, da so Slovenci slatno in hlastno segli po teh knjigah. Le žal, da so bile pisane v krivoverskem duhu! Širile so novo vero bolj kakor vsi predikantje. Teh je bilo pa tudi dosti v deželi. Tudi Trubar je še trikrat (1561, 1562, 1567) prišel na Kranjsko. Ko je umrl (na Nemškem v Derendingenu 28. junija 1586), se je luteranizem na Kranjskem že zmago-slavno šopiril.

Prikazali so se bili na Kranjskem l. 1547. ali 1548. tudi prekršče-valci, najradikalnejši novotarji, proti katerim je moral Ferdinand I. že v prejšnjem desetletju v Avstriji in na Štajerskem postopati z vso ostrostjo.²⁾

Na Kranjskem so se prekrščevalci zbirali v Hrušici pri Ljubljani vabeč k sebi ljudi ne le s kmetov, temveč tudi iz Ljubljane. No na Kranjskem jih je usoda hitro zadela. L. 1548 jih je dal Ferdinand poloviti in zapreti v ječe. Ko so jih l. 1549 še nekaj zasledili, in se je škof Urban Textor zaman trudil pridobiti jih za katoliško cerkev, obsodil jih je Ferdinand v dosmrtno ječo ob samem kruhu in vodi.³⁾ Tudi neka druga ločinka je nastopila na Kranjskem v dōbi verskih zmešnjav, ločinka takoimenovanih skakačev.⁴⁾ Prikazali so se na Kranjskem prvič l. 1583 in se s Kranjskega razširili tudi po Štajerskem⁵⁾. Ta ločinka zelo spominja na srednjeveške flagelante in na istodobne nemške kvakerje. Slepila je neuko ljudstvo, preobračala nekaj časa kozolce⁶⁾.

Sicer pa je bila brez posebnega pomena. Kakor o prvem pojavu, je bila tudi ob drugem nastopu l. 1602 ugnana brez posebnih težav.

¹⁾ Več o tem predmetu glej: Loserth, l. c. 106–112; Glaser K. dr., Zgodovina slovenskega slovstva, I., 80; Prosvjeta, 1900, 350.

²⁾ Cf. Loserth, l. c. 39. 40, 58

³⁾ Mestni arhiv ljubljanski, fasc 225–271 v Izvestjih muz. društva za Kranjsko, 1893, 117.

⁴⁾ Znani so tudi pod imeni: „Werfer“, „Purzler“, „Stifter“, „Marterer“.

⁵⁾ Cf. Schuster Leopold dr: Fürstbischof Martin Brenner. Ein Charakterbild aus der steirischen Reformations-Geschichte. 1898, str 615.

⁶⁾ Kozolce, pravimo, neumnosti bolj ko hudobije. Kar je poročal sekovski škof Brenner papeževemu nunciju o Slovencih, opiraje se na ločinko skakačev, pišoč: „Wenn es ein Land gibt, in welchem der Fürst der Finsternis durch seine Gesellen, die Giftmischer, Hexen, Zauberer und Wahrsager regiert und herrscht, so ist es Slavonien. Denn die tägliche Erfahrung zeigt dies, die Bewohner des Landes bekennen es und zahllose Fälle von Zauberei, Hexerei, Giftmischerei und Beschädigungen von Menschen, wo die armen Leute oftmals von greulichen Krankheiten infolge von Vergiftung ergriffen werden, bestätigen es...“ (Cf. „Bericht Martins, Bischofs von Seckau an den päpstlichen Nuntius in Graz, ddo. 25. Juni 1611“ v dr. Schuster, l. c. 617) je izvestno pretrdo, pretirano, neresnično. Zmota se lahko rodi v vsakem narodu ob vsakem času. Škofu Brennerju je moralo biti znano, da so nekatere nemške protestantske ločinke uganjale vse drugače budalosti in hudobije, kakor slovenski skakači!

Prekrščevalci in skakači se torej niso mogli ukoreniniti v deželi. Ali luteranizem je že stal v deželi močan. Dasi „kranjskega Lutra“ Primoža Trubarja v dolgih presledkih in od l. 1576 sploh več ni bilo na Kranjsko, protestantizem nikakor ni bil udušen. Predikantje in knjige so Trubarja delo nadaljevali, stanovi pa, z večine že privrženci luterskega veroizpovedanja, so je pospeševali. Poluteranjeno plemstvo je postajalo od dne do dne mogočnejše in samovlastnejše, vedno postopaje sporazumno z gospodi in vitezi Štajarske in Koroške. Ko je prišel nadvojvoda Karol 28. aprila 1564, še pred smrtjo svojega očeta cesarja Ferdinanda I. († 25. julija 1564), v Ljubljano sprejet deželno dedno poklonstvo, so stanovi že očitno dali izraz svojemu evangelskemu veroizpovedanju. Predno so namreč prisegli, so zahtevali namesto katoličanom navadnega besedila prisege: „Tako mi Bog pomagaj in vsi svetniki!“ drugo besedilo, v pasavskem shodu luterancem pridržano: „Tako mi Bog pomagaj in sveti evangeliji!“ Sprememba besedila se jim je dovolila. In s tem besedilom so prisegli ¹⁾.

Nadvojvoda Karol, vladar Notranji Avstriji (1564 — 1590), je bil vnet katoličan. A razširjanju luteranizma po mestih in trgih ni mogel postaviti jezú. Zamotane politične razmere, vzlasti turška sila, kateri se je le s pomočjo stanov mogel postaviti v bran, so ga ovirale in prisilile, da je dal dokaj svoboščin in dovolitev protestantom. Tako je 2. marca 1572 v graškem zboru po dolgem pogajanju dovolil vsem gosposkemu in viteškemu stanu pripadajočim polno versko bogoslužno prostost, in sicer ne le samo za nje, temveč tudi za njihove družine, in kar je bilo bistveno, tudi za njihove podložnike ²⁾. To je bila takoimenovana graška pacifikacija. Pač lep uspeh za protestante! L. 1578 pa so dobili protestantje zopet lepo zagotovilo. V zboru deželnih zastopnikov v Bruku ob Muri l. 1578 so namreč odposlanci Štajarske, Koroške in Kranjske odrekli svojo pomoč v deželno obrambo proti Turkom, voljne se pa izrekli, da vse stroške mejne obrambe prevzamejo in poravnajo dežele same, če se jim dovoli, da svobodno izpoznavajo augsburško veroizpovedanje. In nadvojvoda Karol jim je dal zagotovilo, — bilo je to ustno zagotovilo, pismenega ni dal, in ga stanovi tudi niso zahtevali —, da hoče držati graško pacifikacijo, in jim obljubil, da neče nobenemu državljanu zaradi njegove vesti niti lasu skriviti. Dovolil jim je tudi v štirih poglavitnih mestih, namreč v Gradcu in Judenburgu, v Ljubljani in v Celovcu evangelske učne stolice, s pogojem, da se nihče ne drzne zasramovati katoliške vere. ³⁾

V Ljubljani so bili stanovi že l. 1563 ustanovili evangelski gimnazij. L. 1575 so imeli tukaj tudi že tri nemške ljudske šole. Imeli so take tudi po mestih na deželi: v Kamniku, Kranju, Idriji, Črnomlju, Metliki, Krškem, Žužemberku. Vsaj ljubljanske luteranske šole so se torej po tej „bruški pacifikaciji“ nekako pravno mogle vzdržati.

¹⁾ Cf. Dimitz August: Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. Dritter Theil, 3. 4.

²⁾ Cf. Loserth, l. c. 201, 202.

³⁾ Cf. Loserth, l. c. 272—274; cf. etiam: dr. Schuster, l. c. Beilage: Instruktion für den Nuntius in Graz, Hieronymus Grafen von Portia im Jahre 1592, str. 2.

Pa sploh je protestantizem pod pokroviteljstvom mogočnih in žilavih stanov zagospodoval v deželi. V cerkvi meščanske bolnice v Ljubljani so prosto propovedovali in opravljali svojo službo božjo. Primoža Trubarja nasledniki, superintendentje: Sebastijan Krelj, Kristof Spindler, Jernej Simplicij in Felicijan Trubar, sin Primoža Trubarja.¹⁾

Ti superintendentje pa so imeli po deželi dosti pomagačev predikantov. „Reformacija“ je ustanovila na Kranjskem tudi svojo tiskarno l. 1575. Sicer je moral nje prvi tiskar Hans Mandelc že l. 1580 ustaviti svoje delo na povelje nadvojvode Karola. Toda v tujini so se brez zaprek lahko tiskale slovenske luteranske knjige in razširjale med Slovence. Protestantizem je žel že tudi med priprostim ljudstvom. Res da je to ljudstvo zvečine še ostalo zvesto katoliški cerkvi in ni še naravnost prestopalo v protestantizem, ali zavladata je pri mnogih velika mlačnost in brezbržnost v verskih stvareh. In širil se je tudi v nekaterih kmečkih krajih bolj in bolj duh nezaupnosti in upornosti do katoliške cerkve, do nje obredov in do nje organov.

† Čuvaji sijonske gore, nadpastirji niso spali. Kakor Urban Textor, ta goreči prvoboritelj pravovernosti in prijatelj Tovarištva Jezusovega,²⁾ so se tudi njega nasledniki na ljubljanski škofijski stolici Peter pl. Seebach (1558—1568), Konrad Glusitsch (1571—1578) in vzlasti Baltazar Radliz (1579—1579), proslavljeni govornik ter Janez Tautscher (1580—1597) ustavljali z vsemi močmi vedno dalje prodirajočemu protestantizmu. Ali dosegli niso trajnih uspehov. Če so že dosegli katerikrat uspehe, so bili ti le hipni. Tudi oglejski patriarhi so po svojih vizitatorjih, ki so jih pošiljali v naše kraje, v njim podložne samostane in župnije, pridno zatirali luteranstvo in so brez ugovora odvrnili dosti zla od dežele. Škofje frizinški kot posestniki Loke in škofje briksenški kot posestniki Bleda so takisto storili svojo dolžnost in uvajali protireformacije v sebi podložnem ozemlju. Našli so se tudi drugi pobožni in goreči domači duhovniki, ki so budili ljudstvo iz verske nebržnosti in mlačnosti. Odlikovali so se v tem oziru vzlasti cistercijani v Zatičini. Vsi ti so ovirali razširjanje krivoverstva. Ali zavreti ga niso mogli. Tudi nadvojvoda Ernest in Maks, ki sta po smrti nadvojvode Karola (1590) za mladoletnega njega sina Ferdinanda poleg njegove matere Marije prevzela vladarstvo Notranje Avstrije, sta se trudila vzdigniti katolicizem iz oslabelosti. Začel se je tudi na Kranjskem boj proti protestantskemu meščanstvu, ki se je bil na Štajerskem že l. 1582.³⁾

Evangeljski mestni sodniki-župani so se začeli odstavljati.⁴⁾ Začel se je prebrat na boljše. Začel se je. Ali s strahom se je lahko vsak katoličan vpraševal, kdaj bo ta prebrat zvršen. Kako žalosten je bil pogled na deželo v verskem oziru v zadnjem desetletju XVI. stoletja! Verski vihar, ki je divjal zadnja desetletja po deželi, jo je hudo opustošil. Monsignore Francesco

¹⁾ Cf. Elze Theodor, Die Superintendenten der evangelischen Kirche in Krain während des sechzehnten Jahrhunderts. Wien, 1863.

²⁾ Zaupno je pismeno občeval z Ignacijem Lojolanskim (cf. Valvasor, VIII., 664).

³⁾ Cf. Loserth, I. c. 369.

⁴⁾ Cf. Dimitz A., I. c. III. 257.

Barbaro, poznejši oglejski patriarh, ki je bil od papeža Klementa VIII. l. 1593 poslan pregledat one avstrijske provincije, ki so spadale k oglejski škofiji, je moral po vizitaciji poročati papežu žalostne stvari. Iz dolgega poročila je razvidno, kako žalostno je bilo stanje Kranjske v verskem in nraavnem oziru. Na Kranjskem, pravi poročilo, je vse plemstvo krivoversko, od meščanov jih je le malo katoliških, samo kmetje so trdni v sveti veri.¹⁾

Nekateri katoliški duhovniki in redovniki, ki bi imeli biti luč sveta, so bili že zgubili vso zavest dostojanstva in dolžnosti. Vizitator Barbaro je našel zelo slabe razmere v nekaterih samostanih, tako v minoritskem v Novem Mestu, v kartuzijanskem v Pletarjih in v cistercijanskem samostanu „Fontis Mariae“ pri Kostanjevici. Pa tudi nekatere posvetne duhovnike je našel vdane pijančevanju, nevedne v najnavadnejših stvareh svojega poklica.²⁾

Da vednost nekaterih duhovnikov res ni bila velika, se dá sklepati iz ohranjenih zapiskov v furlanskih arhivih. Dobil se je duhovnik, ki ni znal niti najpotrebnejših stvari, ne maševati, ne krstiti, ne spovedovati, še celo brati ne dobro.³⁾

Krivda v tem oziru ne zadene škofov, kakor da bi ti nastavljali take nevedneže, ampak luteranske plemenitaše, ki so kot patroni v nekaterih krajih nastavljali duhovnike po svoji volji, po svojem vkusu. Nekateri teh plemičev sploh niso hoteli postaviti duhovnika, ampak so dohodke sami rabili.⁴⁾ Če so pa že postavili taki patroni beneficijate, so ravnali svojevoljno, se niso ozirali na njih vrednost. Nevedni in nevredni duhovniki so seveda cerkev zanemarjali,⁵⁾ ali se dali zapeljati k še tako nepostavnim in pohujšljivim činom,⁶⁾ ali pa so se sami poluteranili; če so bili pa odstavljani, so pa pohujšljivo živeli.⁷⁾ Seveda v takih krajih: qualis rex, talis grex! Sicer so pa nekatoliški plemiči in deželani že zadosti pohujšali in zapeljali podložno ljudstvo.⁸⁾

Skratka: pogled na Kranjsko v verskem in nraavnem oziru je bil v zadnjem desetletju XVI. stoletja sila žalosten. V tistem času pa je nebo poslalo moža, ki je imel evangelski cerkvi na Kranjskem zadati smrtni udarec in luteranizem iztrebiti iz dežele, ki je imel luteransko povodenj ne samo zavreti, ampak jo tudi prisiliti, da se umakne nazaj. Ta mož je bil Tomaž Hren. Njega je l. 1597 božja previdnost postavila za škofa ljubljanske škofije, „da ruje in podira, razdeva in razmetuje, zida in sadi“,⁹⁾ da namreč podere protestantizem v deželi in sezida lep dom katoličanstva. Kako je

¹⁾ Cf. Dimitz, l. c. III. 323, 329.

²⁾ Cf. Dimitz, l. c. III. 329.

³⁾ Tak slučaj glej v Izvestjih m. dr. za Kr. (Drobtinice iz furlanskih arhivov) 1892, 85.

⁴⁾ Tak slučaj glej v Izvestjih, 1892, 72.

⁵⁾ Cf. Izvestja, 1892, 55.

⁶⁾ Cf. Izvestja, 1892, 41.

⁷⁾ Cf. Izvestja, 1892, 49.

⁸⁾ Cf. Peter v. Radics: Ueber ein „Protocoll Religionis Reformationis“ in Krain, Vodnik-Album, 1859, 205.

⁹⁾ Jeremija, 1, 10.

podiral, kako zidal, to hočemo pokazati v naslednjih odstavkih. Spodobi se, da se spomnimo letos protireformatoričnega delovanja tega vladike. Uprav v decembru minolega leta smo namreč obhajali tristoleten spomin, kar se je ustanovila protireformacijska komisija na Kranjskem, kateri je bil načelnik Tomaž Hren in katera je z letom 1600 začela uspešno svoje delovanje.

Hrenov nastop. Prve borbe in zmage.

Čudovita so pota božje previdnosti: iztrebo protestantizma iz kranjske dežele je odkazala uprav sinu ljubljanskega protestanta. Oče Tomaža Hrena, rojenega v Ljubljani 13. novembra l. 1560, Lenart Hren, imovit ljubljanski meščan, pozneje župan in deželni poslanec, je bil namreč pristaš in zagovornik evangelske vere. Kot tak je l. 1565 tudi on šel z odposlanstvom evangelskih stanov na graški dvor, da bi izposloval Primožu Trubarju dovoljenje, da bi smel bivati v deželi. Tomaža Hrena mati Uršula, rojena Žitnik, je imela brata Gašparja, ki je bil profesor na dunajskem vseučilišču, pozneje vladni svetnik na graškem dvoru, nazadnje mejni grof in apostolski prototarij in je mnogo vplival na mladega Tomaža. Deček Tomaž se je najprej šolal v admontskem samostanu na Štajerskem. Gimnazijske študije je dovršil v Ljubljani v evangelski deželni šoli. Potem je odrinil na dunajsko vseučilišče in se vpisal v modroslovni oddelek. Kot kandidat prostih umetnostij se je pečal, in sicer prav uspešno, s pesništvom. Ker je pa sklenil posvetiti se državni službi, je zapustil Dunaj in se napotil proti Italiji, da bi se tam na kakem vseučilišču učil pravoznanstva. A v Ljubljani je zbolel nevarno. V tej nevarnosti je obljubil, da postane katoliški duhovnik, če mu Bog podeli zdravje. Bog mu je podelil zdravje. Ozdraveli Hren pa je spolnil obljubo: l. 1586 je šel v Gradec študirat bogoslovje; l. 1588 je bil že posvečen v mašnika. Postal je župnik v Sekovi. Od ondot je pa prišel še isto leto v Ljubljano za kanonika in stolnega propovednika — na mesto Primoža Trubarja. L. 1596 je bil imenovan za stolnega dekana, 18. oktobra l. 1597 pa ga je imenoval nadvojvoda Ferdinand, vladar v Notranji Avstriji, knezoškofa ljubljanskega. Ko je dobil meseca julija l. 1599 potrtilno pismo papeža Klementa VIII., je bil 12. septembra l. 1599 v dvorni župni cerkvi sv. Egidija v Gradcu svečano posvečen od apostolskega nuncija na graškem dvoru, Hieronima grofa pl. Portia, ob navzočnosti sekovskega škofa Martina Brennerja in lavantinskega škofa Jurija Stobeja. L. 1614 je bil škof Tomaž Hren imenovan za cesarskega namestnika Notranje Avstrije s sedežem v Gradcu in je opravljal to službo do l. 1621. L. 1628 pa je dobil naslov tajnega cesarskega svetnika. Umrli je 10. februarja l. 1630.

To so kratke življenjepisne poteze moža, ki ga je božja previdnost l. 1597 postavila na ljubljansko škofijsko stolico, da vlada in dá kranjski deželi novo lice. Novi vladika je lepo začel od Boga mu poverjeno protireformatorično delovanje. Začel je z molitvijo: „Gospod Jezus, naš Zveličar in škof naših duš, brez čigar pomoči je naše delo brezvspešno, naj mi podeli milost svojega svetega Duha, da bi z njegovo pomočjo jaz slabi opravljal to

visoko službo ter s svojim dejanjem in s svojimi nauki koristil časti njegovega veličastva pri dušah mnogih kristijanov, in da bi končno prejel nebeško krono, katera je obljubljena tistim, ki vstrajajo zvesto do konca. Amen.“ Tako je molil in to molitev lastnoročno napisal Tomaž Hren 18. oktobra 1597, ko ga je nadvojvoda Ferdinand izbral za ljubljanskega škofa.¹⁾

Pomoči je najprej iskal zgoraj, ker je vedel, kakošne težkoče ga čakajo v novi službi. Novi „evangelški“ nauk je spoznal za največo nesrečo za slovenske dežele. Zato ga je kot eksotično rastlino, s silo presajeno iz nemških tal na naša, sklenil iztrebiti popolnoma. — Kakó mnenje je imel o možu, ki je bil vzgojil to rastlino, o odpadniku Martinu Lutru, kaže znana njegova pesem-sramotnica na Martina Lutra.²⁾

Ali vedel je že naprej, koliko se mu bo stavilo zaprek pri iztrebi te škodljive rastline. Ni se jih ustrašil. Za geslo si je izbral: „Terret labor, aspice praemium.“³⁾

Zaostati ni hotel za sosednimi škofi, močnimi zatiralci protestantizma. Kakor sta delovala Martin Brenner, škof sekovski, ki ga je zaradi zmagovalne zgovornosti proti protestantom že njegov čas imenoval „kladivo krivo-vercev“, in lavantinski škof Jurij Stobej, sklenil je delovati tudi on. Zaupal je v božjo pomoč, zanašal se pa tudi na sotrudstvo ravnokar v deželi se naselivših jezuitov in na zaslombo pri novem nadvojvodu Ferdinandu (poznejšem cesarju Ferdinandu II.), ki je od leta 1596 vladal Notranji Avstriji.

Na zaslombo poslednjega se je celo lahko zanašal. Poznal ga je že dobro. Saj ga je spremljal že od njegovega rojstva s pazljivimi očmi. Da, že od njegovega rojstva! Kakor že zgoraj omenjeno, se je Tomaž Hren, slušatelj modroslovja na Dunaju, uspešno bavil tudi s pesništvom. Zlagal je pesmi v latinskem jeziku. Ohranjene njegove pesmi nam kažejo veliko njegovo pesniško nadarjenost.⁴⁾ Pesmi je posvečeval mogotcem tiste dobe,

¹⁾ Cf. Valvasor, VIII. 668.

²⁾ Lavdes ac Tituli Martino Lutheri Haeresiarcae congruentes.

Lubricus hic erro est, nebulo sentina malorum
Vipera, foex hominum, basiliscus, apostata: JudA
Ter peyor: mendax, Antichristique ministeR
Haeresibus pia conspurcat male dogmata spargiT
Et scelerum incendit facibus, contemptor honestI
Regna, urbes, populos: Christi et venerabile numeN
Votifragus temnit, uestitus Doemonis astV
Sed quae periuro sunt praemia? Pocula LetheS. —

Pesemca je zapisana na notranji strani zadnje platnice Dalmatinovega sv. pisma, ki se nahaja sedaj v ljubljanski licealni knjižnici. Cf. Tomaž Chrön, pesnik, mecen umetelnosti in podpornik vednosti. Kulturno-zgodovinska študija; spisal P. pl. Radics. Letopis Matice Slovenske, 1878, 12.

³⁾ Cf. Valvasor, VIII., 671.

⁴⁾ Rokopis njegovih pesmij — pisan od Tomaža Hrena lastnoročno — hrani licealna knjižnica v Ljubljani pod št 84 Msc. Napis jim je: „Libellus poematum sive carminum variorum generum Thomae Chrönn Labacensis Carniolani LL. Candidati.“ Cf. Zgodovinski zbornik, 1897, št. 39, str. 609.

prijateljem, znancom in dobrotnikom. V lepi safiški odi je pa slavil tudi krst nadvojvode Ferdinanda, sina nadvojvode Karola in Marije Bavarske. To odo je doletelo izredno odlikovanje. Ko se je vršil krstni obred, je bila obešena v cerkvi na očitem kraju — pač izvestno po posredovanju pesnikovega ujca, vladnega svetnika Gašparja Žitnika.¹⁾

Oda ima naslov: „Ode sapphica, in honorem serenissimi Archiducis Austriae Caroli filii Ferdinandi, cum anno 1578 salutari fonte ablueretur in templo affixa.“ Končava se ta oda z besedami:

„Novorojenec ta, mar on ne bode Velik vladar in domovine oče, Našega Gradca, mar on to ne bode, Muze, povejte?“	Gradec raduj se, glej sinú rodila, Žlahtna po rodu je Marija knežna, Našega Karla plemenita žena, Štajar, raduj se.
Kristovo ljudstvo bodeš vodil, kneže, Svetlega kneza sin, kadar dorasteš V moževo starost, in ko podelijo Moč tebi časi.	Evo, imaš ga, ki te branil bode, Ako začel bo proti domu vojno Divji bog vojske, sovrag krvoločni, Kranjska dežela.

Tega ohrani naj svetá vladar ti,
Novega kneza, saj to knez ti bode
Čist zmer v življenju in pristaš on veren
Naše bo vere.“²⁾

Kako preroško je pel Hren o Ferdinandu II. že takrat, ob njega rojstvu! Veselilo je izvestno kasneje Hrena, ko je videl, da se ni motil pred leti to pevajoč, ko je videl mladega nadvojvoda Ferdinanda tako odločno se kažočega vernega katoličana. Nadvojvoda Ferdinand je že v mladosti obračal pogled vseh katoličanov nase. Kazal je že v mladih letih globoko versko prepričanje in neomahljivo, trdno voljo. Vilhelmu vojvodi bavarskemu je še kot dijak dejal v Ingolstadt: „Rajši bi zapustil deželo in ljudi in odrinil proč v sami srajci, kakor da bi se dal pregovoriti k dovolitvam, ki bi bile škodljive veri.“³⁾

Dovršivši na vseučilišču v Ingolstadt modroslovni in pravoznanski tečaj, je po leti 1596 sam nastopil vladu Notranje Avstrije, kateri sta bila

¹⁾ Cf. Letopis Matice Slovenske, 1878, 8.

²⁾ „Hunc novum natum fore non putatis Principem magnum patriaeque patrem: Graezii nostri fore non putatis Dicite Musae?“	Graezium gaude, peperit Maria Indolis celsae soboles Maria Caroli nostri generosa conjux, Styria gaude.
Tu reges Christi populum sereni Principis proles, iuvenilis aetas, Si in virum cresces, validasque reddent Tempora vires.	Ecce habes qui te poterit tueri Bella si vellet patriae movere Martius, saevus, truculentus hostis Carnia tellus.

Hunc tibi servet moderator orbis
Integrum vitae scelerisque purum
Principem natum, fideique nostrae
Religiosum.“

Cf. Zgodovinski zbornik, 1897, št. 40, str. 628.

³⁾ Weiss J. B. dr., Lehrbuch der Weltgeschichte, IV. B., 2. Abth., S. 691.

po smrti njegovega očeta Karola († 10. jul. 1590) vladala nadvojvoda Ernest (1590—1593) in nadvojvoda Maksimilijan (1593—1596) kot „gubernatorja“. Nastopivši vlado je pa tudi koj očitno pokazal svoje versko prepričanje in svojo močatost. Ko se je imela 24. decembra l. 1596 v Gradcu izvršiti deželna dedna poklonitev, so stanovi zahtevali, naj jim novi nadvojvoda prej potrdi verske prostosti. A Ferdinand jim je odgovoril trdo in mrzlo, da verska svoboda nima nič opraviti s poklonitvijo. In poklonitev se je zvršila, ne da bi bil potrdil bruško „spravo“.

Mladega nadvojvodo je imel Hren priliko spoznavati tudi osebno v Ljubljani kot stolni dekan. 8. svečana l. 1597 je namreč prišel nadvojvoda Ferdinand s svojo materjo Marijo, z nadvojvodom Maksimilijanom, Ernestom in Leopoldom ter z nadvojvodinjami Gregorijo, Margarito in Maksimilijano v Ljubljano sprejet deželno poklonitev.¹⁾

10. svečana je bil otvorjen kranjski deželni zbor, v katerem so cesarski poverjeniki zahtevali, naj se brezpogojno, najprej zvrši poklonitev novemu vladarju. Protestantski stanovi pa, pod vplivom Ahacija grofa in barona pl. Thurna, so se bili domenili ne priseči udanosti nadvojvodi, dokler jim ne dá dovoljenje popolne verske svobode. Takrat se je stolni dekan Tomaž Hren, ki je imel že tačas z večine vse vodstvo škofije v svojih rokah, — škof Tavčar je namreč kot cesarski namestnik Notranje Avstrije bival v Gradcu, — odločno ustavil protestantskim stanovom. Ahacij pl. Thurn je sicer zelo strastno napadel dekana Hrena,²⁾ a Hren je zmagal. Deželni zbor je sklenil verske zahteve, oziroma pritožbe spraviti na dan še le po poklonitvi, ki se je res brezpogojno zvršila 13. svečana svečano v škofijski palači. Nadvojvoda je ostal 12 dni v Ljubljani. Njemu in njegovemu spremstvu na čast so se prirejale v teh dneh sijajne svečanosti. Ljubljančanje so se lahko prepričali, da je Ferdinand ljudomil vladar, a hkrati odkrit katoličan, saj so ga videli, da je šel z vsem svojim spremstvom k službi božji k sv. Krištofu, k sv. Petru, v kapelo deželnega patrona sv. Jurija na ljubljanskem gradu, da se je na pepelnično sredo dal s spremstvom v stolnici pepeliti od dekana Hrena, da se je on in spremstvo vpisalo v bratovščino presv. Rešnega Telesa.³⁾

Hren je imel pač dosti priložnosti takrat natančno spoznavati novega vladarja in se je lahko prepričal, da je Ferdinanda uprav božja previdnost poslala za vladarja Notranje Avstrije v teh hudih časih. In če se je že kot kanonik-propovednik in dekan na vso moč trudil, da se katoliška vera zopet vpelje v deželi kot prelepa cvetica prinešena po Kristusu iz nebes, in trudil se uspešno — omenimo le, da je s svojimi govori dosegel, da so se oživile nekatere stare krščanske navade, ki jih je bil pa protestantizem odpravil, kakor darovanje sveč na svečnico, kar Hren sam omenja v svojem koledarju l. 1597: „letos na svečnico so zopet prinesli kmetje v dar po dve sveči, jedno za sv. Nikolaja, drugo za sv. Krištofa, več let se je bila ta navada opustila“, in da je bila Hrenova zasluga, da se je po 37 letih zopet slovesno

¹⁾ Cf. Valvasor, X., 353.

²⁾ Cf. Valvasor, X., 353.

³⁾ Cf. Valvasor, X., 353, 354.

praznoval l. 1597 praznik deželnega patrona sv. Jurija v kapeli ljubljanskega grada — če se je torej že prej tako trudil za zopetno pokatoličenje dežele, trudil se je s tem večo vnemo, odkar ga je l. 1597 Ferdinand izbral za škofa.

Zanašajoč se na zaslombo pri nadvojvodu Ferdinandu je l. 1598 nastopil škof Tomaž Hren svoje poslovanje „s heroičnim pogumom“, kakor pravi Valvasor.¹⁾

Možato je nastopil proti luterancem koj v deželnem zboru. V odsekovi seji 21. februarja 1598 je sam prevzel mesto deželnega maršala. In v sejah deželnega zbora je luteranskim stanovom, ki so zahtevali, da se mora pred vsemi drugimi obravnavami najprej ugoditi njih pritožnici gledé vere, ugovarjal tako odločno in tako dolgo, da so morali za enkrat odnehati od te svoje zahteve. Pa ne samo v deželnem zboru, tudi z druge strani je Hren prijel luteranske plemiče. Nastopil je odločno tudi proti zlorabi patronatnega prava in se uprl plemičem-patronom, ki so nastavljali nevredne, celo luteranske župnike. Tako je bila župnija Škocijan pri Turjaku že od l. 1564 v protestantskih rokah. Oddajali so župnijo Turjaški. Že nadvojvoda Karol je pozval Turjačane, naj dokažejo patronatno pravico. Ti so se pa sklicevali na stare rodovinske pravice. Preporno vprašanje je hotel l. 1597 nadvojvoda Ferdinand rešiti kar na kratko: ukazal je, naj se v Škocijanu umesti katoliški župnik. Toda njegovi ukazi so bili brezuspešni. L. 1598 je pa vmes posegel Hren. Priporočil je oglejskemu patriarhu v pismu z dne 30. sušca 1598 za župnika Andreja Ribiča (Piscator), kapelana v Št. Vidu nad Ljubljano: „36 let — pravi v pismu — so Turjaški postavljali luterane. Proti nasilstvu Turjaških hočem z vicedomom Rabato in stiškim opatom umestiti Ribiča. Kmetov se je v Škocijanu poluteranilo le 20 do 30. Božja dobrotta jih je čudovito ohranila in upam, da se bodo ti luterani kmalu spreobrnil“²⁾

Ko se je še stiški opat Lovrenc potegnil pri patriarhu za Ribiča, ga je patriarh potrdil za župnika 4. aprila 1598.³⁾

Nadvojvoda je sedaj ukazal vicedomu in stiškemu opatu, naj umestita Ribiča na škocijansko župnijo. Ko sta pa prišla s tem namenom v Škocijan, jima Vajkard Turjaški ni hotel izročiti cerkvenih ključev, podložnikom svojim pa je prepovedal poslušati novega župnika. Hren je svetoval nadvojvodi, naj rabi silo. In res je bil še le s pomočjo oborožencev 6. septembra l. 1598 pregnan predikant Janez Znojilšek in umeščen Ribič.⁴⁾

Nadvojvoda je pa še tisto leto (1598) izdal odlok na fevdnike duhovnjik da morajo v dveh mesecih za nje predlagati katoliške duhovnike, če ne jih bo sam nastavil⁵⁾ Škof Hren se je zavzel tudi za pokatoličenje ljubljanskega mestnega sveta. Nadvojvodinjo Marijo, mater Ferdinandovo, je prosil, naj

¹⁾ Valvasor, VIII., 668.

²⁾ „Drobtinice iz furlanskih arhivov“ v Izvestjih, 1893, 200.

³⁾ Ravnotam.

⁴⁾ Cf. „Dvoje listin iz reformacijske dobe (iz farnega arhiva v Škocijanu pri Turjaku)“ v Izvestjih, 1894, 242.

⁵⁾ Cf. Weiss, l. c. IV. B., 2. Abth., 692.

izposluje, da bo Ljubljčanom prepovedano voliti akatolike v svet, potem bi se v verskih stvareh v tem mestu dalo hitro doseči lepih uspehov. Sicer ni bilo tačas še mogoče sestaviti čisto katoliškega odbora. Hren je pa s tem svojim korakom vendar nekaj dosegel. Ljubljčanom je namreč ukazal nadvojvoda, da ne smejo nikomur več podeliti meščanske pravice, kdor ne prisече, da je in ostane katoličan. Med tem je pa na Štajerskem nasilno počenjanje luterancev nadvojvoda že prisililo k sklepu: poslužiti se najresnejših pripomočkov, da ukroti protestante v svojih deželah.

Pod imenom „celjski grof“ je bil namreč nadvojvoda v prvi polovici l. 1598 odpotoval v Italijo v spremstvu 40 oseb. V Ferrari se je sešel s papežem Klementom VIII., ki je tačas tam bival. Na nadaljnem potovanju proti Rimu je obiskal tudi Loreto. V svetišču Bogorodice je s spremstvom prejel sv. obhajilo. Zatekel se je pač izvestno v tem svetišču v pobožni molitvi k njej, „ki je vsa krivoverstva sama razdrila po celem svetu“, in se utrdil v svojih protireformatoričnih sklepih. Ko se je povrnil iz Italije domov in s 1. julijem sam prevzel vlado, je začel ostrejše gledati na prste protestantom. Saj je tudi moral. Že ko se je vračal v Gradec, sta se dva predikanta skrajno razžaljivo vedla proti njemu. In skoraj ni minil dan, da ne bi tudi od drugodi slišal pritožb o izgredih predikantov, o njih zasramovanju katoličanov. Odposlancem je lahko odgovoril: mir je razrušen, on se torej smatra tem menj vezanega na zagotovilo svojega očeta, ki je je bil dal v Bruku l. 1578 protestantom le s tem pogojem, da se vzdržé sramotenja katoliške vere.¹⁾

Pa moral je delati hitro. Že so stopili odposlanci stanov s Štajerskega, Koroškega in Kranjskega v dogovor in naredili načrt za sestanek „velikega odseka stanov treh dežel“, ki je bil izvoljen spomladi l. 1598 o priliki štajerskega deželnega zbora in imel obširna pooblastila proti deželnemu knezu. Nadvojvoda jih je moral prehiteti. Izdal je ukaz za ukazom — padel je udarec za udarcem na protestante najprej štajerske, precej potem pa tudi koroške in kranjske. V razglasu razglašenem 15. septembra 1598 (datovanem dne 13. septembra) je ukazal, da morajo predikantje v 14 dneh vse njegove dežele zapustiti in ne smejo več stopiti vanje. Tudi deželni glavar in zastopniki jih ne smejo v bodoče več klicati in nastavljati v njemu lastnih mestih, trgih in krajih. Dne 23. septembra je izšlo novo povelje, da se morajo predikantje v osmih dneh umakniti iz vseh Njega Nadvojvodske visokosti kneževin in dežel in se ne smejo v njih več prikazati pod kaznijo življenja. Zaman vsa pritoževanja, zaman ves trud zastopnikov dobiti od nadvojvoda vsaj odlog. Ferdinand je dal 28. septembra dopoldne očitno nabiti povelje na predikante, rektorje in učitelje augsburškega veroizpovedanja, da morajo še isti dan pri sijajočem solncu zapustiti Gradec in v osmih dneh deželo. V Gradcu je bilo to ostro povelje hitro izpeljano: še isti dan je zapustilo mesto 19 predikantov in učiteljev.²⁾

¹⁾ Cf. Weiss, l. c. IV. B., 2. Abth., 692, 693; Schuster Leopold dr., l. c. 366.

²⁾ Cf. Schuster Leopold dr., l. c. 372—375.

Prav tako povelje kakor za Štajersko 28. septembra je izdal Ferdinand 22. oktobra za Kranjsko. Odlok je prišel v Ljubljano 29. oktobra z ukazom, naj bo drugi dan razglašen. Dobili so ga deželni glavar, vicedom, zastopniki in evangelski pridigarji in učitelji. Tem poslednjim je bilo ukazano zapustiti na dan razglasitve pred solnčnim zahodom Ljubljano, v treh dneh pa dežele nadvojvodove. Ferdinand je o tem razglasu poslal obvestilo 26. oktobra Hrenu in mu naročil, naj skrbi, da se izvrši, ter pazi, da se zopet ne vtihotapijo predikantje in učitelji v deželo. To obvestilo je Hren prejel 5. novembra. Tedaj je pa nanje že lahko zapisal: „Osmi dan po izvršeni stvari.“ Zakaj povelje je bilo v Ljubljani razglašeno 30. oktobra. 1. novembra je Hren že vzel v last sv. Elizabete cerkev v meščanski bolnici, kjer so opravljali ljubljanski protestantje svojo službo že 40 let. Pri vhodu v cerkev je razbil krstni kamen, raztrgal knjige, poškropil cerkev z blagoslovljeno vodo, da bi jo s tem očistil, imel v njej slovesno, naslednji dan pa mašo zadušnico ob veliki vdeležbi katoliškega ljudstva. Ljubljanski predikantje sicer niso kakor graški koj prvi dan razglasitve nadvojvodinjega odloka zapustili mesta, temveč se zatekli k stanovom upajoč po njih posredovanju zadobiti milost pri nadvojvodu. A ker je bil Hren neodjenljiv, so hočeš-nočeš še v prvi polovici meseca novembra l. 1598 zapustili Ljubljano.¹⁾

Stanovi štajerski, koroški in kranjski so se sicer tolažili, da bodo naposled vendar le zmogli proti nadvojvodi. Že 5. novembra l. 1598 so na shodu luteranskih odposlancev treh dežela v Gradcu sestavili dolg ugovor in ga poslali cesarju v Prago. A njih ugovor ni dosegel uspeha. 22. prosinca l. 1599 so izročili štajerski poslanci nadvojvodi samemu veliko pritožnico, ki so jo izdelali sporazumno z odposlanci kranjske in koroške kot sklep stanov treh dežela. Pritoževali so se v njej o „grdem“ preganjanju pristašev evangelske vere. A nadvojvoda je pritožnico ostro zavrnil s svojo „glavno resolucijo“ dne 21. julija l. 1599, datovano z dne 30. aprila l. 1599.²⁾

Ferdinand je stopal pogumno naprej. Ustanovil je za Štajersko reformacijske komisije, nekake nekrvave vojne, ki naj bi prehodile deželo, izganjale predikante, rušile njih molilnice, ljudstvo pa vodile nazaj v naročje katoliške cerkve. Komisiji za spodnji Štajer je na čelo postavil sekovskega škofa Martina Brennerja, ki si je uprav o tej priliki pridobil naslov „apostola štajerskega“. Te komisije so neverjetno hitro uničile protestantstvo na Štajerskem, očistile deželo krivoverskih propovednikov ter njihovih knjig in ljudstvo z večine pridobile za katoliško cerkev. Lepi uspehi štajerskih reformacijskih komisij so osrčili nadvojvodo, da je sklenil tudi na Koroškem in Kranjskem ustanoviti take komisije. Kranjski luteranski stanovi so sicer primorani že l. 1598 zaprli svoje šole, 18. avgusta l. 1598 odstranili zadnjega rektorja Engelberta Engela. A nekatere propovednike, kakor pastorja Felicijana Trubarja in predikanta Janeza Znojilška, so še dolgo po razglasenju nadvojvodovega povelja (z dne 22. oktobra l. 1598) skrivali v svojih gradovih. Še v

¹⁾ Cf. Valvasor, VIII. 668; Elze Theodor, I. c. 55, 56; Dimitz A., I. c. III. 285—288.

²⁾ Cf. Schuster Leop. dr., I. c. 385.

prosincu l. 1600 so prosili kneza, naj dovoli propovednikom ostati v deželi ali jim dá vsaj daljši odlog. Ker so pa slutili, da nadvojvoda tega ne bo dovolil, tem bolj ker so vedeli, da je Hren že 27. julija l. 1599 v pismu silil nadvojvodo, naj odločno postopa proti predikantom, so 13. prosinca l. 1600 sami svetovali Felicijanu Trubarju in predikantom, naj gredó iz dežele.¹⁾ Predikantje so odšli. Deželo zopet pokatoličiti pa je imela od nadvojvode proti koncu l. 1600 ustanovljena „reformacijska komisija“, na čelu jej škof Tomaž Hren.

Dr. Matija Prelesnik.

Paberki o Prešernu.²⁾

1. Prešernovo naziranje.

V burni dobi je preživel Prešeren mladostna leta. Dan njegovega rojstva je bil za Avstrijo nesrečen; ravno dne 3. decembra 1800 je namreč francoski general Moreau premagal nadvojvodo Ivana pri Hohenlinden. Kot sin dobrih, krščanskih starišev je odšel Prešeren od doma in prebival pri svojem starem stricu na Kopanju, dokler ni vstopil v ljudsko šolo v Ribnici. Tu ni bil srečen. Še v poznejših letih je tožil, da bi bilo bolje, ko bi ne bil nikdar v Ribnici.³⁾ Najbrže mu ni ugajal njegov stric - dekan. Bolj ga je veselila Ljubljana, kar ni čudno. Tedanja Ljubljana je bila glavno mesto francoske Ilirije. Francoski guverner je tu stanoval v škofovski palači. Napoleon je bil naš cesar. Naši vojaki so morali oditi z Napoleonom na Rusko. Tam so izkpraveli ali pomrzili pri Borodinu (7. septembra l. 1812) in pri Krasnoju (6. novembra) pod maršalom Neyem. Napoleon je zbežal iz Ruske dne 4. decembra. Napočili so boji na Nemškem. Napoleon se je moral umakniti čez Reno po slavni bitki pri Lipsiji (16, 18 in 19. oktobra l. 1813) in se odpo-vedati prestolu, ko se je Pariz vdal.

S pariškim mirom se je združila zopet naša domovina z Avstrijo. Baron Latterman je postal naš guverner. Prišlo je zanimivo leto 1821, ko je bil Prešeren v zadnjem letu modroslovja (v osmi šoli). Od januarja do srede maja je trajal kongres, ki so se ga udeležili tudi naš cesar Franc s cesarico, ruski car Aleksander I., mnogo zastopnikov raznih vlad in veliko število generalov.

Burna je bila pač ta doba, pa za mladega, živahnega mladeniča ne brez koristi. Francosko in laško se je tedaj vsak Ljubljančan igranje naučil. Vojaki so bili Francozi ali Lahij; v uradih in šolah si slišal francoski jezik. Ni se

¹⁾ Cf. Elze, l. c. 56.

²⁾ Začrtal sem nekoliko črtic o Prešernu, ki se tičejo njegovega življenja in delovanja. Nekaj jih je morda manj znanih ali še ne preiskanih, druge utegnejo biti že znane, pa sem jih prezrl v javnih glasilih, ker se je zadnje leto nenavadno mnogo pisalo o Prešernu. Morda se kdo z mojo razpravo ne strinja popolnoma, pa to me ne moti, ker drugega ne iščem kakor le resnico. Amicus Plato, sed magis amica veritas.

³⁾ T. Zupan v Lj. Zvonu 1881, str.

torej čuditi, če se je nadarjeni Prešeren naučil že kot otrok francoski in laški govoriti. Prav tedaj so naši prvaki jeli skrbeti tudi za slovenščino. Pridobili so ji vsaj malo pravic v šolah. Metelko je pričel pouk v slovenščini za bogoslovce in druge prostovoljce dne 16. aprila l. 1817. Vodnik je bil tedaj znana oseba in njegove pesmi so navduševale mladino.

Francozi so se bili umaknili iz Ljubljane dne 5. oktobra l. 1813, prav tisto leto, ko je Prešeren vstopil v gimnazijo. Ta je pod avstrijsko vlado dobila šest razredov; licej ali modroslovni oddelek je štel še dva letnika.

S krščanskim naukom in z versko odgojo sploh je bilo žalostno v tedanji dobi. Francozi so silili le bolj svoj katekizem, ki pa je razpravljal bolj državljanske dolžnosti, kakor pa krščansko naziranje in življenje. Pod avstrijsko vlado se je še vedno poznal duh prejšnjih desetletij, ko je gospodoval jožefinizem. Dijaki v nemškem duhu vzgojeni so pridno brali nemške klasike. Tudi Prešeren se je mnogo z njimi pečal, kar nam pričajo vse njegove pesmi. Poleg tega je rad prebiral stare klasike in domačo zgodovino.

Na Dunaju se je navzel svobodnjaškega duha, in sodobno modroslovje mu je utisnilo znake v dušo. Vse tedanje nemško slovstvo je bilo prepojeno z izrodki raznih nemških modroslovcev: Kanta, Fichteja, Hegela, Herbarta, Schellinga in pozneje Straussa. To skeptiško vrvenje mu je omajalo trdno versko prepričanje. Radi tega ni imel odločne in trdne podlage, stalnih načel, ki bi ga utrjevala, bodrila, krepila in tolažila v razburkanih valovih viharjih dni življenja. Kot rudeča nit se ta pojav čuti v njegovih pesmih. Mislim, da je to moment, ki se premalo vpoštevava.

Ne strinjamo se z onimi, ki iztrgajo kako vrstico iz pesnikovih del in jo podajajo kot dokaz kaki svoji trditvi. Ne tako! Zgodovinski je treba pesnika soditi! Kako je napredoval, koliko je spreminjal svoje nazore, pove le zgodovinski red njegovih pesmi. In Prešeren je res pesnik, ki je zlival svoja čustva v milotožne pesmice. Tu ni nič ponarejenega, vse je naravno in resnično, kakor se je isti trenotek snovalo v njegovem srcu. Če je vse tudi pravo in dobro, je seveda drugo vprašanje.

V vrtincu življenja torej pesnik Prešeren ni stal na skalnih, trdnih tleh. Viharji so ga zanašali sem in tja. Njegovo mišljenje je bilo indiferentno, kakor večinoma njegovih vrstnikov.

Ta indiferentizem odseva skoro iz vsake pesmi. Oglejmo si nekoliko vrstic:

ali: „Ko brez miru okrog divjam“,

„Hodil poti bom temotne,
Kamor sreče bo togotne
Gnal nemili bo ukaz.“

„Nosil bom življenja pezo,
Dokler zmaga sreče jezo
Zadnja ljub'ca — bela smrt.“

Zraven si take zdravice pojemo,
Da ni nesrečen, kdor v grobu leži.

V isti pesmi proti koncu poje:

Težka človeku ni zemlje odeja,
Vzamejo v sebe ga njene moči.

Isti pomen ima sonet: „Življenje ječa“, kjer kliče:

Prijazna smrt, predolgo se ne mudi:
Ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta,
Ki pelje nas iz bolečine mesta,
Tje, kjer trohljivost vse verige zgrudi;

in ob koncu:

Tje v posteljo postlano v črni jami,
V kateri spi, kdor vanjo spat se vleže,
Da glasni hrup nadlog ga ne predrami.

Njegova srčna izpoved je pretresljivi sonet:

O Vrba! srečna draga vas domača,	Ne vedel bi, kako se v strup prebrača,
Kjer hiša mojega stoji očeta;	Vse, kar srce si sladkega obeta;
Da b' uka žeja me iz tvoj'ga sveta	Mi ne bila bi vera v sebe vzeta,
Speljala ne bila, goljfiava kača!	Ne bil viharjev notranjih b' igrača!

Našo trditev spričuje tudi vsa lepa pesem tridesetletnega pesnika: „Slovo od mladosti“ in vsa vrsta nedosežnih sonetov.

V Prešernovi zbirki ni skoro pesmi, ki bi imela odkritosrčno vesel, brezskrben značaj. Ali ne poje sam:

Iz krajev niso, ki v njih solnce sije,
Cel čas so blagih sapic pogrešale, —
Izdihljaji, solze so jih rodile,
Jim moč so dale rasti neveselo,
Ur temnih so zatirale jih sile.

Nadnaravnega momenta ni v Prešernovih pesmih. Pogostoma se za dokaz njegovega prepričanja navaja oni klasični stavek:

Da srečen je le ta, kdor z Bogomilo
Up sreče on'stran groba v prsih hrani.

Tu izraža res svoje mnenje, ali da bi se sam ravnal po tem načelu, tega nikjer ne priznava. V istem sonetu mu je tolažba le, da

Srce veselo in bolno, trpeče
Vpokojele bodo groba bolečine.

V sonetu: „Memento mori“ izraža prav isto misel.

Kaj pa „Krst pri Savici“? Krasna umetnina, ki ima lepo krščansko podlago, a v dokaz ne more biti, kar epični dogodek ni Prešernovo prepričanje, ampak pesnik je snov namenoma tako zasukal, da je potolažil nekoliko duhovnike, glavne stebre tedanje slovenščine, očitajoče mu, zakaj izdaja le erotične pesmi. V tem smislu ga je že zagovarjal Matija Čop v svoji oceni l. 1833 v „III. Blatt“.

Dokaz njegovih verskih nazorov mora biti tudi pismo Jerneja Arkota, župnika v Vodica, ki mu (l. 1838) vrača Straussovo: „Leben Jesu“ z željo, naj mu drugega dela te knjige več ne pošlje, ker bo gotovo podoben prvemu.¹⁾

¹⁾ Letopis M. Slov. 1875, str. 128.

Kljub tem svojim nazorom pa Prešeren sam ni nikomur usiljeval svojih misli. Ali ni predobro čutil, da je prav radi njih nesrečen, brezmožen v boju proti svojemu nagnjenju in bridkostim življenja? Žal, da je do poslednje svoje bolezni premalo premišljeval o odgovornosti po smrti.

Šele zadnja bolezen ga je nagnila, da je začel resno prevdarjati življenjsko nalogo, da je sklenil račun in spoznal svoj dolg pred Bogom, zato ga je jel vračati, se spravil z Bogom in se potolažen ločil s tega sveta.

Njegovo indiferentno naziranje je bilo povod njegovemu nestalnemu življenju, njegovim nesrečam. Dokler so ga prijatelji okrožali in mu lajšali ure življenja, je še nekoliko laže prenašal „življenja pezo“, a ko so se umikali, oddaljevali, pomrli, se je čutil vedno bolj zapuščenega, in tudi njegovi slovstveni delavnosti se je približeval konec. Od l. 1830 do 1836 je njegova najplodovitejša doba. V tej dobi je izšla večina njegovih najlepših pesmi v „Čbelici“, v „Illyr. Blatt“ in posebej „Sonetni venec“ in „Krst pri Savici“. Pozneje je le malo storil. Dr. Česnik ga je dramil in šaljivo imenoval „Dr. Siebenschläfer“. Prešeren sam piše Vrazu po l. 1836, da mu ne more poslati nikakega slovstvenega prispevka: „weil ich nichts neues gedichtet habe, meine Balladen und Sonette aus der Liebesperiode aber die meisten im ‚Ill. Blatte‘ erschienen sind.“¹⁾

Bridko je ranila pesnika Čopova in Smoletova smrt. Po smrti zadnjega prijatelja je bil trst, ki se giblje nestalno. Zato je pel:

Te leta, ki so meni še ostale,
Cel dan iz pravn koval bom rumenjake,
Zvečer s prijatli praznil bom bokale,
Preganjaj z vinom bom skrbi oblake.

Res, da je imel zadnje desetletje mnogo skrbi in težko vest, ki ga je dušila. Energičnega koraka, ki bi ga bil moral storiti, ni storil, marveč ga odlašal v svojo in drugih bitij nesrečo. Tako ga je pokosila prerana smrt 8. februarja l. 1849 v Kranju, kjer je bival zadnje dve leti kot advokat. Ti dve leti nista bili srečni zanj, če je le količkaj resnice na tem, kar nam pripoveduje Avgust Šenoa v svoji povesti „Karamfil sa pjesnikova groba“.²⁾

„Dr. Prešeren zadnja leta v Ljubljani in dve leti svojega bivanja v Kranju ni skoro nič več delal na pesniškem polju“, trdi dr. Jan. Bleiweis.³⁾ Radi tega se torej ni „nič iz njegove zapuščine pogubilo“, najmanj seveda njegova tragedija in drugo, kar bi si morda še želeli. In dr. Bleiweis je Prešerna dobro poznal! Z blagim baronom Antonom Zoisom sta mnogokrat obiskala bolnega pesnika in „ko je treba bilo, vsakovrstno tolažbo prinesla zapuščenemu prijatelju, kateremu zadnji čas ni samo ‚kregulj kluval srca‘, ki ‚pevca nadleguje od zore do mraka‘, temveč so ga trle tudi nadloge potreščin vsakdanjega življenja“⁴⁾

¹⁾ Letopis M. Slov. 1877., str. 160.

²⁾ Sabrane pripoviesti. V., str. 21.

³⁾ Letopis M. Slov. 1875., str. 154.

⁴⁾ Letopis M. Slov. 1875., str. 154.

Prešeren je imel kot pesnik in duhovit mož mnogo prijateljev, a kot človek malo. „Velika slabost Prešernova je bila, da je rad strastno kritikoval in ščipal druge pisatelje, pa tudi svojim prijateljem ni prizanesel, če je imel, kakor Nemeč pravi, ‚einen Witz anzubringen‘. Dokaz temu so njegovi ‚zabavljivi spisi‘, v katerih se je sicer skrnil pod ‚pregovor in zagovor‘, kar pa mu je le verjel ta, kdor malo ‚krotkega očeta‘ ni poznal.“¹⁾ Cenili so pesnika bolj oni, ki niso prišli mnogokrat z njim v dotiko, kakor osebni znanci. Pri vseh svojih lepih zmožnostih je premalo pazil nase, na svojo zunanost, zlasti poslednja leta. Nosil je navadno črno obleko in sicer tako dolgo, da ni bila več dostojna za takega moža. Dr. Chrobat mu je ob taki priliki dejal: Prijatelj, pojdi h krojaču in naroči si novo oblačilo, tak ne moreš že nikamor. Prešeren je šel, naročil obleko in jo takoj oblekel, ko jo je dobil. In stara pesem se je ponavljala.²⁾

Da so mu to ljudje očitali, je sam dobro vedel in se nekoliko o tem izrazil tudi v nemškem sonetu v „Carniolia“ l. 1840, str. 233.

„Nichts trägt an ihm des Dichtergeist's Gepräge,
Wie kommt“, fragt mancher „dieser Mensch zum Singen,
Dem gar nichts in der Welt sonst will gelingen,
Der auch zu Allem, wie es scheint, zu träge;
Der Ruhm nicht sucht, der durch des Schicksals Schläge
Schon abgestumpft, wie konnt' er sich erschwingen
Zu Liebesreimen, die erträglich klingen?“

Wer sich darein nicht findet, der erwäge:
Wie nicht dem Schwan Gesang wird zugemuthet,
Wie er ein muthlos, stilles, stummes Wesen;
Doch singt er, wenn die Todeswunde blutet.
Wenn Dichten auch nicht mein Beruf gewesen,
Doch sang ich, als der Pfeil mich unvermuthet
Getroffen, von dem ich nicht kann genesen.

V družbi je rad bival, saj v svojo veliko škodo ni imel lastnega doma. In kje naj bi družbo našel? Svoj prosti čas je večinoma prebil v gostilni, kar mu ni bilo v srečo.

Ko je bival učeni Rus J. Sreznevskij o veliki noči l. 1841 v Ljubljani, je pisal svoji materi domov: — „večer pa — vi mi ne bodete verjeli, mila mamica — vsak večer prebijem v tej ali drugi gostilni, kjer se zbirajo naši znanci pri vinu (sicer pijem jaz le po pol maseljca, t. j. polno kupico in še to mešam z vodo). Naši znanci so: dr. Prešeren (on je izmed najboljših živečih pesnikov kranjskih), dr. Horvat — advokat, knjižničar in nekoliko profesorjev. Vsi ti pijejo vino kakor vodo.“³⁾

Prešernovi prijatelji so kmalu izprevideli, da mu utegne tako življenje škodovati, zato so mu na lep način svetovali modrejšo pot. Spomina vreden je Kasteličev opomin za vezilo 3. decembra l. 1845:

¹⁾ Letopis M. Slov. 1875, str. 179.

²⁾ Povedal Pr. prijatelj Fr. Sertič † 1890.

³⁾ Dom in Svet 1899, str. 166.

Po meri popivaj slaščico sveta,
De t' Peter prezgodaj ne odpre neba!
Pogosto pa snuje naj pesmi srcé,
De v krili ga mirnim preveč ne — težé.

V takih družbah Prešeren ni mnogo govoril, pač pa rad poslušal. Njegovi znanci¹⁾ so pripovedovali, da je imel v govoru malo hibo, da se mu je jezik nekoliko zatikal, kakor bi jecljal; če je bil pa že bolje volje, se mu je vez razrešila in šlo mu je gladko.

Kot odvetnik je slovel za izvrstnega zagovornika a manj z besedo kakor s peresom. Njegove vloge so bile dovršene. Verjetno je torej, da ni izgubil nobene pravde, ker se je rajši lotil ni, če ni imel upanja, da doseže svoj namen.

Stritar v svoji znani oceni Prešernovih pesmi trdi, da je Prešeren „pevec disharmonije med življenjem in idealom v podobi nesrečne ljubezni“. Dozdeva se mi ta stavek presplošen in da bi se moral glasiti: „pevec disharmonije med svojim življenjem in idealom.“

Prešeren je bil velik duh, a njegovo srce premehko, nestalno. Upirati se težavam in jih premagati ni znal; zato se je vzbudil v njegovem rahločutnem srcu boj med zavestjo in njegovim realnim življenjem. Spoznal je svojo slabost, ki je tolikrat podlegla, in to spoznanje mu je grenilo življenje:

Zvedrila se je noč, zija nasproti
Življenja gnjus, nadlog in stisk nemalo,
Globoko brezno brez vse rešne poti.

In na čelo svoji zbirki je postavil značilne besede:

Sem dolgo upal in se bal,
Slovo sem upu, strahu dal;
Srce je prazno, srečno ni,
Nazaaj si up in strah želi.

2. Prešeren in slovenščina.

Za slovenščino se je Prešeren mnogo trudil. Kot dijak je na Dunaju že pesmi skladal, pa jih sežgal, ker mu je strogi presojevavec Kopitar svetoval, naj jih še nadalje lika. In Prešeren ni bil le drugim natančen kritik, ampak tudi sebi. Vendar je izšla vsaj ena pesem v njegovih dijaških letih v „Illyr. Blatt“ l. 1827, namreč: „Dekletom“.

Njegovo navdušenost za čisto slovenščino spričuje pismo iz l. 1837. Tu piše: Die Tendenz unserer Carmina und sonstiger literarischer Thätigkeit ist keine andere, als unsere Muttersprache zu cultiviren.²⁾ — Nadalje sodi pišoč Vrazu: Die Vereinigung aller Slawen zu einer Schriftsprache wird wahrscheinlich ein frommer Wunsch bleiben. Es dürfte euch nicht so leicht gelingen den steirisch-kroatischen Dialekt auf den philologischen Authokraten-Thron zu erheben. Unterdessen auch verkehrtes Streben ist besser als Apathie

¹⁾ Fr. Sertič.

²⁾ Letopis 1877., str. 158.

gegen alles Vaterländische.¹⁾ — Lasset euer Licht leuchten! opominja prav tam, in v drugem pismu: Vergrabet Eure Talente nicht und verschiebet das, was Ihr heute thun könnt, nicht auf morgen.²⁾

Znanstvenega dela se pa ni hotel lotiti, čeprav so ga prijatelji večkrat za kako stvar naprosili. Izgovarjal se je, da ne utegne (aus Mangel an Musse). Bil je edino le pesnik.

Prešeren se je trudil, da bi pisal čisto slovenščino brez vsake nepotrebne primesi; celó slovanskih besed se je izogibal, kjer je imel na razpolago domače. Kljub temu so mu nekateri očitali, da piše neumljivo. Sam se pritožuje Vrazu: Man hält sich über meine Carmina, wenn sie im besagten Blatte (Ill. Blatt) erscheinen, aus dem Grunde auf, weil man sie unverständlich finden will; nun sind sie für uns Krainer weit verständlicher, als die im steirischen Dialekte gedichteten, die selbst ich und Kasteliz zuweilen nur zur Hälfte verstehen.³⁾

Razen slovenščine, nemščine in klasičnih jezikov je znal Prešeren tudi laški, francoski in angleški jezik. Nekoliko je pa razumel tudi druge slovanske jezike, čeprav se je jel šele v poznejših letih z njimi baviti. Poljski se je učil, ko se je seznanil s poljskima pregnancema, ki sta bivala v Ljubljani,⁴⁾ z Emilom Korytkom in grofom Horodinjским. Ob tej priliki (l. 1837) je prevel v nemščino sonet Mickiewiczev, ki je izšel v „Ill. Blatt“. Nekoliko je znal tudi hrvatski in češki. Kollarjeve sonete je najbrže bral najprej v angleškem Bowringovem prevodu kakor Čop o sebi pripoveduje v svoji oceni „Čbelic“ v Ill. Blatt l. 1833, str. 27. Preintenzivno učenje slovanskih jezikov se Prešernu ni zdelo niti posebno potrebno, niti koristno. Slovstvo drugih slovanskih narodov je bilo še v zibeli, le poljsko je bilo razvito, zato se je tudi Prešeren še najbolj oprijel poljščine. Kolikor moremo sedaj soditi, je morda bila Prešernova sreča, da se ni bolj navdušil za slovanske jezike, ker bi se brezdvomno poznali sledovi v njegovih spisih in bi zašel morda v drugo skrajnost, da bi bili njegovi spisi mešanica iz raznih slovanskih besed, če ne celo oblik. Ali niso njegovi nasledniki na to pot krenili?

Marsikako bridko uro so provzročili Prešernu strogi cenzorji. Zato se je toliko jezil nad vladnimi ocenjevalci in spuščal nanje svoj srd, zlasti v nemških sonetih. Zanimivo je, kako so ga zasledovali radi pesmi „Nebeška procesija“. Zložil jo je, kakor spričuje začetek, l. 1835. Toda še deset let pozneje niso vedeli, čegava je. Prešernovi znanci, dijaki in tudi drugi ljudje so jo prepisavali in hranili. L. 1847 beremo v „Ill. Blatt“ str. 164., da je daroval kustos Freyer muzeju „das angeblich von Herrn Prešeren verfasste Gedicht, 1846, in Abschrift.“ Radi te pesmi je pričela policija takoj preiskavo. Ker so sumili, da je pesem zložil kak duhovnik, so se lotili pesnika frančiškana o. Benvenuta Chrobata. Ta jih je odločno zavrnil. Prišli so tudi

¹⁾ Letopis 1877, str. 161.

²⁾ Letopis 1877, str. 160.

³⁾ Letopis 1877, str. 162.

⁴⁾ Letopis 1877, str. 160.

nad Prešerna. Ta jih vpraša, kaj da hočejo; prosi za dotični list in prične z resnim obrazom prebirati. Obraz se mu vedno bolj jasni in smehljaje jim naposled vrne pesem: Dobro jo je pogodil, pa jaz bi jo mogel še bolje napraviti. — S tem lakoničnim odgovorom so se morali zadovoljiti.¹⁾

3. Sonetni venec.

Med najprisrčnejše Prešernove pesmi spada gotovo njegov „sonetni venec“.

Kedaj je nastal? To vprašanje ni novo, pa tudi še ne rešeno. Marn je vedel, da je izšel pred l. 1839., L. Pintar²⁾ dokazuje, da je bil dovršen že 27. januarja l. 1834., ker ga omenja Čopov brat v svojem pismu, češ: Io cognosco benissimo i „sonetti a corona“ dei quali il nostro ch. poeta a darci un saggio nella nostra patria lingua ha intrapreso. — Tudi dr. Gregor Krek piše o tem vencu.³⁾

V rokah imam prvo izdajo Prešernovega sonetnega venca. Ta izvod je poslal pesnik sam svojemu sošolcu in prijatelju Jožefu Burgarju. Pesnik je sam zapisal besedi: Gosp. Burgarju.

Venec je natisnjen na jako finem papirju in ima utisnjeno z vodo tvrdko J. Whatman 1830. Na štirih straneh je vseh petnajst sonetov s podpisom Dr. Prešern. Stran obsega $28\frac{1}{2} \times 23$ cm. Izšel je venec popolnoma samostojno in ne kot priloga III. Blatt. Kedaj pa?

Bržkone l. 1834.

Kedaj ga je Prešeren zložil, pa sam pové v sonetu, ki je v zbirki l. 1847 natisnjen pred sonetnim vencem:

Je od vesel'ga časa teklo leto, —
Dvakrat devetsto tri in trideséto.
Bil vel'ki teden je; v saboto sveto,
Ko vabi molit božji grob Kristjana,
Po cerkvah tvojih hodil sem Ljubljana
V Trnovo, tje sim uro šel deseto.

Tu torej pové čas Prešeren sam in tudi vse druge okolnosti. Ker je bil sonetni venec že znan januarja l. 1834, moral je biti zložen po veliki noči l. 1833.

Isto leto je Prešeren zložil še drug venec, pa ne sonetov, ampak gazel.
Izšle so v „III. Blatt“ kot izredna priloga šte. 28. l. 1833 z rekom:

Ljubezen je bila,
Ljubezen še bo,
Ko tebe in mene
Na svetu ne bo.

Narodna.

Ta rek je izpuščen v izdaji l. 1847.

¹⁾ Povedal g. J. S.

²⁾ Prešernov album p. 767 sq.

³⁾ Prešernov album p. 750.

V prvi gazeli namiguje Prešeren na sonetni venec, oziroma na njegov akrostih:

Pesem moja je posoda tvojega imena, —
Na posodi v zlatih čerkah slava se bo brala
Od naroda do naroda tvojiga imena.

In res se bere v sonetnem vencu ime one, ki ji je posvetil sonetni venec „Primicovi Julii“.

V svoji izdaji l. 1847 je Prešeren v magistralu črke nalašč spremenil, da se ime ni moglo več prav brati. Mesto s „Poet“ je pričel prvi verz s „Slovencam“. Prav tako je spremenil 7. in 10. in 11. verz. To bržkone, ker so se razmere v tej dobi do cela izpremenile, in ni kazalo objavljati imena one, ki je bila zanj že izgubljena.

Prva izdaja sonetnega venca se pa jako loči od druge izdaje. Da se vsakdo lahko prepriča, naj tu navedemo različice v gajici:

1. Pev'c nove ti cvetlice v ven'c povije:
Petnajst sonetov taciga vezila,
De vsi začetki drugiga števila
Verste se 'z zadniga, vsih domačije,

Ko v vencu roža rož'ce se ovije,
Tako kjer jenja prednja pesem mila,
Prihodnja se bo tamkej spet zbudila. —
Podoba pevca ven'c je poezije:
2. Ran mojih
V njim bodo zdajne bolečine spale.
In trdiga serca device zale,
Ko poslušale bodo pesmi glase,
Spokorile se bodo in šle va-se.
Zvesto ljubezen bodo bolj spoštvale.
Vremena bodo Kranjcam se zjasnile,
Slovenskim pevcam milši zvezde s'jale,
In pesmi bolj sloveče se glasile;
Vunder te bodo morebit ostale
Med njimi, ker njih poezije mile
Imele vse so v serci svoje kale.
3. Imele vse so v serci svoje kale, —
Ji usta so se razodeti bale
Ljubezen, ah! brez upanja opore;
Zložene pesmi pred svitile Avrore
Prihodam so skrivěj jo oznanvale.
Ljubezni ogenj se mi ne poleže, —
4. 2. Na dan nesejo, kar se v prsih skriva.
4. Kjer Amor seje mile elegije,

9. Kolkratov želja me po mesti žene!
10. Nikjer očem se mojim ne odkrije
11. Pogled lepote tolikanj zaželjene;
12. V samoti iz oči mi solza lije,
13. In pesmi skladam, ktere v ven'c spletene
14. Iz krajov niso, ki v njih solnce sije.

5. 1. Iz krajov niso
3. Kjer v tvojimu pogledu skrb umira.
7. Iz polnega srca kjer pesem zvirā
8. Zbude se v persih sladke harmonije.
9. Navdihnjeno kjer od ljubezni čiste
Vse, kar je žlahtnega, požene kale;
Koker budi pomladi cefir liste,
Od tamkej niso pesmi tvoje hvale,
Pomladi srečne, blagodarne tiste
Cefirov sape niso jih pihljale.
6. Cefirov sape niso jih pihljale,
Od tebe, drage dekllice prevzetne,
Pernesle govornice jim perjetne,
Besede sladke niso perpeljale.
Brez upa clo so rasle tvoje hvale;
Zna biti, ti in druge de umetne
Kranjice, iz Parnasa ker očetne
Dežele so, jih bote zaničvale. —
7. 4. Na Hemu, Rodopi se skale vdale.
5. O, deb' Memnozine nam hčere zale,
6. Otajat Kranja našiga sinove, —
Njih in Slovencev vsih okrog rodove,
8. 2. Slovenske so pokrajne ble, kar, Samo!
6. služno ramo,
13. na mladimu Parnasi,
9. 4. Iz domačije so ljubezni lile.
5. Ne omečé de tebe pesmi mile,
De tebi vneti ni srca mogoče;
De domačije rod ljubiti noče,
Ki ga Slovenske matere rodile.
Izdihljeji in želje hrepeneče,
Ime deb' tvoje takrat še slovelo,
Ko velo bo obličje zdaj cveteče;
Slovence deb' za svojo vnel deželo,
K' nji deb' vrnili spet se časi sreče,
Jim moč so dale rasti neveselo.
10. 3. Od sonca mlad'ga, v konci ki Svečana
4. Ji dva al tri dni smeja se veselo;
9. Zasjalo solnce mi podobne zale,
14. Ur jih meglenih so morale sile.
11. 10. Le nagel blisk je upanje blo celo,
13. Kak ble bi poezije moje jasne!
12. 3. razdertije zapuščene
7. Al će v gredice
13. 7. z mogočno tvojo pomočjo oporno.
9. temno lice.

14. 6. Pastir v planinah zarje ne zamuda,
10. Deb' te ne razžalile poezije
11. Od straha v persih mi serce trepeče.
O, naj saj milost tvoja jih obsije,
Ki vneti od ljubezni jih goreče
Pev'c nove ti cvetlice v ven'c povije!
15. Pev'c nove ti cvetlice v ven'c povije,
Ran mojih bo spominj in tvoje hvale,
Imele vse so v serci svoje kale
Mokro-cveteče rož'ce poezije.
- Iz krajev niso, ki v njih sonce sije,
Čefrov sape niso jih pihljale,
Obdajale so vterjene jih skale,
Viharjov jeznih merzle domačije.
- Izdihleji, solzé so jih redile,
Jim moč so dale rasti neveselo,
Ur jih meglenih so morile sile.
Lej! torej je blede njih cvetje vélo.

Kdor je prebral ta sonet, more li verjeti Stritarju dokazujočemu, da je „ta ljubezen le poetiška fikcija, to hrepenenje po izvoljeni devici simbol po nedosežnem idealu“? Nikakor ne! Te pesmi so iz srca kali pognale. Nič ni na njih neresničnega, tudi ne splošnega, vse istinito in realno.

Dve misli izraža Prešeren v sonetnem vencu: ljubezen do izvoljenke in do domovine, zlasti do materinščine. Vse to ima svoje korenine v njegovem življenju.

Prešeren je v resnici ljubil osebo, ki ji je posvetil venec. A milosti ni našel, ker je bil tedaj toliko zaničevani Slovenec in ker je bil, kar sam pripoveduje, na slabem glasu:

- Draga! vem kako per tebi me opravljajo ženice,
Gazela 4. Pravjo, de v ljubezni moji ni bilo nikdar resnice,
Kak si brusijo jezike, in ti štejejo na perste
Per kafeti, kar jih nisim, kar sim ljubil jih device. —

V vencu samem pravi:

Bile so v strahu, de boš ti, de zale
Slovenke nemško govorit umetne,
Jih bote, ker 'z Parnasa so očetne
Dežele, morebiti zaničvale.

Oboje združuje:

Skeleče misli, de Slovenec mile
Ne ljubi matere, vanj upajoče,
De tebe zame vneti ni mogoče,
Z britkostjo so srce mi napolnile.

To pripoveduje tudi sporočilo. Šenoa piše: „Poniknute glave, bulječ preda se, znan je za čašom vina sjediti čitave ure. — A dobar bijaše, predobar, kao diete, al čudan kao mjesečnjak; — malo kada pokazivaše lice veselo. — Pekla ga je rana, stara duboka rana. Ženska bijaše tomu kriva. —

Ljepota, mislite? Ni po što. Čisto obično lice, ali Prešernu je upalila moždane. — — Ona gospodjica, fina gosposka kći, lutka. Nije nego njemački brbljati htjela, — a Prešern je bio Kranjac, tvrd Kranjac. Kranjske pjesme od kranjskog doktora, to je za našu gospodu gotova sramota. — Udala se dakle. — To ga je ujelo za srce, od te rane nije se izlečilo sav svoj život.“

Stritar dalje méni, da je tudi Petrarkovo pevanje fikcija: „Še o Petrarki, s katerim se tako rad primerja Preširen, in kateri je postal pravi ideal erotičnega pesnika, trdi neki njegov izdajatelj in velik čestitelj, da vsa tista njegova slavna ljubezen je čisto izmišljena, ker si ne moremo misliti, da bi takó pameten mož bil edenindvajset let neprenehoma vzdihoval za ženo, ktera se ni zmenila zanj, in po njeni smrti še deset let žaloval po nji.“

No, stvar je sedaj precej dognana. Tu opozarjam le na lepo razpravo „Petrarka in Prešeren“ v R. Katoliku l. 1891 zlasti na strani 373 in dalje. Prerano umrli dr. J. J. piše tako: „Petrarka je bil vsestranski in obče slavljen mož, kakršnih ne nahajamo mnogo v svetovni zgodovini. Od tod si moremo razlagati, da njegovim vrstnikom ni bilo lahko misliti si takega velikega moža zaljubljenega tako strastno in tako dolgo — edenindvajset let — v povrhu še neznano žensko. Zato jih je mnogo tolmačilo Petrarkovo ljubezen v idealnišem, poetičkem pomenu.“ Po Lavrini smrti je zapisal Petrarka na čelo znamenitemu rokopisu, ki se hrani v Ambrozijanski knjižnici v Milanu: *Laura propriis virtutibus illustris et meis longum celebrata carminibus primum sub oculis meis apparuit anno Domini 1347 die 6. mensis Aprilis in Ecclesia s. Clarae Avinione hora matutina.* — Torej se o istinitosti Petrarkovih čustev in njegovega razmerja do Lavre ne more dvomiti.

Prešeren se je od Petrarka mnogo učil, zato je tudi tu in tam kaj z ozirom na obliko posnel po njem, a čustva so bila istinita, čeprav (nezmerna) brezsmotrena.

Primičeva Julija je bila hči ljubljanskega trgovca. Kakor Šenoa pravi, ni bilo res nič posebnega na njej, celo nekoliko enostranska je neki bila, a bila je dobro vzgojena. Omožila se je z Josipom Scheuchenstuelom, c. k. sodnim avskultantom, 30. maja l. 1839. Poročil ju je sam knezoškof Wolf v svoji kapeli.¹⁾

Nehoté se človek tu spomni Prešernove glose, kakor bi se pesnik hotel v nji maščevati nad Julijinimi stariši:

Lani je slepar starino
Še prodajal, nosil škatlje,
Meril platno, trak na vatile,
Letas kupi si grajšino.
Naj gre pevec v daljno Kino,

Še naprej se pot mu kaže,
Naj si s tinto perste maže,
Naj ljubezen si obeta
Vneti lepiga dekleta,
Pevcu vedno sreča laže.

¹⁾ V poročni matici stolne župnije se bere, da je nevesta Julijana Marija Antonija Primitz stanovala tedaj v kapucinskem predmestju šte. 43. Rojena je bila 30. maja 1816., torej ob poroki stara dva dni manj kakor 23 let. Umevno je torej, zakaj pravi Prešeren l. 1833 v 5. gazeli: Med otroci si igrala, draga! lani, — čas hiti.

Sicer se pa strinjamo nekoliko s Stritarjem priznavajoč, da Julija ni bila niti prvi niti edini objekt Prešernovih erotičnih izdihljajev, česar tudi Prešeren sam ne taji, kakor vidimo iz njegove četrte gazele.

4. Starejši Prešernovi kritiki.

Prva ocena Prešernovih pesmi je bila nedvomno Fr. L. Čelakowskega v „Časopis Českeho Museum“ 1. 1832, str. 443–454. Čelakowsky ocenjujoč prve tri zvezke Čbelice (1830—1832) presoja tudi Prešernove pesmi. To oceno je objavil M. Čop 1. 1833 v „Illyr. Blatt“ štev. 6. in pridejal še svoje opomnje v štev. 7. in 8. Čelakowsky piše:

„Že več let goječ v srcu željo, da bi se seznanil z raznimi slovanskimi jeziki in slovstvi, sem se jel pečati tudi s slovenščino. Pa žal, knjige, ki sem jih dobil v roko, so me zbegale in mi vzele up, da bi se slovenščina kedaj oživila. Ko pa sem dobil v roke druge novejšje knjige, zlasti nekaj narodnih pesmi, sem se prepričal, da narod nikakor ne govori tako zmedeno, ampak da so krivi te zmede le dotični ne več narodno misleči pisatelji.

Takisto so me veselo iznenadili trije zvezki „Kranjske Čbelice“.

Govoreč splošno nekoliko o slovenskem pesništvu se ustavi pri Prešernu: „Ta z bogatimi naravnimi darovi obdarjeni mladi pesnik (sedaj šteje okoli 30 let) je pač vreden častnega pozdrava v vrsti slovanskih pesnikov, in vzbuja tem lepše upanje za prihodnost, ker se iz vsega vidi, da mu je resna skrb obogatiti literarne zaklade in olikati si duha.

Poskusil je svojo moč v pesmih razne vrste, v liričnih, v elegijskih, satirskih, v romancah, epigramih in sonetih; v vsaki vrsti razodeva enako spretnost, živahnost in harmonijo misli. Sicer je — kolikor smemo mi soditi — njegova dikcija čista, jedrnata in popolnoma slovenska, verzi tekoči in polnoglasni.“

Nato prinaša v prevodu: Slovo od mladosti, Hčere svet, Soldaška, sonet: Tak kakor hrepeni oko čolnarja, in v izvorniku: Al prav se piše itd.

Naslanjajoč se na ta zbadljivi sonet govori o znani črkarski pravdi in svetuje češki pravopis za sikavce in šumevce, in nadaljuje: „Ne bi pa svestoval, da bi s tako prenovo pričel kak suhoparen slovničar, ampak, če se kedaj zgodi, naj z njo prične kak duhovit in priljubljen pisatelj — kak Prešeren.“ O Lenori govori: „Prevod ‚Leonorin‘ je sicer dober, vendar mora priznati venec našemu ličnejšemu češkemu. Dobro bi bilo, ko bi se prevajavec s tem seznanil. Želeti bi bilo tudi, da bi se Slovenci bolj ukvarjali s prevodi slovanskih jezikov, ker ne bodo tako lahko zašli na kriva pota.“

Potem uči, kak bodi heksameter, svetuje, naj se Slovenci izogibljejo elizij, in želi, naj bi skupno krepko delali in napredovali.

M. Čop dostavlja v 7. in 8. štev. „Ill. Blatt“ svoje opazke. Oziraje se na Prešerna se oklene Celakowskega misli in opravičuje Prešerna radi raznih pesemskih oblik: „Nekateri pogrešajo pri Prešernu ono lahkoto, ki odlikuje Vodnikove pesmi. Zdi se mi pa, da se ne ozirajo dovolj na veliko razliko obeh pesnikov gledé na vsebino in obliko. Kdo bo n. pr. v sonetu umetno

in lično tekočem pričakoval lahnega toka v kratkih amfibrahah drseče pesmice? Če pa je Vodnik spisal svojo slovesno „Ilirijo oživiljeno“ v tem poskočnem metrumu, rečemo le, da bi pesem le še pridobila v drugi dostojnejši obliki. To stran graje Prešernovih pesmi je torej povzročila večinoma navajenost na ono vrsto stihov, in Čelakowsky ga po pravici hvali, da se ji je izogibal. Drugi vzrok pa utegne biti, ker je Prešeren rabil tuje italijanske in španske oblike, ki pa olikancu ne morejo biti neznane, ker jih rabijo zlasti v novjšem času pogostoma tudi nemški pesniki.

Kranjski pesnik si mora obliko izvoliti, ker nimamo prav za prav nikake narodne oblike, kakor n. pr. Srbi. Zakaj bi si torej ne volil tistih, ki so med novejšimi znane kot najlepše?“

Potem opisuje pesniško obliko soneta, tercine, ottave rime, klasične oblike, ter se ozira na misli Čelakowskega o elizijah in o črkarski pravdi.

V tem odstavku beremo pri sonetu: Tej obliki ima zahvaliti najboljši sedaj živeči češki pesnik Jan Kollár najprej svojo slavo. — V opazki pod črto nadaljuje: in seveda svoji pesniški nadarjenosti, katero pa moremo pre-sojati le po angleškem prevodu v Bowringovi: Czeskian Anthology.

Prešernove pesmi so izšle v januarju l. 1847, in Novice so jih nazna-nile 20 januarja. Takoj so se oglasili tudi kritiki. V „Ill. Blatt“ 9. in 16. fe-bruarja 1847 ocenjuje neki Buchenhaim Prešernove pesmi:

„Nad dve leti je že skoro minulo, kar smo izvedeli iz domačih in tujih listov, da je naposled vendarle sklenil naš proslavljeni kranjski pesnik g. dr. Prešeren zbrati in objaviti svoje pesmi, ki so izhajale več let raztre-sene po raznih listih, posebno v „Kranjski Čbelici“, in ki so si pridobile po svoji izredni vrlini slavo v literarnem svetu.

Priznavamo, da nas je ta namera vzradostila. G. dr. Prešerna poznamo kot edinega pesnika na našem sedanjem kranjskem pesniškem polju. Le on poje, kakor mu gori v srcu, poleg tega se izogiblje množini tujih besed. Njegova dikcija, njegovi verzi so izbrani, primerni, blagglasni in snov prav kranjska. Kdor se potrudi, da njegove pravkar izešle pesmi le prelista, najde kmalu duha kranjske poezije, ki ga mnogi ne razumejo, in pritegniti mora, da le Prešeren piše v kranjskem duhu, da se izogiblje vsakemu vmešavanju nam tujih slovanskih besed, in da celo temu pojavu nasprotuje. In čemu bi mu to šteli v zlo? Naš kranjski jezik je blagodneč. Najjasnejši dokaz so naši napevi. Naš jezik je dovolj bogat in mu ni treba rabiti tujk, ki napa-dajo stare pravice kranjskega naroda, izpodrivajo izvirnost njegovih izrazov in zapuščajo zanamcem le težko uganko, kateremu rodu pripadamo, smo si li svoje misli, šege in navade izposodili in moremo li sploh sami kaj poka-zati, kar bi nas upravičevalo, da se ponosno vsporedimo drugim Slovanom v slovstvu, čeprav ne še sedaj, pa vsaj kmalu. Vseh teh klečēt se je nena-vadno spretno ognil g. dr. Prešeren. Samo on je pesnik samorasel, brez uzornika, toda svojim naslednikom lep vzgled, ker je lahko in vsakemu umljiv.

Ta sodba o Prešernovih prednostih se bo zdela morda komu predrzna, ker teži z našim Prešernom vred po laborovem vencu. Opomnil nas bo Vod-

nika. Ta opomin jemljemo sicer na znanje, toda opozarjamo, da svet ne sodi tega, kaj bi utegnilo biti, ampak ocenjuje to, kar je istinito. Sodnik ne presoja samo volje, ampak storjeno dejanje, in radi tega je g. dr. Prešeren v svojih objavljenih pesmih zvezda prve vrste, čeprav nočemo s tem sneti večno zelenega venca z glave rajnemu V. Vodniku.

Dobrodošle nam torej njegove poezije; veseleč se jih pozdravljamo, kakor se radujejo otroci, če pritisnejo po sovražni zimi prvi cvetni šopek na prsi.

Vsebina teh dolgo pričakovanih pesmi se deli v pet poglavij in so-
netni venec. Pojasnimo jo nekoliko, da dokažemo, kar smo preje trdili.

Prvi oddelek obsega lirične pesmi, ki se odlikujejo po izvirnosti, neprisiljenosti in blagoglasju. Za najboljše cenimo: Strunam, Dekletam, Pod oknam, Kam?, Mornar, Nezakonska mati, za najlepšo v tem oddelku pa: V spomin And. Smoleta.

Čeprav so vse omenjene pesmi izvrstne, moramo vendar prisoditi venec zadnji radi globočine misli in ker nam tako lepo razjasnjuje pesnikovo notranjost. Bridkost in veselje, up in obup, življenje in smrt opeva ista solza!

Potem se vrsté balade in romance. Kakovo snov si želé Kranjci v svojih pesmih, se je omenjalo že večkrat. Kako globoko zna pesnik prodreti v značaj svojega naroda, je pokazal v tej vrsti kranjskega pesništva, posebno v turjaški Rozamundi, v Povodnem možu, Ženski zvestobi, Orglarju, Slovo od mladosti in v svojih gazelah, katere so kritiki že večkrat častno ocenjevali.

G. dr. Prešeren je s svojimi izdelki prekosil nade svojih prijateljev in se pokazal tudi mojstra v prevodih. Njegova Lenora je tak izdelek. Severni Slovani, strokovnjaki, so trdili, ko je izšel ta prevod, da bi se lahko dvomilo, je li Prešernova ali Bürgerjeva Lenora izvirnik. Boljšega spričevala o izvrstnem prevodu ne moremo pričakovati. V isti smeri pogrešamo več pesmij, recimo „Lüzova strelci“ in dr. Radi bi mu zanje pustili „Judovsko dekle“.

Kar se tiče epigramov, so ti ostro zbadljivi in prav tako zadenejo, kakor ranijo. Pesniki si s tem sicer ne pridobivajo prijateljev, a naroden pevec naj se skusi tudi v tej smeri. Ob tej priliki moramo grajati množico pisavo kazečih naglaskov, katerih namena ne uvidevamo in nekatere pomankljive moške stike, čeprav ne preziramo težkoč, s katerimi se je moral boriti pesnik. Sapienti pauca!

S tem mislimo, smo povedali prav kratko, kar smo menili, da moramo opomniti; prosimo pa prijatelje kranjskega slovstva, naj nas nikar napak ne razumejo. Mi smo kot Kranjci le Kranjca, ne kot Slovenci Slovenca ocenili, in se vzdržujemo vsakega vmešavanja v pravice in nazore sosednih Slovencev. Ti pa že dolgo vedó, kaj jim je Prešeren bil, in dvomimo, da bi kedaj pozabili, kaj jim je še sedaj. Končno še zatrjujemo, da nas napolnjujejo gg. Koseski, Potočnik, Kastelic, Malavašič z najlepšimi nadejami, če bodo nadaljevali po pričetem načinu, če bodo samostalno delovali in sledili geniju, ki se kaže iz njih poezij.

Svoje poročilo sklepamo z najtoplejšim domorodnim vzklikom: Domine Prešeren! Gratulor tibi, gratulor et patriae tuae!-

V „Novicah“ 1847. piše Fr. Malavašič „Domorodne liste“. Stran 28. govori o slovenskem pesništvu zlasti o „Čbelici“. Tu omenja: Veliko lepih in ličnih pesem je prišlo po Čbelici med slovenski narod, in če je bil za začetek že vsak pesnik Čbelice mila zvezda na obnebji slovenskiga pesništva, je med njimi vunder ena sijala, kakor danica na nebu, in ta danica je bil — Prešerin — s svojimi poezijami. Več ko je Čbelica njegovih pesem prinesla, bolj je Prešerin slovel in kmalo je stal na slovenskim Parnasu v svoji slavi prvi velikan kranjskiga pesništva.

Na str. 32. primerja Koseskega in Prešerna:

„Kateremu teh dveh slavnih mož gre pervenstvo, in kateri izmed nju zasluži venec predstva? Tako slišimo nekatere Slovence popraševati in prepirati se. — — Po naši pameti se zastran pervenstva naših dveh ne samo po domovini slovečih, ampak tudi od družih Slovanov čislanih pesnikov nihče drugi ne more prepirati, kakor kdor ima le enostransko znanje slovenskiga jezika in komur ni bilo dano, cene pesniške umetnosti skozi in skozi spoznati. Samo tak more enimu očitati, de je preveč Kranjc in premalo Slovence sploh, drugimu pa, de je od čiste slovenšine med ptuje slovanske narečja preveč zašel, ker ne prevdari in tudi ne ve, iz kakšniga stališa nej se slednji slovanski pesnik v sedanjem času vzajemniga bližanja slovenskih narečij sodi. Slednji ima svojo pot, po kateri hodi in slednji se mora tudi po nji soditi. Kar je tukaj sploh rečeniga, velja tudi od Prešerna in Koseskiga.

Prešerin se dá — naj nam bo pripušeno v prilikah govoriti — prililiti labudu, kateri preganjan in ranjen od nemilih viharjev osode po samotnim jezeru življenja plava; iše, česar najti ne more; hrepeni po tem, kar mu je namenjeno, česar pa doseči ne more, in zdaj v žalosti svojiga serca v milih glasih zdihuje, zdaj v nevolji srečo v britkim spoznanji njene stanovitosti in goljufnosti ostro toži. Ker on nar ljubši od ljubezni poje, bi ga smeli pesnika ljubezni imenovati.

Koseski je enak bistrovidnemu orlu, kterimu je osoda krepke perute podarila, de se v jasne višave vzdigne in bližnji sosed vseoživljajočiga sonca iz njegovih žarkov moč serka, ktera ga uči modrost, de jo v krepkih glasovih spet uči in oznanuje. Ker so veličastne reči večidel predmeti njegovih pesem, bi smeli Koseskiga pesnika resnosti in veličastnosti imenovati. Osoda je slednjiga nju na različno pot napeljala in Rojenica je slednjimu že v zibelki različne darove duha podelila. Prešernu je natočila več bridkosti v kupo življenja, Koseskovo serce je s serčnostjo bolj navdala. In v tem je vzroka iskati, zakaj so Prešernove poezije tako mehkočutne, zakaj iz njih večidel žalost, bridkost in nevolja diha, in zakaj so Koseskove tako čverste in krepke, de serce vsaciga, ki jih ume, tako povzdignejo in vnamejo, kakor ga Prešernove pomilovavno omečijo. — Pa bodisi vsakimu, kakor si hoče, to je gotovo, — de sta edina, kterih dozdej še nihče Slovencev ne doseže.“

Na str. 35. ocenjuje Prešernovo zbirko: Samostojno so se one iz obilnosti njegoviga pesniškega duha rodile, in on je bil, ki je sebi in vsim

mlajšim naslednikom s krepkostjo svojiga duha pot na slovenski Parnas odperl; in če bi njegovim pesmam nič družiga ne zamoglo imena klasiških del dati, mu mora že sama ta samostojnost in izvirnost z vencem vedne pesniške slave glavo oviti. — Vsako teh pesniških del posebej soditi in njih ličnost in pa pesniško ceno razkazovati, bi nas predeleč peljalo; zakaj kar se dá od ene reči, to bi mogli od druge ponoviti; nekaj pa vunder moramo opomniti, kar njih umetlnost tiče.

Kakor je Prešerin v svojim pesništvu samostojin in izvirn, tako ume tudi svojim izdelkam pripravno obleko dati. Prosto pesem poje v meri narodnih pesmi, romanco osnuje v mero, ktera je južnim evropskim narodom lastna, pri katerih je romanca doma, in on je po pričevanji rajniga Čopa prvi vsih slovanskih pesnikov, ki je španjolsko asonanco v slovenskim poskusil. — V sonetih in v ottavi rimi je mojster in v terci rimi je v „Novi pisarii“ tudi svojo izverstno zabavljisko krepost pokazal. Njegove gazele so tako miloglasne, verh tega pa tako lične, de se ne vemo v kakim drugim jeziku lepših spomniti.

Prešernove poezije so sploh v tako gladkotekočim jeziku pisane, de vsaka verstica pesniškega mojstra spričuje. De bi pa tudi drugi Slovani kranjski izrek sleherne besede vmeli, in de bi pesniška mera vsakimu bravecu očitna bila, zato menda gosp. Prešerin navdarke tako ljubi. Po naših mislih jih je pa veliko preveč, in mi bi bili raji vidili, ko bi bilo opušenje mnogih pogoltov nepotrebne navdarke nadomestilo. Tudi bi želeli de bi nekatere zabavljice preč ostale, ker marsiktera stvarica, ki se zamore za kratek čas med dobrimi prijatli razglasiti, se ne prileže občinstvu. To so gospod dohtar sami spoznali, ter rekli:

Sme nekaj nas, ker smo Prešernove, biti prešernih;
Pesem kaže dovolj, kak je naš oče krotak.

Ta oglas Prešernovih poezij sklepamo s serčnim vošilom, de bi nam gosp. dohtar še veliko veliko poezij zložili, pa večkrat si tudi kak resni predmet izvolili, za kteriga jim — po spričevanji slovečiga „Kersta pri Savici“ — pesniškiga duha gotovo ne manjka.

Zgodovina slovenskega naroda. Janez Trdina. 1866 p. 142.: „Ako nam Prešerin s svojo mično besedo srce gane in omeči, povzdigne nam je Koseski in s svojim resnim, pomembnim glasom z najvišjimi občutki navdihne in nadzemeljske v nebeške zrake prenese; ako se tudi Prešernu ne more najlepši in glajši jezik odreči, prekosi ga vendar Koseski v krasoti govora in kreposti besed. Noben pisatelj ni obudil večega navdušenja za slovenščino kot on, ker je pokazal, da se dadó tudi v njej ravno tako najvisokejše reči pisati, kakor v kakem drugem že davnej omikanem jeziku, n. pr. v nemškem ali laškem.“

* * *

Iz teh ocen se prepričujemo, da so Prešernovi vrstniki mnogo bolje cenili pravo poezijo, kakor poznejši pisatelji. Šele Stritar je zopet opozoril na Prešerna in mu prisvojil slavo našega prvega pesnika.

5. Pogreb dr. Prešerna. Ill. Bl. 13/2. 1849, šte. 13.

10. februarja ob 10ih dopoldne so pokopali dr. Prešerna svečano, na imenitnega pesnika dostojen način. Častna kranjska narodna straža je vnovič pokazala, da ne zna le varovati meščanov, ampak da vé ceniti tudi zasluge velikih mož. Ne le, da ga je spremila do groba, temveč gardisti so nesli tudi rakev.

Rakev so iz stanovališča pokojnikovega prenesli v farno cerkev, kjer je opravil dekan Dagarin črno mašo, potem se je pričel sprevod na pokopališče. Osem duhovnikov, več sorodnikov, večji del meščanov, mnogo čestilcev iz Ljubljane, Radolice, Tržiča i. t. d. se je vrstilo, ki so prišli, da bi spremili h grobu telesne ostanke moža, katerega ime z občudovanjem imenuje ves slovenski svet, ki je dika in ponos naše domače poezije.

V mrzli zemlji počiva pevec, ki so mu iz prs izvirale tako sladke pesmi in ki mu je življenje podajalo le pelina. Počivaj v miru, neumrljivi mojster! izpolnile so se Ti želje v boljšem svetu, saj si koprneč pel:

Kdo zna
Noč tamno razjasnit', ki tare duha?
Kdo ve
Kregulja odgnati, ki kljuje serce
Od zore do mraka, od mraka do dne!

17. februarja saboto bo sedmina (Requiem) ob 10ih v Kranju. Po opravi bo posvetovanje o spomeniku.

„Svojo domovino ljubimo, če častimo nje odlične može.“

6. Auerspergovo pismo.¹⁾

„Slovenskemu društvu“ v Ljubljani je poslal Anton grof Auersperg s Šrajbarskega turna dar za Prešernov spomenik in pismo, ki se v izvirniku glasi:

„Meine Herren!

Sie haben das schöne, dankenswerthe Geschäft übernommen, die Stelle, an welcher sich die irdischen Fusstapfen eines Unsterblichen in die Geisterwelt verlieren, den Nachkommen zu bezeichnen; Sie sammeln Bausteine für das Denkmal unsers trefflichen Prešerin. Als ich Ihren Aufruf las, fühlte ich mich zu einer doppelten Pflichterfüllung aufgefordert; ich folge ihm nicht nur, um als Sohn des Landes, dessen Volkssprache der väterländische Sänger bereichert und veredelt hat, meinen Obolus für diesen Todten zu steuern; sondern ich möchte auch vor Ihnen, meine Herren, noch ein anderes Todtenopfer in dieses Grab senken, nämlich das des wärmsten, unauslöschlichen Dankes, den ein Schüler dem einstigen Lehrer seiner Jugendtage schuldet. Wenn jemals der in der Knabenbrust schlummernde Funke zur edleren Flamme, der unentwickelte Keim zur Blüthe wurde, so danke ich es ihm vor Allen! Der Mann, dessen odysseischer Geist

„Vieler Menschen Städte gesehen und Sitte gelernt hat“

¹⁾ Ill. Bl. 1849., str. 149.

fühlte es gar wohl, dass eine gebildete Volkssprache der wohlthätige Strom sey, der in seinen Tiefen die Goldkörner jener höheren Gesittung führe, welche allein die in Krämpfen liegende Welt endlich zu beruhigen und neuzugestalten vermag. In diesem Sinne hat der Verewigte in seinen Schriften eines der kostbarsten Vermächtnisse für sein Volk hinterlassen. — — —

Thurn am Hart am 2. Mai 1849.

7. Ob izletu tržiške Liedertafel v Kranj in ob tamošnjem koncertu, kjer je zlasti „Zvonikarjeva“ vse očarala, piše H. Kronberg v III. Blatt l. 1848, str. 356: In Krainburg lebt Prešeren und es leben dort gar Manche, die noch zu einer Zeit slovenisch dachten, als es noch Sünde schien, Slovene zu heissen.

8. Izmed doslej manj imenovanih prevodov Prešernovih pesmi ¹⁾ je priobčil „III. Blatt“ l. 1847, str. 125 „Slovo od mladosti“, prevel Nicolaus Moós; dalje „Soldatenlied“, prevel Miroslav, v „III. Blatt“ l. 1849, str. 161 in neki Žonta: „Sila spomina in Kam?“ v istem letniku str. 181 in 205. V letniku 1848 je pa str. 193 Juri Jenko v nevezani besedi podal snov o „Krstu pri Savici“.

Že l. 1848 je Fleischman uglasbil „Mornarja“ in „Pod oknom“. Takoj so obe pesmi prepevali po shodih in besedah. Obe pesmi so peli pri besedi 16. junija l. 1848. Novega leta dan l. 1849 so pri besedi v Virantovi hiši peli Rechfeldovo skladbo „Mornar“. V gledišču so deklamirali „Hčere svet“ 8. julija l. 1848. Prihodnje leto je neimenovan pesnik prevel to pesem in priobčil v „III. Blatt“ l. 1849, str. 149 pod naslovom „Der Tochterrath“.

Viktor Steska.

Človek središče vidnega stvarstva.²⁾

Smotrenost v naravi.

Knjiga narode je vedno odprta človeškemu duhu. Toda človek se izpočetka navadno ne méni mnogo za vsebino knjige, ampak strmi le nad njeno zunanjo lepoto. To nam pričajo imena, ki jih je dal človek naravi: κόσμος, mundus, svet, imena, ki izražajo skupno neki zunanji blesk in sijaj.

Toda človeka še ne zadovolji lepota začetnih črk knjige in drugo njeno okrasje; on se zanima tudi za vsebino knjige. Zgodi se sicer včasih, da izgine ta lepota izpred oči, toda nikoli ne za vedno, ampak le za nekaj časa.

¹⁾ Primerjaj Prešernov album 1900., str. 826 i. d.

²⁾ „Jug“ je prinesel v svoji prvi številki Fr. Derganca članek „Darwin“. V njem pravi (str. 10.): „Huxley, Häckel in pozneje Darwin sam so — — — dognali, da ni človek nikako izjemno bitje, nikak namen ali središče stvarjenja, ampak samo posebna veja v tem velikem plemskem drevesu, da ni človek nič družega nego višje razvita opica.“ Ta trditev je filozofska in ne naravoslovska; zato je že neresnično, da bi se sploh dala dognati s strogo empirijskega naravoslovskega stališča. Krščanskega modroslovja ideje v tem oziru pojasnuje naš članek.

Kajti komaj je razum sestavil le nekoliko njenih črk, že bere v njih besedo, ki znači nekaj razumnega v materiji, lepoto višjega reda, kar imenujemo danes — smotrenost.

Pojem smotrenosti najlažje umevamo, če si nekoliko ogledamo človekovo delovanje.

Predno človek deluje, si stavi v svojih mislih neko določeno dobro, katero hoče doseči. Tako dobro se imenuje smoter. V dosego smotra si izbere potrebnih sredstev, tako da ima v duhu vse jasno določeno, predno začne na zunaj izvrševati. Delovanje torej je človeku le pot, po katerem pride do smotra. Zato ima vsako delo človekovo več ali manj znakov svojega smotra; iz vsakega človekovega dela se prej ali pozneje spozna namen, ki ga je hotel doseči s svojim delovanjem. Tako vemo o hiši, da je namenjena za stanovanje, o mostu, da je odločen zato, da hodimo po suhem čez vodo i. t. d.

Tudi v naravi zadenemo skoro pri vsakem koraku ob dela, ki imajo iste znake smotrenosti, kakor človekova dela. Vidimo hiše, mostove, vodovode, napadno in obrambno orodje i. dr. — dela, ki jih je naredila roka prirode.

In zares je bilo človeštvo vseh časov živo prepričano, da tudi nerazumna narava deluje smotreno, deluje po idejah in stalnih načrtih. Iz njenih del se je dokazovalo, da so nastala le pod uplivom določenih smotrov. Veda kot taka ne zmanjšuje tega prepričanja, ampak je še le bolj utrjuje in utemeljuje. Smotrenost narave je pristopna vsakemu duhu; toda čim bolj se človek zaglobi v skrivnostno knjigo prirode, tem višje se dvigne pred njegovimi očmi veličastna stavba smotrenih del.

Človek smoter narave.

Vidna narava se deli v dva glavna dela ali svetova: v neorganični in organični svet. Organični svet se spet deli v rastlinski in živalski svet. V vseh se pa kaže čudovita smotrenost. Vsak teh svetov tvori za-se celoto; vsi skupaj se spet združujejo v novo višjo celoto. Nižja bitja so sploh zaradi višjih, manj popolna zaradi bolj popolnih: neorganični svet zaradi organizmov in med temi rastline zaradi živali.

Neorganični svet je zbirališče samih sredstev, skupna podlaga rastlinskemu in živalskemu svetu, pogoj življenja in neusahljiv zaklad, iz katerega zajemajo vsa živa bitja potrebno snov za svoj organični ustroj.

Rastlinstvo, to v grudo zemlje prikovano dete narave, črpa iz zemeljskega zaklada rudninske snovi in jih prelikuje v organični svet. Ta podaja živalskemu organizmu vse, kar mu je potrebno za razvoj višje življenske sile ter tako posreduje med neorganičnim in živalskim svetom.

Čutno življenje živali je torej cilj, v čegar dosego smotreno delujejo ne le posamezni deli živalskega organizma, ampak tudi cela kraljestva rastlin in neorganičnih snovi. Ker torej smotrenost v naravi ne kroži v vednem krogu, ampak stopa vedno višje, sledi nujno, da je neki najvišji člen te verižne

vrste smetrov. Bivati mora neko bitje, zaradi katerega biva cela narava, kateremu lahko koristi vsaka, tudi najmanjša stvar v širni prirodi. To bitje pa more biti edino le človek. Saj je narava naredila ravno človeka takega, kakor ga je morala, ako ga je postavila na čelo vsem svojim stvarjem. Edino njemu je namreč dala razum, ki posaja človeka na kraljev prestol v vidnem stvarstvu. Toda poleg tega človek tudi po svojem organskem ustroju neizmerno presega vsa organska bitja narave.

Razum povzdiguje človeka zelo visoko nad vse prirodne stvari. Ta ga ne stavi le v drugo vrsto, ampak celo v drugi rod; v drugo kraljestvo. „Po razumu“, piše znameniti antropolog Frédault,¹⁾ „je človek govoreče in družabno bitje; po razumu je on tudi obrtnik... Ker ima človek splošne pojme, zato govori; govor namreč je posledica umske abstrakcije. Po govoru pride v dotiko s svojim bližnjim; tako je človek tudi družabno bitje, tvori družbo, zakone in države. In ko se približa k nižjim stvarjem, jih obvladuje, pokorava svoji volji, sili, da izpolnjujejo njegova povelja ali jih celo prelikuje s svojimi rokami, zaprega v jarem sužnosti, rabi jih za svoje potrebe, ustrezati morajo celo njegovi samovolji, samovolji svojega neomejenega vladarja. — Katera izmed zemeljskih stvari bi se mogla, če tudi le od daleč, primerjati s tem od Stvarnika jim danim kraljem?“

Primerno temu visokemu dostojanstvu človekovemu je narava naredila in umetno sestavila tudi njegov organizem.

Če tudi ima človek svoje nižje organsko življenje skupno z živalimi, vendar se on tudi po svojem organskem ustroju zelo razlikuje od živali. Edini človek hodi po koncu. Pokončna postava povzdiguje človeka tako visoko nad celim živalskim svetom, da mu je filozofični jezik Grkov dal ime prav z ozirom na to prednost.²⁾ Ona priča, da se skriva pod to nizko zemeljsko tvorbo svobodni duh, ki vlada s svojo mislijo nad mehanizmom prirode. „Vse na človeku“, pravi Buffon, „oznanjuje gospoda zemlje. Cela zunanost nam kaže njegovo premoč nad vsemi prirodnimi bitji; on hodi ravno in po koncu, njegovo kretanje je zapovedujoče.“ Dalje nam harmonični razvoj čutov jasno priča, da oni niso orodje slepega nagona, ampak predmet in posredovanje misli. Med peterimi čuti je najbolj razvit tip, čegar fini organ — roka — ga je s pomočjo razuma postavil, kakor opomni Aristotel, na najvišje mesto v prirodi. Sploh se po celi svoji zunanosti človek neizmerno loči od živali. Na človeškem telesu je vse v pravi meri, nič ni preveliko, nič premajhno, vse je lepo umerjeno. Najpopolnejša, najvzornejša harmonija se zrcali v njem. Sestavljeno je po popolnoma določenih zakonih lepote; dana mu je najpopolnejša skladnost, in tako se mora človeško telo imenovati ne le najbolj plemenito, ampak tudi estetično najlepše delo stvarstva, res visoka pesem prirode. Pesniki, kiparji, slikarji tekmujejo, da bi posneli to lepoto, toda — zastoj! Ostanejo daleč za resničnostjo.

¹⁾ Dr. Frédault: *Traité d'Antropologie physiologique et philosophique*. L. I. ch. II., pag. 47.

²⁾ ἀνθρώπος: tak, ki gleda kvišku.

Narava si je izbrala človeka za svojega gospoda. — Živali in rastline imajo že od narave določen kraj za svoje bivanje, izvan katerega ne morejo dalje časa obstati brez posebnega človekovega upliva. Toda človek kot gospod tega celega kraljestva lahko biva ne le v vročih deželah ravnikovega solnca, ampak tudi v mrzloledenih krajih tečajevih. — Vsaka druga vrsta bitij ima že od narave določeno hrano, toda človeški organizem je tako urejen, da dobiva svojo hrano iz vseh treh kraljestev prirode. — Narava ni sicer dala človeku nenavadnih fizičnih sil, odrekla mu je množino nagonov, tudi imajo nekatere živali bolj razvito čutno zaznavanje kakor človek, a namesto vsega tega mu je dala razum, s katerim kroti divje sile elementov, sili v svojo službo rastline in živali in naposled celó veter in blisk uprega v voz svoje civilizacije. Tudi skrite zemeljske sile mu morajo služiti s tem, da mu nosijo misli iz kraja v kraj.

Narava je torej tako bogato obdarila človeka, da ga ni postavila le na vrhunec svojih stvari, ampak ga izrecno priznava za svojega kralja in gospoda, kateremu se morajo udati vsa tri nižja kraljestva.

Dalje pa trdimo, da more biti le umno bitje, kakor je človek, smoter prirode.

Ker se delovanje narave dá razložiti le kot delovanje umnega bitja, se mora končno nanašati le na — umno bitje. Le umnemu bitju namreč se more kaj privoščiti zaradi njega samega; zakaj le tako bitje pojmi svoje dobro in se ga zaveda. Saj vemo iz lastne skušnje, da tudi človek nikoli ne dela zaradi nižjih bitij, kakor so rastline in živali, ampak jih rabi vedno le za sredstvo višjih namenov, če le ne dela pod uplivom kake čutne simpatije. Umno bitje, ki mu je namenjeno delovanje narave, pa ne more biti čisti duh, ker ta nima naravne zveze s svetom. Tako zvezo s stvarnim svetom pa ima umno v materijo oblečeno bitje: animal rationale, človek v širšem pomenu Aristotelovem. Zato more biti samo človek smoter prirode in njene delovanja.

„Ker se nam torej narava javlja kot delovanje umnega bitja“, piše Moravski,¹⁾ „se mora sklepati, da cela vrsta njenih smotrov, vsa modrost njenega delovanja, vsa skrb, s katero neguje rastline in živali, vsa ljubezen (da se tako izrazim), ki jo izkazuje vsem svojim stvarim, se končno nanaša na eno umno bitje, ki mu more ta svet služiti, to je, na — človeka.“

Če je vidni svet zaradi človeka, je gotovo zato, da bi mu pomagal doseči njegov naravni smoter. Smoter, ki je primeren človeku kot čutno-duhovnemu bitju, je dvojen: živeti in misliti (*vivere et philosophari*). Človek mora skrbeti za svoje življenje, ki ga ima skupno z nižjimi stvarmi v prirodi, in z mislijo spoznavati svet in po svetu Boga, kar je lastno človeku kot umnemu bitju.

Iz tega sledi, da mora imeti narava, ki je ustvarjena za človeka, dvojno nalogo: služiti mora človekovemu telesu in skrbeti za njegovo srečno življenje, a hraniti mora tudi njegovega duha ter mu oznanjati veliko ime Stvarnikovo.

¹⁾ X. Maryan Moravski: Celovošč v narurze pag. 130.

Narava služi človeškemu življenju.

Vsak posamezen izmed treh svetov je nujno potreben zato, da more človek sploh živeti. Neorganični svet koristi človeku kot podlaga organskega življenja. A poleg tega mu daje mnogo svojih stvari tudi neposredno, kakor n. pr.: globoko v zemlji skrite zaklade soli, oglja, olja, rudninske vode i. dr.

Podobno kakor neorganični svet, služi človeku posredno tudi rastlinstvo. Saj bi brez rastlin ne mogle bivati na zemlji živali, ki so neobhodno potrebne človeku. Človek pa dobiva od rastlin mnogo reči tudi neposredno: les za svoje stavbe, vlakno za svoje mnogovrstne potrebe in bogat zaklad raznih zdravilnih snovi. Tudi s potrebnim živežem preskrbljuje rastlinstvo človeka. „V krajih, kjer ne uspevajo rastline“, pravi po vsej pravici Masius,¹⁾ „ni prostora za primerno in človeka vredno bivanje.“¹⁾

Preidimo k živalstvu! Živali, ki so sicer že same smoter nižjih stvari v prirodi, prinašajo človeku potrebno hrano in obleko. Toda poleg tega bi človek brez živali ne mogel zadostiti še mnogim drugim potrebam, brez njih bi mu ne bilo mogoče vsestransko razvijati svoje neizčrpne delavnosti. In pri tem je mnogo živali zelo sposobnih za človekovo službo. Tako nam morajo one same kar nevedé pričati, kako je narava v svoji ljubezni do človeka med drugimi svojimi stvarmi odločila za-nj še posebno živalski svet. Glavna naloga živali je, da služi človeku. Človek kot gospodar na zemlji, biva lahko v vsakem njenem delu. „Zato je ‚modra narava‘ v vsakem posameznem kraju ustvarila bitja, ki ravno tam in nikjer drugod koristijo človeku. Kaj bi bil človek v severnih krajih brez severnega jelena, ali pa v puščavi brez velbloda? Kaj bi bil človek brez živali sploh?“²⁾

Toda poleg telesnih potreb čuti človek v sebi tudi potrebe duha, ki so toliko vzvišene nad prvimi, v kolikor je vzvišen duh nad materijo.

Tudi duh hoče živeti. Življenje duha pa je spoznavanje; spoznanje prvega vzroka je pa cilj vsega spoznavanja. Bog je težišče vseh umnih bitij.

Napačno je, kar trdijo često današnji pozitivisti, da je veda (spoznavanje) le za to, da se izboljšajo tvarni pogoji življenja. Veda nikakor ne more biti le sredstvo, ki bi služilo tvarni kulturi, ona je marveč, kar je že Aristotel dokazal v svoji metafiziki,³⁾ že smoter in kot taka tudi predmet človeškega teženja. Veda je vrhunec človeškega življenja, čegar fizično delovanje je le njena podlaga in najnižja stopinja. Vrhunec vede in vsled tega načelna naloga človeškega duha je spoznavanje Stvarnika in Gospoda sveta. — Tako prihaja sv. Tomaž na podlagi razodete resnice do zaključka, da je kontemplacija prvega vzroka končna blaženost človekova.³⁾

¹⁾ Masius, Naturstudien II. 60.

²⁾ König Arthur: Das Zeugnis der Natur für Gottes Dasein p. 60.

³⁾ Metaph. I.

⁴⁾ Cum ultima hominis beatitudo in altissima eius operatione consistat, quae est operatio intellectus, si nunquam essentiam Dei videre potest intellectus creatus, vel nunquam beatitudinem obtinebit, vel in alio eius beatitudo consistet, quam in Deo, quod est alienum a fide (S. Thom., S. Th. I. q. 12. a. 1. corp.).

Narava, ki je namenjena človeku, služi tudi njega duhu in podpira njegovo umsko teženje. Saj je ona neizčrpen zaklad, iz katerega človek zajema svoje pojme o bitju, dobroti, lepoti, gibanju, sili, vzroku i. dr. pod katerih vodstvom se dviga vedno višje, dokler ne dospe k praviru vse resnice.

Toda poleg tega so tudi stalni zakoni, ki bivajo v naravi ali bolje rečeno nad naravo, človeškemu duhu pri spoznavanju prvega vzroka zvesti kažipot. Te zakone so zapazili vzlasti veliki duhovi, kakoršni so njihov prvak sv. Tomaž Akvinski, Bakon Verulamski, Leibnitz.

Semkaj spada zakon nepretrznosti (celotnosti): *natura non patitur saltus*. V nepretrznih vrstah se namreč vežejo med seboj tipi narave. Tudi zakon enote in zakon raznovrstnosti se vzajemno dopolnujeta. V posameznih vrstah se kljub neštevilnim razlikam ponavlja vendar le en sam vzor, se poje ena sama pesem. Kajti vse stvari v prirodi morajo poleg svojega dobrega skrbeti tudi za dobro celoskupnosti. Njih glavni namen je, da delajo vzajemno za vsosvršenje harmonične enote stvarstva, enote, od katere zavisi, kakor trdi sv. Avguštin, njih bit in njih dobro. „Zato vsakdo prizna, da ni stvari, bodi karkoli, ki ne bi težila po enoti.“¹⁾

Iz enote smotra, ki je takorekoč duša vsake harmonije, se pa mora sklepati, da je tudi njen početnik le eden. Zato se je enota v svetu vedno smatrala za sliko, s katere odseva, če tudi le nepopolno, enota Stvarnikova.

Važen je tudi zakon varčnosti in zakon najkrajše poti. Narava namreč z najpriprostejšimi sredstvi dosega sijajno svoj cilj. To sta dva zakona, v katerih se kaže v polni meri delovanje umnega bitja in ki nam izrecno oznanujeta modrost najvišjega Stavnika.

Toda kljub tej nepojmljivi modrosti, ki se javlja v vsakem, tudi najmanjšem delu narave, vidi človek vendar le onemoglost in mehaničnost njenih činiteljev. Zato pa tem lažje loči Boga od sveta in dobi pojem o njegovi neskončni vzvišenosti nad celim stvarstvom.

Ti in podobni zakoni tvorijo lepoto in harmonijo prirode. Lepota je v prirodi neenako razdeljena posameznim stvarjem. Nekaterim je popolnoma odtegnjena — zato, da se vsled „te senčne strani slike“, kakor govori sveti Tomaž, tem jasneje pokaže svetlost in popolnost celote. Človek, ki vidi v nekaterih stvarih sled te lepote, a v drugih nje pomanjkanje, pa tudi lahko spozna, da zakon lepote ni relativen, ampak da mora nad seboj in nad svetom iskati stvarni in absolutni pravzor lepote: *speciei enim generator haec omnia constituit*. (Modr. 13, 3).

Človek dobiva iz knjige prirode tudi svoj pojem o neskončnosti Božji, pojem, ki še najbolj jasno izraža bitnost prvega bitja. „Svet je brez dvoma omejen in končen, pa vendar je tako velik, da, čim dalje sega človeško oko, od dne do dne bolj preskrbljeno s silnimi pripravami, tem več nebeških teles se odkriva v prostoru.“²⁾ Tako je svet podoba neskončnosti.

¹⁾ Quamobrem quisquis fatetur nullam esse naturam, quae non, ut sit quiddam, appetat unitatem. De Musica I. VI. c. 12.

²⁾ X. Maryan Moravski T. J.: Celovosć v naturze p. 134.

Podobno služijo vsa nebeška telesa človeku na zemlji. Sicer najbrž niso tako srečna, da bi pestovala v svojem naročju človeka in mu koristila neposredno kakor naša zemlja, vendar gotovo delujejo v dosego podrejenih smotrov, ki so še skriti našemu duhu.

Ni nemogoče, da tudi najoddaljenejša nebesna telesa nekako uplivajo na naš planetni sistem, ki bi brez tega vpliva ostal osamljen v prostoru. Neštevilne zvezde, ki so razsejane po širnem nebesnem prostoru, sicer ne koristijo v tako obilni meri človekovemu telesu, zato pa tem bolj zadovoljujejo njegovega duha. Podučujejo nas o zgodovini zemlje. Predstavljajo se nam v raznih oblikah in nas tako spominjajo dolgotrajnega razvoja naše zemlje. „Toda nad vse to nam oznanjuje Stvarnika. Njih trajni svit, njih neizmerna velikost, njih nepresežna množina in pravilno gibanje, vse to je vedno povzdigovalo oči in srca ljudi k Najvišjemu, podajalo vzvišene pojme o Njegovem veličastvu, vsemogočnosti, modrosti in neskončnosti.¹⁾“

Harmonično urejena nebesna mehanika je tista sila, ki je dvigala k Bogu duhove, kakor sta bila Kepler in Newton. „In vse to pravilno gibanje“, piše Newton, „nima svojega vira v mehaničnih vzrokih. Ta trdna vez, ki družijo solnce, planete in komete, ni mogla drugače nastati, kakor po modrosti in volji razumnega in vsemogočnega bitja.“²⁾ Sploh sta bili nebo in božanstvo vedno tesno združeni v človeškem govoru in misli. Zato so se nebeške višave vedno smatrale za slavošpev Stvarniku:

Nebesa pripovedujejo božjo slavo,
In dela njegovih rok oznanjuje nebes
Dan dopoveduje dnevu,
In noč daje noči na znanje.

Ta glas narave oznanja Stvarnika vsem ljudem na širni zemlji, in vsi ga razumevajo v polni meri:

Ni ga jezika in ne besede,
Da bi se ne slišal njih glas.
Po vsi zemlji se razlega njih glas,
In njih besede do konca sveta.³⁾

Po vsej pravici torej zagovarjamo antropocentrično teorijo, ki smatra človeka za smoter vidnega stvarstva. Saj sloni ta teorija na popolnoma trdnem temelju. Človeški razum pri svojem delovanju ni navezan na prostor in čas; zato mu je mogoče, da premotri splošne zakone prirode in pride tako celó do spoznanja prvega vzroka. Če torej tak razum logično sklepa, da je celi vidni svet odločen za človeka, gotovo ima ta zaključek višjo nego relativno vrednost. Tudi nimamo povoda, da bi pritrdili raznim nasprotnikom antropocentrične teorije, ki menijo, da je ona le pojav človeškega samoljubja in napuha. Antropocentrična teorija nikakor ni posledica samoljubja in napuha, ampak ravno nasprotno, ona je začetek in vir prave ponižnosti. Ko

¹⁾ X. Maryan Moravski T. J.: Celovosč v naturze p. 145.

²⁾ Primeri: Stimmen aus Maria-Laach. 1877. p. 439.

³⁾ Ps. 18, 2—5.

človek spozna, da ga je le Božja dobrota in ljubezen postavila na tako visoko mesto v stvarstvu, se mora tem bolj uklanjati in poniževati pred svojim Stvarnikom. To zahteva od človeka čut hvaležnosti. Tako je sodil tudi psalmist David, ko je v premišljevanju o stvarstvu in človeku pel slavospev ponižnosti:

Ko gledam tvoje nebo, delo tvojih prstov,
Luno in zvezde, ki si jih ustvaril;
Kaj je človek, da se ga spominjaš?
Ali sin človekov, da ga obiskuješ?
Le malo si ga znižal pod angelje,
S slavo in častjo si ga ovenčal,
Ter si ga postavil čez delo svojih rok:

Njega nogam si podvrigel vse,
Ovca in govedo sploh vso, vrh tega tudi žival na polju,
Ptice pod nebom in ribe v morju,
Ki se sprehajajo po morskih stezah

Gospod, naš Gospod!

Kako čudovito je Tvoje ime po celi zemlji!¹⁾

Pojav napuha in samoljubja je le pri tistem, ki previsoko misli o človeku. Previsoko pa misli o človeku, kedor ga stavi namesto Boga v središče vesoljstva, kakor dela panteizem. V tem oziru panteizem ni nič boljši od materializma, ki pa nasprotno prenizko sodi o človeku in ne vidi v njem drugega, kakor skupino golih atomov. Človek ne stoji na vrhuncu bitij sploh, on je le srednji člen, in sicer ima več nad seboj, kakor pod seboj. Nad seboj ima Boga, pod seboj pa svet. Svet sicer služi človeku, pa mu služi le zato, da človek lahko služi Bogu in da tako po človeku tudi svet doseže svoj posredni, a vendar najvišji namen. Človek torej mora služiti Bogu in mu izkazovati dolžno čast ne le v svojem, ampak tudi v imenu cele narave.

Človek srednik med Bogom in naravo.

Bog je vrhovni Gospod stvari, človek je le njih oskrbnik. Prvi vzrok narave mora biti tudi njen končni smoter. To zahteva naša pamet, to zahteva absolutni red stvari. Kakor ni moglo najvišje in absolutno bitje, ko je ustvarjalo svet, iskati izvan sebe niti vzorca, niti snovi za svoje delovanje, tako ni moglo iskati izvan sebe povoda ustvarjenju. Vsepopolno bitje mora imeti vse čiste popolnosti. A gotovo je čista popolnost biti ne le prvi vir, ampak tudi zadnji cilj, ne le začetek, ampak tudi končni smoter vseh stvari. Tako in podobno navadno sklepa filozofija, da je Bog končni smoter vesoljstva. A do tega zaključka pridemo tudi a posteriori, namreč iz opazovanja vidnega stvarstva.

Narava deluje smotreno. Rudninski svet je naravi le sredstvo v dosego organskega življenja. V organskem svetu so rastline zaradi živali, vse pa je namenjeno za to, da služi človeku. A človek, ki stoji na vrhuncu stvarnega

¹⁾ Ps 8.

sveta in ga spaja s svetom duhov, tvori že sam za-se nov svet, — svet v malem ali mikrokozem. Ta veličastna stavba smotrenosti, ki jo vedno bolj občudujemo v prirodi, se javlja tudi v mikrokozmu človeške narave, le s tem razločkom, da je tam (v prirodi) neposredni cilj delovanja človek, tu pa — Bog.

Na najnižjem mestu stoji organično delovanje, določeno po svoji naravi zato, da gradi organe, ki naj služijo spoznavalnim silam životnega počela kot orodje in pripomoček. Spoznavalne sile so zaradi spoznavanja. V spoznavanju so zopet čutne spoznavalne sile zaradi višjih umskih zmožnosti. Čuti so orodje duha; njih naloga je, da pripravljajo seme vede, ki začne v umu kaliti in se polagoma razrašča v veličastno drevo.

Vse to delovanje pa je v naravni zvezi z umskim teženjem, ki je skrajni izraz teženja človeške narave in nujno izvira iz bistva razuma in volje. A predmet umskega teženja je absolutna resnica in absolutno dobro, — nekaj, kar se more uresničiti edino le v Bogu.

Tako ima tudi človek, če tudi je sam smoter prirode, vendar svoj zadnji cilj v Bogu. Kakor je Bog prvi vzrok vseh stvari, tako je tudi njih končni smoter in najvišji Gospod. „Vse je Gospod naredil zaradi samega sebe.“¹⁾

Bog je vse naredil zaradi sebe; vendar nagib stvarjenju ni bila niti lastna potreba božja, niti kaka nujnost; sicer bi bil svet z Bogom sovečen, nujen in bi dopolnoval Boga v panteističnem smislu. Nobena končna stvar ne more biti si na katerikoli način izpopolnovati neskončnega bitja. Ne more mu dati niti slave, ki bi je ne imel brez njega, niti estetičnega užitka, niti utehe srca. Neskončno bi v tem slučaju ne bilo neskončno, Bog bi ne bil Bog. Povod stvarjenju mora biti torej nekaj, kar ni združeno z nujnostjo in ne izvira iz lastne pomanjkljivosti delujočega bitja.

„Iz katerega vzroka“, vprašuje Platon v Timoteju, „je Stvarnik ustvaril ta celi svet?“ „Bil je dober“ — ἀγαθὸς ἦν — se glasi odgovor. Dobrota torej je in more biti edin povod stvarjenju. Le čisti božji dobroti se mora človek zahvaliti za svoje bivanje. „Dela, ki prihajajo iz dobrote“, piše Moravski, „imajo svoj povod v popolnosti osebe, a pri tem so nesebična in svobodna. To je v redu človeštva najvišji vzor božjega delovanja.“²⁾ A dobrota ne pozna zavisti. V tem smislu govori pisatelj knjige Modrosti: „Ljubiš vse, kar je, in nič tega ne sovražiš, kar si ustvaril, ker nisi ustvaril nobene stvari, ki bi je ne bil ljubil.“³⁾

Ta čista dobrota in nesebična ljubezen Stvarnikova, ki ima svoj vir v neskončni ljubezni božji do lastnega bistva, se pa more neposredno nanašati le na umno bitje, ki je zmožno, da pojmuje to dobroto, spoznava in ljubi svojega dobrotnika in mu tako izkazuje svojo hvaležnost. Bog, absolutna dobrota, ne potrebuje te hvaležnosti, ne išče v njej svoje sreče; saj mu stvar ne more dati, česar bi ne imel v polni meri. To zahteva absolutni red

¹⁾ Preg. 16, 4.

²⁾ X. Maryan Moravski T. J.: Celovost v narave p. 178.

³⁾ Modr. 11, 25.

stvari, — to zahteva ona vrsta ljubezni, ki jo imenujemo ljubezen prijateljstva — amor amicitiae, v kateri je bogoslovje vedno iskalo nagib in povod stvarjenju. Ona se namreč po svoji naravi odsvita le v bitju, ki spoznava in ljubi. Tako bitje pa je le umno bitje.

Spoznavanje in ljubezen do Stvarnika v stvareh je zunanja božja slava, ki se smatra v bogoslovju za smoter ustvarjenih bitij. Trditi torej, da je Bog ustvaril iz čiste dobrote in ljubezni, je isto, kar trditi, da ga je ustvaril zaradi svoje slave.

Iz tega sledi, da med vsemi prirodnimi bitji le človek, — duh v obleki materije, — po svojih naravnih močeh zadošča tej zahtevi, da namreč spoznava in ljubi svojega Stvarnika.

Toda kaj bi bil človek brez sveta? „Kaj bi bil človek brez solnčne svetlobe, ki mu sveti in ga greje, brez zraka, ki ga diha, brez zemlje, ki ga nosi, brez rastlin in živali, ki mu podajajo potrebno hrano in obleko, brez ognja, ki ga greje in mu pomaga pri izdelovanju raznovrstnega orodja?“¹⁾

Brez sveta bi človek ne mogel zadostiti niti fizičnim, niti umskim potrebam, med katerimi je spoznavanje Boga na prvem mestu. Brez spoznavanja pa ni ljubezni. Brez teh dveh činiteljev bi pa ne bilo mogoče človeku častiti in slaviti svojega Stvarnika in tako izvrševati svoje najvišje naloge, k čemur ga sili njegova lastna narava.

Vidno stvarstvo torej služi človeku tudi kot pozorišče njegovega npravnega življenja. Po svojih popolnostih mu oznanja velikost in modrost Stvarnikovo; a poleg tega se mu javlja v tvorbah narave tudi neskončna ljubezen, s katero je Bog objel človeka, ko je postavljaj temelje svetu.

Saj vidi človek v pšeničnem zrnu, ki ga hrani, v žarku solnca, ki mu sveti, v cvetki, ki se mu smehlja, v ptičku, ki mu prepeva, ne le modrost Stvarnikovo, ampak tudi njegovo ljubezen, ki se je v teh in podobnih stvareh tako globoko nagnila k njemu. Tako vodi nerazumna narava človeka do spoznavanja in ljubezni božje, ki mu jo ta izkazuje v moralnem redu.

Vse nerazumne stvari bivajo zaradi človeka in mu služijo; zato je pa dolžan izkazovati Bogu dolžno slavo ne samo v svojem, ampak tudi v njih imenu — slavo, ki je tudi zanje sicer posredni, a vendar najvišji smoter.

Človek je torej posrednik med Bogom in naravo. Kakor imenujemo posrednika med človeštvom in Bogom velikega duhovnika, tako tudi človeka lahko imenujemo velikega duhovnika narave.

Cela narava prepeva slavospjev svojemu Stvarniku. Toda ta slavospjev je le suženjski odmev božjega glasu. Narava se ne zaveda svoje lepote, ne pojmi dobrot, ki jih je prejela od Stvarnika. Ona ne razume, kar govori, ne čuti, kar slavi in hvali. Le v človeku se nahaja misel, ki občuduje to dobroto, in srce, ki jo zna zadostno ceniti. Narava spremlja kakor veličastne

¹⁾ Moralphilosophie von Victor Cathrein I. Band pag. 77.

orglje glas svojega velikega duhovnika; on je edini, ki kot umni tolmač vtisne harmoniji vesoljstva pečat pravega slavospeva.

„Vse, kar v naravi biva, se giblje in živi, od harmoničnega gibanja valov v morju in žarkov v oblakih tja do umetno urejenega delovanja v organskih ustrojih — od privlačnosti planetov k solncu tja do radosti življenja teh milijard živih bitij, ki napolnujejo zemljo, vode in zrak — vse to prepeva skupno eno pesem veličastne harmonije v čast najvišji modrosti in dobroti — vse prepeva to pesem, a sredi teh nešteti glasov je vsaj eno razumno srce, ki vse te glasove pojmuje in dviga k Bogu njih slavo. Brez tega srca, brez človeka, bi se narava ne obračala docela k Stvarniku, ne bi prepevala prave pesmi, ampak bi oddajala le zvoke brez smisla, kakor bučanje vetrov v opustošeni cerkvi.“¹⁾

Bog je alfa in omega sveta. On je početek in vir vseh stvari, a ob enem tudi skrajni cilj njih teženja. A človek je os, okoli katere se vrti vesoljni red; zaradi njega je izšel svet od Boga, in po njem se vrača k Bogu. Ljubezen božja do človeka je poklicala svet v bit, a ljubezen človekova do Boga ga vodi nazaj k svojemu početniku. Tako je združen zadnji člen smotrenosti s prvim, in sklenjena je veriga božjih del. M. P.

Mističen cvet s češkega Parnasa.

Slovstvena študija.²⁾

Prvi članek.

V drugi polovici devetnajstega stoletja je materializem slavil zmagoslavje. V vsej kulturi in javnem življenju je prevladovala materialistična smer. Utilitarizem, dobičkaželjnost in praktičnost je izpodrinila idealne težnje. V znanosti je gospodoval eksperiment in analiza. Zmisel za pravo notranjo vsebino je bolj in bolj zamiral. Duh je utonil v materiji.

Materialistično naziranje se je polastilo tudi leposlovja, ki si je tehniko prirojilo po načelih materialistične vede. Tvorina sila domišljije, idealni vzlet in pesniška toplota se je umaknila opazovanju, podrobnim opisom in hladni objektivnosti.

Človeštvo se je vedno zavedalo še višjih teženj; zato je bridko čutilo težki in sramotni jarem, ki mu ga je naložila materialistična veja in literatura. Materializem ni mogel zadovoljiti človeštva; provzročil je le propad in nezadovoljnost. Vsi samostojni in resni duhovi so se ga naveličali, ker so se preživeli zavedali neutrušenih višjih teženj. Materialistični naturalizem jim je začel predsedati.

¹⁾ X. Maryan Moravski: Celovošć v naturze pag. 181.

²⁾ Otokar Březina: Tajemné dálky a Svítání na západě. II. vydání. Knihovna „Moderní Revue“ 29. Praha 1900. — Otokar Březina: Větry od pólů. „Moderní Revue.“ Praha 1897. — Otokar Březina: Stavitelé chramu. Knihovna „Moderní Revue“ 26. Praha 1899.

Človeštvo je zopet začelo težiti po onem, kar sta tajila materializem in naturalizem. Nastala je splošna nezadovoljnost in reakcija.

Dekadentizem, ki ima sicer malo pozitivnega in je v svojem jedru le propad naturalizma, je drzno nastopil kot reakcija proti naturalizmu. V njem se je začela oglašati nemirno hrepeneča duša, ki se zastonj vzpenja proti čutnosti in strastem. Nebrzdana domišljija in burno čustvovanje je izpodrinilo opazovanje in objektivnost.

Dekadentizmu se je pridružil simbolizem, ki ne mara več realističnih podrobnih in natančnih opisov. Zunanjih predmetov se dotika le toliko, v kolikor vplivajo na naše čustvo in misli. S svojimi simboli hoče delovati naravnost na domišljijo in duši sugerirati misli in čustva.

Najodločneje pa je nastopil proti naturalizmu misticizem. V misticizmu se oglašča silna žeja po metafiziki, hrepenenje po nadčutnem in skrivnostnem. Mistika materialni svet ne more utešiti. Njegova duša hrepeni po neskončnosti, Neenotna in razkosana moderna kultura mistike teži in muči. Zato se umikajo v samoto, se vglabljujejo v svojo dušo in tam iščejo enote, ki je zunaj tako pogrešajo.

Vse te težnje more utešiti le krščanstvo; brez krščanstva je prava mistika nemogoča. Zato se pri vseh pravih mistikih ob enem s spiritualističnimi težnjami oglašča tudi težnje po veri. Kakor romantiki, tako se tudi mistiki radi ozirajo nazaj v srednji vek, ko je globoka vera prevevala vse življenje in vse kulturne težnje strinjala v lepo enoto. Ideal njihove umetnosti je srednjeveška mistična umetnost katoliške cerkve.

Huysmans piše o krščanski mistiki: „Krščanska mistika vé kaj hoče in kam hoče; ona želi objeti Boga, ki ga pozna in ki se vanjo izliva.“ „Kdor hoče biti mistik, mora biti veren in po veri živeti čisto življenje.“

V moderni mistični in takozvani „mistični“ literaturi igrajo važno ulogo spisi Ernesta Hello († 1885), ki je bil advokat in goreče veren katolik. Rad je prebiral sv. pismo, prevajal je srednjeveške mistike in se vglabljal v življenje svetnikov. V njegovih spisih se kaže globok duh, nenavadna duševna energija in čudovita versko-mistična ognjevitost. — Med prave mistike smemo prištevati Huysmansa in Jörgensena.

Težko bi pa v naši dóbi našli umetnika, ki bi mu mistika tako naravnost potekala iz umetniškega talenta kakor češkemu pesniku Otokarju Březinu.

I.

V Novi Ríši (Nová Ríše), samotnem mestecu južno-zahodne Moravske, živi ljudski učitelj Václav Jebavý. V preprostem stanovanju, podobnem samostanski celici, živi samotarsko življenje; njegova zabava so knjige in meditacija. Domačo knjižnico mu dopolnjuje bogata knjižnica premonstratskega samostana. Dasi je le navaden učitelj, vendar izborna pozna klasično literaturo, študiral je moderno filozofijo, pa tudi krščansko srednjeveško filozofijo. Najljubše berilo so mu knjige prerokov in evangelistov. Izmed pesnikov je njegov ljubljenec Dante, „mojster umetnikov“ — kakor ga imenuje sam.

V taki okolici Václav Jebavý živi in gori za umetnost. Prvo njegovo (neobjavljeno) umetniško delo je bil globoko zamišljen roman. Pisateljevi prijatelji pripovedujejo, da se mu je nekoč prikazal junak romana, se ž njim pogovarjal

in mu prijazno stiskal roko. Že to kaže, da je Václav Jevavý umetnik, ki mu umetnost ni igrača ali pa rokodelstvo. V romanu se ni proslavil pred svetom, pač pa je znan kot pesnik pod psevdonimom Otokar Březina. Čehi ga slavé za svojega najboljšega modernega pesnika.

Březina je dozdaj izdal štiri pesniške zbirke, ki že v svojih naslovih kažejo nekaj nenavadnega. Videli bomo, da imajo vsi ti naslovi globok pomen.

Prva Březinova pesniška zbirka so „Skrivnostne daljave“. Naslov je značilen za literaturo moderne dóbe, ko toliko pisateljskih pogledov s temnim vprašanjem strmi v neznano, nedogledno daljavo.

V „Skrivnostnih daljavah“ je Březina najbolj subjektiven. Pesnik se vglablja v svojo dušo in pripoveduje njene zgodbe; umika se bolj v samoto. S pomočjo pesniške asceze izkuša čutom zapreti pot v raztresenost ter jih ograditi s steno samote in odpovedi, od katere naj bi se odbijali pesniški žarki njegove duše in se s podvojeno silo povračali nazaj v dušo. Podaljšani refleksi duševnih žarkov, ki se odbijajo ob zunanem svetu, naj bi razsvetljevali meje duhovnega sveta, pošiljali posamezne predstraže preko teh mej in izpreminjali njega temo v mistično poltemo. Zanima ga le duševno življenje; zunanji svet ima zanj le v toliko svoj pomen, v kolikor se v njem javlja duh. V zunanem svetu vidi le simbole in podobe, ki mu pomagajo umevati notranji svet; oblike zunanjega sveta so mu simbolične ilustracije raznih duševnih stanj.

V „Skrivnostnih daljavah“ se nam Březina predstavlja kot pesnik, hrepeneč po mističnem gledanju. Že po naravi je nagnjen k samotnemu razmišljanju. Življenjskih radosti je malo okusil, pač pa je prestal mnogo pomanjkanja, uboštva in razočaranja. Zunanje življenje ga dela otožnega; življenjski hrup ga tira v samoto. Celó njegova mladost je imela malo veselih dni:

„Moja pomlad je bila tožna, elegična pesem,
ki jo je v tihem tremolu življenje mi igralo na flavto,
in dnevi mojih radosti kakor travnata bilka, ki se tesni
ob zidovih, v cestnem tlaku, ko kapljice rosne odpadejo.
Spomini moji so brez barv in brez vlage
ko planinka v herbariju, ki belo plesen diha;
kislasti parfum siromaštva sem dihal zgodaj
in ponižanih žetev sem žel na svoji nji.“

Čutnost ga ni zapeljevala, strast ga ni gnala v življenjske vrtince, „žen žgoča usta“ mu niso vzburkala strastne krvi in razkošje ni omamilo njegovih živcev. Življenjskih sladkosti ni okušal in tudi „vonja prijateljstva je v življenju vdihal malo“. Vse to pomanjkanje, vsa ta življenjska zapuščanost in osamelost je zapustila sicer grenke sledove v pesnikovi duši, vendar ga to ni tiralo v obup, ampak nagnilo ga je k samozatajevanju in pomaknilo težišče njegovega življenja iz zunanjega v notranji svet.

„Sam v klavzuri tihi sem račun življenja rešil
in le nad svojih sanj gredico sem se sklanjal,
več ko v življenju samo v mislih sem grešil
in prevaro ljubil in teženj svojih hlap poljubljal.“

V tako iskreni in nepokvarjeni duši se mora vzbuditi teženje po višjem svetu in po Bogu. Seveda so prve pesnikove stopinje po mistični poti v notranji

svet še boječe, korak mu zastaja in boječe se ozira nazaj. Pesniku se zdi, da njegova misel plapolja kvišku, kakor „voščnica svetlobe medle, ki v telesa svečniku nečistem se tresoč leskeče, na oltar večni postavljena Neznanega“.

Materin spomin „Moja mati“ pesnika še bolj nagiblje k zamišljenosti v duhovni svet; saj je po nji podedel ožnost in zoprnost do življenjskih slasti; mati mu je vcepila „žar mistične vere“. Njeno borno življenje je bilo podobno njegoveu:

„In kakor tvoja nekaj, je tudi moja pot otožna;
brez vonja dan je moj, brez barv, cvetov in bleska;
le suh življenja sad, ki ima pepelnati okus,
s tvojo senco ovit, z drevesa časa trgam.“

Vendar življenje njegove matere ni bilo brez nad in brez tolažbe. V božjih hramih je poklekavala na vlažni marmor in nebeško tolažbo „v svoje duše kelih stregla kakor rosno zarjo“. In ko je pod težo „temnih let“ sklonila glavo in „poljubljala smrt“, takrat so njene smehljajoče se ustne šepetale le besede udanosti in hvale. Ta spomin pesnika tolaži in mu budi misel na boljše življenje; to oživilja notranji svet njegove duše.

Za tem spominom se še vrsté ugasli spomini, ki pa le za trenutek razburjajo pesnikovo dušo. Vsi ti spomini so pretkani z idejo zemske minljivosti in z mislijo na smrt in boljše življenje. Že se bojimo, da bo pesnik izgubil ravnotežje in se s strastjo vrgel v življenjske valove, pa v tem iz daljave zadoné udarci smrtne ure . . . , in strastne zemske želje, ki so hotele prevpiti glas njegove duše, — utihnejo . . .

V pesnikovi duši so vstali mladostni spomini, in zložil je krasno pesem „Mrtva mladost“, polno toplega čuvstva in nežnosti. V spečih strunah starega klavirja je zadonela pesem v „solzni rosi tonov medlih in žalujočih“. Vstala je težka misel, in pesem mladih let

„v obraz mi je dihnila, me za roko prijala
in me v utible peljala vrtove zašlih let“.

V duši so mu vzplamteli mladostni spomini in topleje mu je zaplala kri; zbudili so se uveli cvetovi, jasni dnevi . . . A vse to je v „godbi mrtvih želja odmevalo v smrtnem ihtenju“.

„Nad mladosti truplom sem obstal zamišljen
kakor ljubimec nad mrtvo devo zapeljano.“

V naslednjih pesnih se zunanji spomini vedno bolj zlivajo v harmonijo z mističnimi toni.

Krasna je „Obletnica“ (Den výroční), kjer nam je Březina razgrnil tako veličastno sliko, da kar strmimo ob njo. Plastične poteze, žive, veličastne pesniške podobe!

„Mašo zadušnico pojejo misli moje“ — — —

Narava se giblje, diha, živi, moli

„Črna bratstva gozdov . . . so poklekala k zemlji
kakor h koru molitev za mrtve — — —“

V tej pesmi zamolklo odmevajo sramežljivi glasovi erotike, ki se pa harmonično zlivajo z melodijami mističnih tonov. To je tiha erotika brez čutnosti, tesno združena z molitvijo in idejo smrti.

„Mrzli dih smrti je dihnil zastor senc v okna moje duše,
molitev razmišljujoče samote je sočutno mi stisnila roko . . .“

„Tiha bolest“ je predhodnica mističnih vizij. Zatajevanje čutov je združeno s telesno bolešjo. Če hoče mistik, da utihnejo nižje sile, da more duša slišati tajne glasove z višine, se ne sme strašiti telesne bolesti. Ko telo odmira svetu, ga prešinja tiha bolest. Telo čuti čuvstvo umiranja, duša se pa zbudi s poživljeno zavestjo, povzdiguje se nad čas in posluša zvoke tajnih strun. V „Tihi bolesti“ se vriva še subjektivnost med hrepenenje po mističnem gledanju. Težko si ustvarimo enotno sliko pesniške vizije, ker subjektivni barveni toni raztezajo njene poteze v meglenost.

„Tiha bolest“ je pesniku pokazala pot v skrivnostni notranji svet. Spominja ga grenkosti zatajevanja, ki je vsakemu mistiku potrebno. V „Večerni molitvi“ je pa še bolj zahrepenel po zamaknjenju v višji svet; zato moli, da bi mu čuti popolnoma odmrli in mu ne ovirali duševnega gledanja, ampak vse dušne žarke odbijali v notranji svet.

„O smrt živih teles, ki noč izpreminjaš v dan,
svoj skrivnostni sok vlijaj v mojo toplo kri,
s svojo medlobo smrtno me zveži v postelji moji . . .“

Ti vonj čudoviti, ki iz njega diši drugi svet,
moje zemsko življenje stajaj in nadzemsko vzburkaj . . .“

„Smrt živih teles“ je smrt čutnosti, ki zagrne čutno življenje v temo, da more duh vso svojo silo porabiti za višje gledanje.

„Večerna molitev“ je drzna pesem hrepenenja po neskončnosti. Pesnik čuti svojo omejenost. V večerni uri, ko se noč sklanja nad zemljo in v temo zagrinja ono, kar omejuje naše obzorje, ko nam noč donaša tajni šepet in pred oči čara čudne podobe; takrat se v pesniku zbudi hrepenenje po neskončnem in nedostopnem, ter se mu zdi, da se po noči človeški duh najlažje otrese telesnih spon in zaplava proti neskončnosti. Želi si smrti svoji čutnosti, ki ovira in temni duha. Sveta noč naj razsvetli „temačno svetilko njegovih (duševnih) oči“¹⁾, da bi s svojim pogledom premagal naravne ovire in pogledal v bistvo stvari, kako se družijo kristali v skalah, kako se tvorijo čudovite barve v cvetkah, kako se v naročju materije zbudi življenje itd. Rad bi slišal tajno godbo zvezdnih potov in gledal v dušnih globinah „misli tajni vznuk“. Zato prosi, naj noč njegovi misli odveže zemsko težo, da bi mogel obseči in zapopasti vse, kar vidi živeti in mreti, rasti, cvestiti in zoreti. Želi si, da bi mu čutnost in poželjivost zgorela v pepel,

„da se v dušku edinem žejen napijem
na večnosti bregih vina Skrivnosti.“

Stvarstvo ga pelje k Bogu; vse svetove želi obseči, nazadnje se pa utešiti v Skrivnosti, ki vlada svetove. A dobro vé, da se mu bo ta želja popolnoma izpolnila še-le, ko mu bo v čelo dihnila smrt in ga zazibala

„v sen večni, poslednji“

¹⁾ Če dobro ločimo noč čutov in svetlobo duha, potem tukaj ne vidimo nikakega protislovja.

Březinovo hrepenenje po spoznanju naravnih skrivnosti in notranjih lastnosti stvari daje njegovim slikam iz narave čudovito skrivnosten značaj in deloma megljen kolorit.

V „Jesenskem večeru“ že iz dikcije odmeva trudna otožnost jesenske narave. Slika je sestavljena iz onih naravnih pojavov, ob katerih podrtavajo skrivnostne strune naše duše in ob katerih boječe vzfrfotavajo krila naše domišljije. Meglene sence padajo na pokopališča. V cerkvenih svetilkah vzhaja zarja večne luči. Gozdovi se potapljajo v morje sivih valov. Spanec se bliža posteljam bolnikov. Nazadnje pa dobi cela slika mističen okvir.

„In iz velikanskih dimenzij v temo pogreznjenih
kakor tisočerihi kril čujem šum in piš;
v njem slišim vrisk duš po smrti odrešenih
in novorojenih žalostno ječanje.“

V drugih slikah pa pesnika sploh malo zanimajo zunanji pojavi; bolj ga zanima notranje življenje, ki se budi („Marec“) in zamira („Apostrofa“) v naravi. Ne zanima ga sedanost, ki se kaže v naravi, ampak prošlost in prihodnost, ki počiva v njenem naročju. Zgodaj spomladi v vlažni zemlji dremljejo prišli dnevi, barve in bleski, ki čakajo probujenja. V vsi naravi bije žgoče poželenje, ki bo vzburkalo valove življenja. Jeseni pa v pesnikovi duši odmeva odletelih ptičev petje, sen uvelih cvetov, ugasle barve . . . Iz jesenskega zraka pije „življenja veliko agonijo“. — Sicer pa v teh pesnih ni toliko poezije in toplote kakor v onih („Jesenski večer“, „Siesta“), v katerih prevladuje občutje.

Še bolj kakor po spoznanju bistva stvari in naravnih skrivnosti hrepeni Březina po nadzemskem svetu:

„Moje koprnenje v žeji po nadzemskih cvetih in formah
danes umira — — —“

(*Agonija koprnenja*).

Pesnikovi duši se je v kratkotrajni iluziji ali ekstazi res izpolnilo silno hrepenenje po svetu „nadzemskih cvetov in form“. V pesmi „Vrnitev“ opeva, kako se je duša vrnila iz sladke iluzije in iz cvetočih vrtov. Ta pesem spada med najlepše; v nji zvené najnežnejše strune mistične poezije. Dušni pojavi so slikani v čutnih podobah; svojo dušo gleda v telesnih oblikah. Tako more peti le pravi mistik. Vendar se menda mistična vizija še ni dovolj vtisnila v pesnikovo dušo, ali pa ne more najti oblike, ki bi vanjo izlil nadčutne forme svoje vizije. Zato opisuje vrnitev iz pesniške vizije, ne pa vizijo samo.

„Moja duša se je vrnila iz cvetočih vrtov in imela
noči bleščeči dih na krasnih udih. Z rožnatim zlatom
je zor vlažni pahljač ji ovil lase in s telesa njenega
kakor lilije boječi pozdrav se vonj je lil ji v obleko,
tkano iz sanj somrakov“

Bela svetloba ji je sijala iz oči in v nasmehih obraza ji je cvela rožnata radost, čista in sveža kakor probuditev srebrnih strun.

Duša moja, luč in zarja mojega bitja, odsvit večne luči! Zakaj si se vrnila iz razkošja cvetočih vrtov, kjer se bledost tvojega obraza izpreminja v rože? O, zakaj si se vrnila v pokrajine, kjer v strupeni megli zamirajo cvetovi . . .

..... „V večni mrak, kjer nasmeh tvoj lepi
 ti ugasne v obrazu, obledi na ustnih in utrudljiva daljava
 teh vrtov, od koder si prišla, ti s solzami v oči se vrine,
 sama, predica nema, v hladni dvorani sede k tebi
 in v obraz tvoj bledeči potopi svoj pogled otrpli, stekleni,
 ki v njem dremlje tajnost poslednjih sanj.....
 Noč tožnega kopnenja ti bo tesnila prsa.....
 bodočih dni žarjenje prvo.....

— — — — —
 pila boš le brutalno razkošnost iz nečiste čaše moje krvi.“

V tej pesmi odmeva elegija onega čustva, ki včasih v zrejših letih vstane v duši ob spominu čistega veselja in visokih iluzoričnih idealov mladostnih dni. Zraven pa odmeva tudi čustvo hipnega probujenja iz sladkih iluzij in svetlih podob, katere nam včasih duša, neprestano hrepeneča po sreči in blaženstvu, pričara v domišljijo. V „Vrnitvi“ vidimo vso poezijo onega trenutka, ko se človeku zazdi, da je njegovo srce liki zvezdni utrinek palo z nebesnih višin.

Březina se vedno jasneje zaveda svoje nesmrtni duše in se vglablja v njeno življenje; včasih se mu zazdi, da jo gleda objektivno pred seboj, se ž njo pogovarja in iz nje srka mistično tolažbo. Ko beremo pesem „Obisk“, se nehoté spomnimo onega junaka Březinovega romana, ki je obiskal svojega pisatelja.

V vónjavi atmosferi duševnih vrtov je nastala krasna pesem „Vonji vrtov moje duše...“ Iz „mističnih vencev molitev“ in v onemoglem hrepenenju po sreči mu dihajo vonji duševnih vrtov. V teh vonjih pesniku oživé spomini in zgodbe njegove duše; iz njih mu diha

..... „življenje teh čudnih cvetov,
 ki zaprti solncu, se odpirajo slovesnemu molčanju zvezd.“

V duši pesnika-mistika je vedno valovanje in omahovanje med notranjo tolažbo in žalovanjem. Posebno občutno je to valovanje v duši začetnega mistika. Pesem „Žalovanje“ izraža žalost onega ki mu niso dovoljene sladkosti in radosti življenja. Pesnik stoji na meji mističnega sveta in čuti žalost samotarja, ki vidi cvetje, a ne more do njega, samotarja, ki zastonj izteza trudne roke za sanjami. Okoli njega se vse veseli, on pa žaluje. Kakor v tujini živi na svetu. Minule ure so brez cvetja, prišli so dnevi brez rož in žarkov — nastala je dōba somraka, veter Neznanege vstaja, niti ena vesela pesem ne doní. — V raznih niansah izkuša pesnik izraziti svojo otožnost. Podoba se vrsti za podobo, metafora za metaforo, kakor da ne bi mogel zadeti pravega tona. Zato se nam zdi, da je v pesmi nekoliko pesniškega bombasta. — V zadnjih verzih je pa lepo in prozorno izraženo žalobno čuvstvanje. Otožni toni doné v prisrčnih prelivih.

Ko pa pesnik popolnoma odmrje življenjskim radostim, takrat v njegovi duši zadoní tolažbe polna pesem („Pozabljenje“); v njej čutimo tako nežno tolažbo, da se nam zdi kakor odmev boljšega življenja. V vetru, ki je zavel „z bregov Molčanja“, je pesnik začutil tresljaje nevidnih kril, in angelj je njegovi misli „nalil čašo skrivnostne tolažbe“.

II.

Březinov umetniški značaj najlažje spoznamo, dokler gleda svoj mistični pesniški svet še v „Skrivnostnih daljavah“, ko se zemski toni še najglasneje

oglašajo v njegovi poeziji. Kolikor bolj se pa bliža mističnemu svetu, toliko težje razločimo poteze njegovega pesniškega temperamenta. V „Skrivnostnih daljavah“ najbolj neposredno spoznavamo Březina in najbliže čutimo utripanje njegove pesniške žile. Pri njegovih poznejših pesnih, kjer se je nam že bolj oddaljil in se približal mističnemu svetu, mora pa že posredovati ekstaza; pesniku se moremo približati le potem, če je njegova ekstaza vsaj približno prešla v našo ekstazo.

Iz „Skrivnostnih daljav“ si lahko ustvarimo dovolj jasen pojem o Březinu človeku in umetniku. Vendar imajo tudi „Skrivnostne daljave“ kakor sploh vse Březinove poezije nekak skrivnosten in deloma meglen značaj. Seveda to ni ona dekadentska nejasnost, ki izvira iz zmedenosti domišljije in iz nejasnih pojmov; nejasnost Březinove poezije poteka iz njene globokosti, drznosti in originalnosti.

Dasi so „Skrivnostne daljave“ v resnici manj mistične kakor druge Březinove poezije, so vendar prav tako težko umevne, ker so primeroma manj določne in obrušene v pesniškem izrazu; vrhu tega pa tudi subjektivni toni pogosto megleno vplivajo na celotno sliko. To je pa čisto naravno. Saj Březina zajema svojo poezijo večinoma iz notranjega sveta duševnega gledanja. Ta notranji svet je pa sploh težko izraziti, ker so vsi človeški pojmi povzeti po čutnih obrazcih; še težje ga je pa preliti v čutne oblike pesniškega jezika. Březina si je moral sam ustvariti obliko za svoje pesmi; razven srednjeveške mistike in svetopisemske poezije je našel v tem oziru kaj malo vzorcev v svetovni literaturi. — Březina je torej res pravi ποιητής — pesnik-ustvaritelj, izviren po vsebini in obliki.

Umevno je torej, da je bilo pesniku posebno izprva težko najti primernih pesniških podob. Skrivnostne tone, ki jih je čul v notranjem svetu, mu je bilo težko prenesti v melodije dostopne zemskemu sluhu; skrivnostne vizije je bilo težko naslikati tako, da bi si jih mogli jasno predstavljati.

Březina ni pesnik za navadno občinstvo, ker je pretežek. Češki pesnik Sigismund Bouška O. S. B. piše o njem: „Březina je pesnik pesnikov . . . Pesnik, ki ga vzljubite tem bolj, čim več ga berete, ker vedno najdete kaj novega, česar dozdaj niste videli; vedno zaslišite v svoji duši novo harmonizacijo napeva, vam že znanega od prvega čitanja. Pesnik izbranih duš. Ne pesnik za množico, kateri ostanejo „Skrivnostne daljave“ in „Svitanje na zapadu“ apokaliptične knjige, zapečatenene s sedmerimi pečati; pa tudi ne pesnik, ki bi egoistično oznanjal, da zado- stuje sam sebi, da mu bravec ni nič. Želi postati duševni prijatelj nekoliko po- bratenih duš“¹⁾

Březina je treba mnogo študirati in premišljevati. Težko se je privaditi njegovi skrivnostni in težki dikciji. Težko je umeti njegove pesmi, ki se nam zdé kakor melodije iz drugega sveta.

Prvi vtisk večine njegovih pesni je skoraj kaotičen, a vendar mogočen. Naša duša čuti v teh slovesnih verzih nekaj visokega in globokega, kar jo mika in nagiblje k zbranosti in zamišljenosti; začudena zre veličastne pesniške podobe, celotne slike si pa še ne more ustvariti. Zdi se nam, kakor da bi na obdajala slovesna tišina mogočne katedrale, ali kakor bi se zagledali v globoko modrino veličastnega zvezdnatega neba.

¹⁾ Nový Život 1896. II. str. 3.

Ko sem prvokrat prebral dobro polovico „Skrivnostnih daljav“, sem si zapisal to-le:

V teh pesmih je težko najti logične zveze med različnimi podobami, med čustvi, simboli in mislimi. Težko je po pragozdu bujnih čustev tekati za mislijo in se orientirati v kaosu pesniške slikovitosti. Zato je treba mnogo ugibati, in marsikateri lepi, krasno pesniško izraženi misli, sredi pragozda osamljeni, ne moremo najti zveze z okolico. — Březina menda piše v ekstazi, ko naenkrat delujejo vse duševne sile in se prepletajo čustva in misli. — Pri tej ali oni pesmi zmajujemo z glavo in se vprašujemo, kje je kaka misel; izkušnja nas obhaja, da bi vse zavrgli. Vendar zaradi ene nerazumljive pesmi še ne moremo zavreči pesnika, ki ima tako vzvišene misli o umetnosti. Res škoda je, da je tako malo jasen; ali kjer je jasen, tam nam bleščé biseri. — Ko berem Březinove pesmi, se mi zdi, da grem skozi bujen pragozd, ves preraščen s srobotjem, divjo trto in drugimi rastlinami, ki ovirajo pot po njem. Bujen bršljan ovija drevje in zapira pogled proti nebu. V vrhovih se razlega tajno šepetanje, ki se nazadnje strne v skrivnostno-mogočno vršanje. Tako je včasih tudi vpliv Březinove pesmi le neko skrivnostno vršanje. Vendar, če se potrudimo po tem pragozdu, vidimo marsikako čudo iz pesniškega sveta, zasledimo marsikako vzvišeno misel zavito v zeleni bršljan bujnega čustvovanja; nazadnje pa vidimo, kako se bršljan vije od drevesa do drevesa in družji misli v pesem. Zdaj pa zdaj se razmakne zavesa bujnega zelenja in na nas se odzgoraj ozre sinje nebo! Skrivnost, slovesnost, veličastnost...! Seveda nas pragozd ne sme zapeljati, da pri Březinu nahajamo le pragozdno-naravna čustva in misli; ne, vse to je pomešano z uvelimi cvetkami in z rumenkastim listjem dekadentske hiperkulture. Tak je bil prvi vtisk.

Ta slovesnost ni le trenuten vtisk v začudeno dušo. Vsa Březinova poezija ima res nekaj visoko slovesnega. O tem nam najlepše pričajo one pesmi, v katerih se nam jasno kažejo njegovi visoko-resni nazori o umetnosti.

„Skrivnostne daljave“ se končavajo s pesnijo „Umetnost“. — Umetnost je Březinu veličastno mesto miru, pokopališče, kjer duše velikih sanjajo; vzdih mrtvih trum vstaja k nebu. Nad tem mirnim mestom se dviga božji hram umetnosti. Pesnik moli:

„O Večni, povej, ali smem, kjer hram Tvoj kovinski štrli
nad mestom mramornatim, po svoje krvi težnji nečist,
pri malem oltarju, pod stranskim obokom
Ti mašo svojo tiho prebrati?
V vino ekstaze življenja pomakati kruh
na mizi daritveni, ki posvečene krije
pod sanj mojih rožami in lučmi molitev
Tvojih mrtvih relikvije?“

Da umetnik pomaka kruh življenja v vino ekstaze, v tem je krasno izraženo bistvo umetnosti. V prologu „Skrivnostnih daljav“ pa imenuje Březina ekstazo „moč zmagoslavno, ki v inspiraciji plamtí“, in jo primerja ognju z neba, ki je povzril Elijevo daritev.

Dasi ima Březina tako visok pojem o umetnosti, vendar odločno povdarja, — lahko bi rekli: prav zato povdarja — da umetnost ni neodvisna in ne sama

sebi namen. Umetnik je odvisen od višjih zakonov in je za svoje delo odgovoren višji Volji in človeštvu. Sam piše:

„Meni bi bilo malo, kar se navadno trdi o umetniku: da poje sam sebi Ustvarjajoči umetnik brez umetnika vzprejemajočega in spet ustvarjajočega mi ni nič. Je latentna, potencialna energija; se ne giblje. Po moji poetiki umetniško delo, kakor pride izpod rok umetnika, še ni dovršeno. Ni gotovo. Cela generacija ga tvori, sto možgan ga dela. Ni zaprto v knjigi, ki obsega le nekoliko osnovnih potez, njega vidni začetek; zakaj nadaljevanje, celo življenje umetniškega dela, njega peripetija, kriza in katastrofa so že nevidne, se vršé v dušah. Umetniško delo je gotovo, ko je že zamrlo.

Njega poslednji vzklik je smrtni vzklik. Toda njegova smrt je brezbolestna, ker je dala življenje novi umetnosti, jasnejši in globlji. Zakaj o tem govorim? Zato, da bi pripravil zaključek: Umetniško poslanstvo smatram za naredbo višje Volje in za odgovorno.“

To so globoke besede genialnega umetnika, ki se globoko zaveda svojega poslanstva in svojih dolžnosti. V teh besedah je globokoumno rešeno najbolj metafizično vprašanje umetnosti, vprašanje, ki ga moderni umetniki navadno tako malo razumejo. Tukaj je Březina pokazal, da ni le velik krščanski umetnik, ampak tudi velik krščanski mislec.

Kakor sploh nobeno veliko človeško dejanje, tako tudi prava umetnost ni mogoča brez bolesi in samozatajevanja. Kot pravi krščanski mistik moli Březina v „Umetnosti“:

„Na mejah svojih dni Ti kličem: muči in žgi,
v ječah bolesi mi oblédi lice v sneg:
v zahvalo v vónjavo kadilo žalost zažgem
Ti z ognjem ritmov v pesmih.“

„Svojo dušo kakor ognjeni steber pošiljam v nebo“

Umetnik torej ni nikako božanstveno bitje, ampak navaden človek, podvržen človeškim slabostim. Umetnik se ne dá ločiti od človeka. Kdor hoče biti velik umetnik, mora biti velik človek (v moralnem oziru). Prizadevati si mora, da se otrese sebičnosti in vseh nizkih strasti; zakaj le iz čiste duše privre čista umetnost. Kdor se bliža umetnosti z umazano dušo, naj nikar ne upa, da ga bo umetnost oprala; kdor je omadeževan v svojem srcu, naj nikar ne misli, da ga bo umetnost očistila. Kakršen umetnik — taka umetnost.

Osnovne poteze te misli so začrtane v „J e t n i k u“, kjer slika pesnik svoje razmerje do poezije, navdihnjenja, ekstaze. Zastonj je „kopal svojo dušo“ v poeziji; iz nje se vedno dvigajo njegove lastne misli, njegovi vzdih. V vseh tonih poezije odmeva pesnikova duša. Ali si morete misliti to misel lepše izraženo, kakor jo je izrazil Březina v verzih:

„Moje srce se je treslo, ko sem k tvojemu se sklanjal,
mrak lastnih iluzij sem v barvah izsesal iz tebe,
in lastne duše glas je iz molitev tvojih mi ječal,
ko si na oltarju svojem mi odprla misál.“

V čudovito-krasnih, skrivnostnih metaforah slika, kako je vse bogastvo njegove poezije prirastlo iz njegove krvi. Njegova duša je dala poeziji roso, ki

se blešči na „nedrih cvetov“, dala ji je žarjenje zapada in zavila njeno plamtenje v megleno obleko, v gluho žalost in otožnost odcvetanja. Sam je dal svoji poeziji vsebino in obliko:

„Nad ognjem svoje duše v stekleno snov vročo
sem močil piščal in vdihnil ti obraz.“

Ko se pa pesnik zbudi iz ekstaze, gre zopet na delo in pije vino svojih vinogradov (t. j. njegova poezija je izvirna, mu privre iz srca) ter zajema iz svojega srca, kar bo v bodoči ekstazi izlil v pesem.

Doslej smo poskušali poseči v bistvo Březinove umetnosti. Zdaj moramo pa še pojasniti in razložiti (kolikor se sploh dá razložiti) skrivnost Březinove poezije, ki semtertje preide celó v nejasnost (posebno v „Skrivnostnih daljavah“).

Res, da je vzrok skrivnostnosti že mistika sama po sebi, vendar ima temnost Březinove poezije še druge razloge.

Březina ni zadovoljen z mislijo kakor se mu pojavi v prvem trenutku, ampak se bolj in bolj zaglablja v njo, dokler ne pride do meje nedoumnega, kjer se mora ustaviti drzni um. „To je umetnik, ki je z razumom proniknil najvišje špekulacije in analize in se dotika temne zavese, ki delí znano od neznanega.“¹⁾

Najrajši se dotika vprašanj o našem razmerju do neskončnosti. Vedno bolj se vglablja v ta vprašanja in njegovo naziranje se vedno doslednejše in tesnejše oklepa misli, ki nam kažejo pot v neskončnost. Njegova poezija se kakor solnčnica vedno obrača za večnim Solncem. V „Skrivnostnih daljavah“ še omahuje, a kolikor bolj se razcveta, toliko bolj naravnost se obrača k Solncu.

Te visoke misli, do katerih je dospel po dolgem premišljevanju in mnogih naporih, pa izraža kolikor mogoče na najkrajši način in nam jih podá takorekoč kristalizirane. Umevno je, da nam je taka visoka kondenzirana in kristalizirana misel težko dostopna. Březina torej nikakor ni teman zato, ker nima jasnih misli in čuvstev, zakaj temnost je le v nas: nam je temno, kar je njemu jasno. Glavni vzrok temnosti je njegova molčečnost, to je njegova kratkost, jedernatost in malobesednost.

Březina si prizadeva, da bi bil kolikor mogoče jasen in umeven, zraven se pa trdno drži svojega principa, da umetnik ne sme preveč govoriti. Sam pravi: „Skrivnost umetnosti je varčevanje.“

Březina začrta le osnovne poteze, čitatelj se pa mora vanje vglobiti in v sebi nadaljevati pesnikovo delo. Zanimivo je, kakšnemu občinstvu poje Březina. Sam piše:

„Kaki čitatelji so bili moj sen (to je kakšne čitatelje sem si predstavljal)? Čitatelji z dušo bogato lastnega bogastva, ki jim moja pesem kaže to bogastvo, v njih lastne zakladnice jih popelje, osvetljuje njihova pota. Čitatelji z godbeno tvorno dušo, ki od mene vjamejo (povzamejo) osnovni ton in sami zapojejo, s svojo lastno silo, v igranju svojih invencij, v improvizaciji svoje godbene ekstaze. Čitatelji, ki razumejo, da so z umetniškimi slikami zagrnjena okna odprta v daljave, kamor vidi najdalje tisti, ki ima najbistrejši pogled. Čitatelji, ki se ne naveličajo gledati v moje megle in čakati, da se žarki inspiracije vsujejo nanje

¹⁾ F. V. Krejčí v dunajskem tedniku *Zeit* l. 1896.

v ognjenem dežju in jim pokažejo krasoto pokrajin, skritih pod to meglo, njihovih pokrajin, pod mojo meglo.“¹⁾

Ko to beremo, se nam tuintam zdi, kakor da bi poslušali nazore nekaterih modernih simbolistov, vendar bi tako visokih misli težko iskali pri kateremkoli modernih pesnikov. To so besede umetnika, ki se po pravici imenuje pesnik pesnikov. — Březina se najrajši vzpenja na najvišje vrhunce umetnosti, ali pa zamišljen posluša tajne glasove v žuborenju prvih virov umetnosti.

„Umetnost je koprnenje (une ascension). Njen zakon je, da se vzpenja kvišku. Po svoji naravi nagibana k večnemu vzorcu (type) stvari, teži za idealom. Njen pogled pronica v stvari, da bi poiskal, kar je v njih bistvenega. . . . Umetnost je spomin božje vsepričujočnosti.“²⁾ — Tako govori Hello o idealni, metafizični strani umetnosti. Pri Březinu, ki je po svojem duhu jako soroden s Hellom, prevladuje to metafizično teženje umetnosti; njegovo umetniško oko se najrajše ozira v oni višji svet, kamor teži vsa idealna umetnost. Najbolj ga zanima to, kar je v umetnosti metafizičnega, duhovnega, skrivnostnega. Posebno povdarja, da je bistveni del in vir umetnosti duševno teženje po višjem idealnem svetu. Umetnost je odvisna od bistrosti duševnega očesa, ki zre v idealni svet. „V vsako umetnost sveti iz skupnih globin magični sijaj, ki požira obrise nekaterih oblik, da bi se druge okrepile in vzkliknile v fluorescenčnem žarjenju, ki v njem plešejo nevidni žarki, transformirani v barvene tone manjše lomljivosti, da bi mogli biti zemskim očem sen o neznanem“

. . . . Vsaka umetnost poteka iz virov, kamor se odtekajo zvezde drugega neba V nji se en sam globok pogled potopi v sto pogledov in v dolgem, razkošnem iskrenju se vsi napajajo s slutenjem ene Vsepričujočnosti . . .³⁾ Bistvo umetnosti je ljubezen, ki uči govoriti nema usta in daje pogum preveč boječim. Kakor ljubezen, tudi umetnost ljubi zemljo. Tudi najbolj spiritualna umetnost hvaležno priznava, da je na njeno svetlobo opirala svoja krila, predno je mogla zleteti v višino, kjer plove s hitrostjo ekstatičnih pogledov. Zemlja vedno ostane breg, kamor se vrača s svojega poslanstva.“ Vendar dobiva umetnost svojo moč od zgoraj. „Ali ne omamlja najbolj pesem, ki je bila dosti drzna, da je pogledala v obraz svoji najbolj zagonetni osodi in ki je šla še korak dalje, ko se je z vseh oken in vrat, odprtih v noč, nanjo vrgel mrzli veter in vpihnil okoli nje vse luči . . .?“⁴⁾

Vso to veličastno skrivnostnost in slovesnost zna Březina izliti v najmodernejšo obliko.

Březina ni samo najboljši češki moderni pesnik, ampak tudi najbolj modern pesnik. Modernost moramo namreč ločiti od gigerlske modnosti, ki mnogim velja za pravo modernost tudi v umetnosti. Moderno je nam to, kar je novo, času primerno in boljše kakor dosedanje ali vsaj dobro; kar nima samo zunanje, ampak tudi notranjo stalno vrednost. V tem pomenu je Březina res najbolj modern pesnik, ki zna pesniško porabiti vse pridobitve moderne umetniške tehnike in

¹⁾ Novy Život I. 1896. II., str. 4.

²⁾ Ernest Hello: L'Homme, 7. édit. Paris 1901. Perrin, p. 367.

³⁾ Cf. odzgoraj navedene Hellove besede.

⁴⁾ O. Březina: „Tajmnné v umění“ (Rozhledy 1897, str. 339).

spretnosti v umetniškem izražanju. Porabljati zna celó pridobitve moderne znarnosti in moderne kulture sploh ter jih presnavljati v pesniške elemente. — Moderna kultura je izpodrinila marsikaj, kar je bilo ugodno za poezijo. Mnogi viri poezije so usahnili. Zato zdaj mnogi poskušajo, kako bi se dali uspehi moderne kulture destilirati v pesniških retortah. Březina celó v svojem notranjem svetu z veliko spretnostjo sublimira proizvode moderne kulture v lepe in nove pesniške metafore. Pesniške podobe povzema celó iz fizike, optike in kemije. Tako poje o dihu svoje boleti, ki se naj sesede v kristale lekov, o ozonu bodočih bliskov, o zračnih valovih človeškega glasu itd. Mnoge njegovih mnogobrojnih pesniških podob imajo čisto modern značaj. Seveda v svoji drznosti včasih zaide v baroknost in bizarnost. V vsem se vidi, da je Březina otrok naše dóbe, pa tudi velik pesnik.

V „Skrivnostnih daljavah“ se tu in tam kaže moderna oblika, ki še ni dovolj prekvašena z idejo in je zato še neenotna, razkosana ali celó bombastična. V njegovi mistiki in simbolizmu je še nekoliko sličnosti z modernim, nejasnim simbolizmom. Zato so nekateri trdili, da se je Březina učil pri Maeterlincku. Vendar je ta odvisnost od Maeterlincka neosnovana, ker ga Březina sploh ni mnogo bral, pozna ga le iz češkega prevoda. Pa tudi sicer Březina Maeterlincka daleč presega (vsaj v pesništvu) in se mu torej od njega ni bilo treba mnogo učiti. Maeterlinckove pesmi imajo malo stalne (oziroma notranje) vrednosti in delujejo le bolj po svoji zunanji modernosti in zunanji sceneriji. Maeterlinckova mistika in simbolizem je v primeri z Březinom le plitvost in frazavost, dasi nas tudi Maeterlinck včasih očara z nekim posebnim čuvstvom, ki proseva skozi njegovo dikcijo.

Moderni pesniki v svojem teženju po novem ne porablajo samo podob, ki so dostopne vidu; prav radi rabijo podobe, pri katerih delujejo drugi čuti. V poeziji naj se oglašajo vsi čuti, vonj, okus, tip in sluh, ki naj posluša tajno duševno godbo. Pri Březinu ima to še globlji pomen, ker on gleda (kakor mistiki sploh) v svojem notranjem svetu dušo in njene pojave v telesnih podobah in čutnih oblikah. V mističnem gledanju čuti odmro svetu in vse človekove zmožnosti se takorekoč obrnejo na znotraj; zato se mističnemu pesniku zdi, da ima duša v notranjem gledanju virtualno vse zmožnosti čutov.

Březina pri opisovanju duševnih pojavov rad rabi metafore vonja, okusa, tipa in sluha. V svojem življenju je vdihal malo „vonja prijateljstva“. „Dež vónjave tolažbe“ oživlja dušo. „Puhtenje krvi sem dihal iz zgodovine.“ „V moji duši je misel kakor težki vonj vstala.“ Njegov dan je brez vonja, barv in cvetov. Življenja suhi sad ima pepelnati okus. V svojih žilah čuti materino toploto. „V svojem dihu znani ritem tvojega (materinega) diha slišim in v valu mojega glasu oživljena je čiš.“

Kakor moderni pesniki sploh, tako ima tudi Březina nenavadno, skoraj bolešno razvito čuvstvom in nekako nervozno občutljivost za najnežnejše tresljaje človeške duše in najbolj fine nianse čuvstvom. ¹⁾ Njegove pesmi so polne iskrenega čuvstvom, dasi imajo tu in tam dekadentsko rafinirano obliko.

¹⁾ Březina sam pripoveduje, da je v mladosti s svojim risarskim talentom vzbujal splošno občudovanje; pozneje pa ni imel prilike izobraziti se v slikarstvu, ki ga še zdaj tako mika, veseli in zanima. V svojih pesnih zna fino zadeti in niansirati barvene tone.

Pesniki, ki imajo tako razvito čuvstvovanje kakor Březina radi opevajo, kar se dá iz čuvstva najtežje preletiti v pesniško misel; s svojimi pesmimi se izkušajo približati melodiji. Březina rad rabi glasbene metafore; v dveh pesmih („Motiv iz Beethovena“ in „Iz večnih daljav“) je celo poskusil melodijo preletiti v pesem. V „Motivu iz Beethovena“ se kaže čudovita plastika čuvstva. Iz cele melodiozne pesmi zvení čudovita prisrčnost, ljubeznivost in iskrenost čuvstvovanja, ki izraža vso sladko vabljivost melodije.

„Tvojih tonov glas je bil to pod okni duše moje,
ki mi je klical: Pojdi in v luči bledeh svitov
in v dežju zlatem zvezd se kopala bodeva,
Pojdi, slišiš zvenenje moje?
— — — — in zdelo se ti bo
kakor ko bi imel v spalnici okno odprto
in jutranjih pesni mir bi te objel z vrto.“

Sploh najdemo v Březinovi pesni mnogo čudovite plastike duševnih pojavov in čuvstev. Kaka plastika, kaka čudovita iskrenost, neposrednost in preprostost čuvstva zvení iz onih že znanih verzov, kjer nam opisuje vzbujajoče se vabljive mladostne spomine! Mladostna pesem

„v obraz mi je dihuila, me za roko prijala
in me v utihle peljala vrtove zašlih let.“

S svojo dušo se pesnik pogovarja kakor z znanko in jo apostrofira z vzkliki: o Slaba, Tesnobna, Sestra i. dr. Misel se mu smeje, plaka, se topí v joku, ga ogovarja, objema, poljublja, mu stiska roko . . .

Březina ima čuvstvo in domišljijo bolešno razvito nad druge duševne zmožnosti. Zato ima toliko krasnih in drznih pesniških podob, da bi ž njimi lahko založil deset najboljših pesnikov. V svoji drznosti rad jemlje podobe iz vseмирnih (kozmičnih) prostorov: „V časa utihle vode kaplja zvezdni čar.“ Duševne pojave v najrazličnejših metaforah izliva v čutne oblike. Žalostni toni liki „solzna rosa“ trepetajo na strunah; otožno zvenenje drhtí v „kovinskih solzah“. Truplo svoje mladosti je balzamiral z „vónjavim zakladom svojih čistih spominov“. „Pod vlažnimi oboki dnevi gredó zamišljeni kakor po hodnikih zapuščenega samostana“.

Posebno slovesne so pesniške podobe, povzete iz verskega življenja in iz katoliške liturgije. Ko poje, da mu duša odpira svoj misal in da želi na oltarju umetnosti tiho mašo prebrati, se spomnimo besed mladega nemškega pesnika Eschelbacha¹⁾: „Ein Gottesdienst war mir die Kunst.“ Veličastna „Obletnica“ je cela zamišljena na podlagi katoliške liturgije. Pesnikove misli pojejo „mašo zadušnico, voščence toplo plakajo, molitev mu sočutno stiska roko.“

Povzemimo na kratko najbolj značilne prednosti Březinove poezije.

Březina je tako drzen v umetniškem zamišljanju, da nas kar začara v veličastne prizore nadzemskih dimenzij. Občudovati moramo njegove globoke misli, notranji čar njegove poezije, bogastvo pesniških podob, živo pesniško slikovitost, fino niansiranje čuvstev in skrbno obrušeno, prožno dikcijo.

¹⁾ Cf. podlistek „Vaterlandov“ : 900, št. 357.

III.

Doslej je gledal Březina svoj mistični svet še v „Skrivnostnih daljavah“. Oblike mističnega sveta so imele večinoma še nedoločne obrise; perspektive iz drugega sveta so se še neredno in naglo kakor nejasno bežeče sence drville mimo pesnikovega očesa. Njegov pogled je bil še boječ in negotov; ni še imel določene razdalje, ki bi iz nje najlažje gledal duhovni svet. Zdaj ga je gledal iz prevelike daljave, da so svetlobni žarki duhovnega sveta komaj dosegali njegovo oko; zdaj se je zopet preveč približal, da ga je kar slepila nenavadna svetloba. Poleg tega ga je pa še zunanji svet oviral (to je bila glavna ovira), izvabljal mu je duševne žarke in mu trgal zastore, ki je duša ž njimi zagrinjala okna, obrnjena v čutni svet. Od vseh strani so ga nagovarjali zemski glasovi in zagluševali tihotne zvoke mističnih strun.

Dokler sije čutno solnce in duši odpira okna čutov, ki skozi nje duhovne sile vhajajo v materialni svet, tako dolgo je duša nesposobna za jasno, mistično gledanje. Še-le, ko začne mrak zagrinjati čute in čutno solnce tone za obzorjem, vzhaja v duši zarja mističnega solnca. Kadar imajo čuti poldne, takrat je v mističnem svetu polnoči. Čim bolj pa se nagiblje čutni dan, tem bolj raste mistični dan. Tako si lahko razlagamo, da Březinu v večerni zarji proseva jutranja zarja mističnega dneva. Na zahodu mu vzhaja jutranja zarja; na zahodu se daní, se svita . . . Seveda imajo vsi ti izrazi poleg navadnega mističnega zmisla še višji, mistično-simbolični pomen in se nanašajo na razmerje med zemskim in posmrtnim življenjem.

V „Svitanju na zapadu“ vstaja pesniku nova zarja, ki tako očara pogled njegove duše, da ga popolnoma obrne v notranji svet. Ta zarja je smrt, večerna zarja zemskega življenja, ob enem pa tudi jutranja zarja boljšega življenja.

Saj smrt odpre duši vrata v boljše življenje; ona je oni usodni prag, ki ga mora duša prestopiti, če hoče viniti v večni dan pravega življenja. Ob smrti se sicer zgraža naša čutnost, duši pa je smrt poslanka miru in predhodnica večnega dneva.

Mistiku, ki se vglablja v dušno življenje, je smrt tesno združena z idejo večnega življenja v nadčutnem svetu. Mistik vé, da se začne pravo duševno življenje šele po smrti. Zato mu je ideja smrti in večnega življenja nekaka mistična leča, ki zbira vse raztresene duševne žarke in jim daje smer k večnemu Gorišču.

Ideja smrti daje „Svitanju na zapadu“ enotnost, določnost in preglednost, kakršne v prvi zbirki še nismo mogli najti, ker je pesnikova duša še nekoliko omahovala. Sicer je že v „Skrivnostnih daljavah“ Březinova poezija težila po mističnem gledanju; toda pesnik je le s tresočo in negotovo rokó krmaril svojo ladjo, in viharji so vanj pljuskali zemske valove. Zdaj je pa smrt sedla h krmilu; pod njenim dihom so se umirili zemski viharji in ladja bolj varno kakor dozday pluje proti pristanu mističnega sveta.

Vse Březinovo naziranje je postalo jasnejše, doslednejše in določnejše; njegove misli so se poglobile in postale še bolj vznesene. Ob enem z vsebino je napredovala in se izpopolnila tudi pesniška oblika. Vse poteze so postale ostrejšje in določnejše; nič več ne vidimo nedoločnih, megleno raztegnjenih obrisov. Verzi so kakor izklesani, nobena beseda ni odveč, vsaka besedica je kakor pribita na

svojem mestu. Vsa oblika je obrušena in uglajena; ritem in pesniško izražanje se krasno prilega mislim. Najvišje ideje in najbolj metafizične misli zna Březina izražati tako preprosto, neprisiljeno in lepodoneče, da nas kar očara. Neka čudovita godba zvení v njegovih verzih, ki so polni aliteracij in asonanc.

Pesmi v zbirki „Svitanje na zapadu“ imajo toliko globokih idej, da jih sploh ni mogoče izčrpati; napisati bi bilo treba cele knjige pesniških parafraz. Misli so tukaj še bolj kondenzirane in kristalizirane kakor v prejšnji zbirki; skoraj v vseh mislih se zrcali višji mistični zmisel.

Ideje „Skrivnostnih daljav“ so se v „Svitanju na zapadu“ razcvetele; marsikateri cvet je pognal še novo cvetje. Ker se je pa pesnik že popolnoma umaknil v mistični svet, je tudi svoje ideje presadil v skrbno ograjene vrtove mističnega sveta in jih zagrnil s skrivnostnimi zastori. Če se jim hočemo približati, moramo v svojo duhovno svetilko priliti mističnega olja. Posebno dobro moramo ločiti čutni svet od duhovnega in se vedno zavedati, da Březinova pesem na zemsko svetlobo opira krila, predno vzleti v mistične višine. Potem nam bodo umevni mnogi na videz protislovni izrazi. — Temna noč je mistiku svetla in svetloba mu temní solnce; v tišini se najglasneje slišijo zvoki in vzkliki duševnega sveta, tišina mu odmeva v duši („tišine večni glas je v moji misli s težkim odmevom zamiral“); nema usta mu govore slovesne besede in v molččnosti je duša najbolj zgovorna.

V prologu „Svitanja na zapadu“ Březina pozdravlja novo zarjo, ki mu je izšla na zapadu njegovega obzorja:

„Ples večnih svitanj je v moje somrake pel
v škrlat rož zapadnih se je tresel v rosi jutranji.
Dan časa novega je moje solnce rdeče temnil,
a po mraku moje duše je lil tajno luč notranjo.“

V mraku zemškega življenja se mu budí koprnjenje po novem življenju. Pesem mu je „most bledih žarkov“; po njem spè pesnikovo teženje v „rodne višine“. Kamor se ozre, vse ga spominja, da to ni njegova prava domovina, vse mu poje o „drugem bregu“, o srečnih bregovih nebeške domovine.

Predno gre na delo, opravi svojo „Jutranjo molitev“ s slovesnostjo, dostojno velikega pesnika:

„Šotor črni smrti, ki ga duša razpenja na poti svoji, da bi odpočila
sem spel na povelje Tvoje in obrnjen k vzhodu svetlobe,
rekel sem mislim, klečečim na rožnatih preprogah jutra: Molite:
O Najvišji“

Kaka slovesnost je v teh verzih, ki v njih s pesnikom vred čutimo bližino božjo.

In misel prihaja za mislijo v slovesnem izprevodu; in vse poklekajo na rožnate preproge jutra in molijo goreče, molijo koprneče

Pred Gospodom svetov, ki vse oživlja in ohranja, se pesnik zaveda svoje nevrčnosti:

„Tudi jaz, eden najrevnejših, prihajam poslušen glasu Tojega zvona,
na podjedovano njivo mojih mrtvih“

Rad bi gledal mistični svet v zarji smrti; zato prosi Boga, da bi dal „trdnost pogledu, kadar uzre mistični znak smrti na cvetih vrtov in duš“, in da bi mogel zbrano poslušati glas božji v svoji duši:

„Daj duši moji pogum molka, kadar si izpregovoril v znakih,
in vrtovom mojim dosti rož, ko nastane dōba viti vence!“

V zavesti svoje velike umetniške odgovornosti moli tako veličastno in vendar tako nedolžno-preprosto:

„Stōri, da bi bila resnica moja podobna knjigi molitveni,
da bi vsak v nji našel molitev svojo, i zavrženi i umirajoči!
In če se odbije večno solnce v moji besedi, naj v radostno ekstazo zardeva¹⁾ brate
in cvete njih koprnenja naj obrača k večnemu ognjišču zoritve!
Daj, da v žarkih nasmeha mojega prah s polij mojih pada na sosedne njive,
in dih bolesti moje naj strdi se v kristale lekov tem, ki so v gledanju omagali!
Tihoto moje samote napolni s šumenjem kril pobratenih duš,
in trenutki radosti moje naj v vónjavem dežju se nad postelje brez spanja tresejo,
kakor harfno petje k utehi užaljenega.
Daj, da bi moje misli bile kakor vetri pomladni, ki prinašajo ritem bodočim pesmim,
in kakor vihar, ki k vrnitvi priganja potnika pred potmi smrti!“

Březina vedno teží po nadzemskem svetu in po duševnem življenju. Njegova pesem se drzneje in drzneje dviga v „rodne višine“. Vendar ne more naravnost poleteti v toliko višino, ker je razdalja prevelika; na tej daljni poti potrebuje opore, kjer bi se odpočila od dolgega letanja, da bi mogla zopet s čilimi silami poleteti še višje. To oporo je Březina našel v ideji smrti.

V pesmi „Mythus duše“ nam opeva povest svojega duševnega gledanja in pojasnuje, kako se je naposled sprijaznil z idejo smrti.

Skozi pokrajine duševnega življenja je šla njegova duša kvišku; a vedno ji je bila za petami povodenj noči, ki je sproti temnila solnce, zmivala barve in poplavljala dušno bogastvo. Nazadnje mu je vzplamtelo jutro . . . Z apokaliptično-veličastnimi potezami opisuje, kako je odprl slikano knjigo „mrtvih sanj“, knjigo človeškega rodu, ki nosi znak smrti in minljivosti; skozi minljivost pa proseva spomin neminljivosti in boljšega življenja. V tej knjigi ni mogel mirno čitati, ker je bila njegova duša nemirna in razdvojena. Rad bi bil poletel kvišku v boljši svet. Na jambore njegovih ladij mu je sedala pesem, kakor ptič ki potrebuje počitka, da bi lažje poletel iz dežele „odpadujočega listja pod obnebe večne zoritve“. Toda zemlja ga je težila in mu ovirala polet, za seboj pa je slišal noč. Hotel je kvišku, pa ni mogel.

Umiril se je šele, ko mu je jasneje vzplamtela ideja smrti in mu premostila prepad med minljivim čutnim in neminljivim duševnim življenjem:

„Utrujen sem se končno privadil petju noči in ljubim zapad . . .“

Vzljubil je zahod čutnega življenja, — smrt, ki se dviga kakor svarilni signali na gorah in naznanja vhod Neznanega; smrt, ki sočutno objemlje tesnobno-hrepeneče in bolnikom šteje utripe žil.

¹⁾ transitiv.

V „Skrivnostnih daljavah“ je njegov pogled še „ugašal pred zmagoslavnim pogledom smrti“. („Pogled smrti.“) Zdaj pa v smrti pozdravlja prijateljico, ki mu navdihuje pesmi in jim daje osnovne tone. Smrt kaže njegovi duši pot v višave in v neskončnost; ona mu je znanilka življenja in večne blaženosti in vratarica nebeška.

Mistikom, ki že v življenju odmirajo svetu, je smrt sladka:

„Trudni sveta, roko podamo Prijateljici, da bi nas odvedla odtod
in smrt naša bode kakor smrt očiščenih ljudi,
Podobna poti iz sob prenasičenih vonjev v cerkev na cvetno nedeljo,
Podobna vstopu na ladjo med plapolanjem zastav in orkestri godeb.
Podobna odhodu vojske v osvojene dežele, ki ji mečejo kitice z oken,
Podobna veselemu odgovoru kora po besedah duhovnika, zavitih v skrivnost,
Podobna poljubu, ki bo trajal dlje kakor sistemi svetov,
podobna vzkliku vseh pesni, skritih v vseh minulih in bodočih dušah in svetih,
in združitve vseh minulih in bodočih dni in noči v en sam dan, ki v njem ne bo noči.“
(„Vino silnih“)

Březina si predstavlja smrt kot prijazno postavo z nasmehom na ustnih in z zlatim ključem v roki. Poje ji navdušene himne in jo pozdravlja zaupno kakor so jo pozdravljali nekateri svetniki, n. pr. sv. Terezija, ki je pela: „Umiram, ker ne umrjem.“

Pravo življenje se bo začelo še-le po smrti. V primeri s posmrtnim življenjem je zemsko življenje le bežni sen. Březina, ki vse gleda „sub specie aeternitatis“, imenuje zemsko življenje sen in skoraj v vsaki pesmi poje o sanjah minljivega življenja. Kakor zemsko življenje, tako je tudi naše sedanje spoznanje le nepopolno; vse gledamo kakor v somraku in najvišje resnice, ki jih bomo popolnoma spoznali po smrti, zdaj takorekoč samo slutimo. Zato Březina vzdihuje po popolnejšem življenju in poje.

„Mojo dedščino si položil v deželo sanj in sluteni,¹⁾
moje rože si potrgal in presadil v njene čudovite vrtove;
njih vonj me omamlja v ekstazah molitve in umetnosti,
in krasota njih barev gorí mi z Zapada“

(Mojo dedščino si položil)

Naša duša pa ni ustvarjena le za sanje in slutnje; po smrti jo čaka še popolnejše življenje:

„Nad podrtim zemskim krovom se nam odpira nebo,
„Dan²⁾ s svetlobo temni daljave — noč³⁾ s temo prižiga višave.“

Na tem svetu živi duša kakor v tujini in pregnanstvu; njena prava domovina je na onem svetu. Tja v domovino teži vse pesnikovo koprnenje; njegova duša in njegova pesem hrepeni po „rodnih višinah“ in po „rodnem mestu“. Svojemu prijatelju Boušku je rekel: „Če le pomislim, da je duša nesmrtna, sem kar v ekstazi. To je nekaj neizmernega!“ Tako ga prešinja misel na posmrtno življenje duše! V svoji duši večkrat zasliši veselo pesem o domovini, ki mu prinaša „pozdrave z drugih bregov“. Čudi se svoji duši, ki se včasih tako nerada spominja domovine. Začuden jo vprašuje:

¹⁾ t. j. v deželo, ki o nji sanjamo in slutimo.

²⁾ čutni dan, zemsko življenje. — ³⁾ čutna noč, smrt.

„Zakaj se odvrtaš o Slaba, ko se bližaš k rodnemu pragu?

Čuj, bučanje večnih morij pod obnebij ognjeno širino!
 K odhodu tvojemu pesem! Od bregov večnosti plove
 in iz njenega refrena vabilo Najvišjega ti poje.“

(„Zakaj se odvrtaš, o Slaba?“)

Prosi jo, naj jo nikar ne bega to, da bomo šele zvečer prišli v njeno rodno mesto in da bomo šele v mraku zagledali njega (rodnega mesta) vrtove; vhod bo vendar slovesen in vesel, saj nam bodo

„naši lastni ugasli dnevi z žarki nastlali pot
 in z vriskanjem po leta poslanih nad bomo pozdravljeni.“

(„Svitanje na zapadu.“)

Pa tudi nepopolno in bedno zemsko življenje ima za dušo velik pomen, ker je tukaj za-njo doba zoritve:

„Zakaj nam, ki verujemo, je dan Tvoj dōba zoritve,“
 „Ob poti nezrelo sadje naše v refleksu zapada zori.“

(„Svitanje na zapadu.“)

V ekonomiji zemске zoritve za boljše življenje igra bolest in trpljenje važno ulogo. Bolest je najbolj tvorna sila. Bolest je najkrajša in najuspešnejša pot duše. Zato „duša vedno hrepeni po tem, kar je najtežavnejše, ker se je iz svojih skrivnostnih izkušenosti prepričala, da je najtežavnejša pot najkrajša pot v višine in da je tam, kjer se bliščé zlati stolpi njenega rodnega mesta, treba iti vedno proti vetru.“¹⁾

To je naziranje mistikov sploh. Srednjeveški mistiki pojejo slavospeve bolesti in trpljenju. Blaženi Henrik Suso piše: „Trpljenje je najvarnejša pot, najbližja in najkrajša . . . Trpljenje je zdrava pijača in zdravilno zelišče nad vsa rajska zelišča. Mrtviči telo, ki mora že tako segniti, hrani pa plemenito dušo, ki naj večno ostane. Plemenita duša se nasičuje trpljenja kakor lepa roža majeve rose Trpljenje oblači dušo v rožnato obleko, v škrlat; trpeča duša nosi venec rdečih rož, žezlo zelenih palm; ono je bliščéči rubin v deviškem nakitu“²⁾ Tudi Tomaž Kempčan, ki na več mestih govori o važnosti trpljenja, poje slavospev trpljenju: „De regia via sanctae Crucis“ („Imitatio Christi“ II c. 12.)

Brez zatajevanja, bolesti in trpljenja ni mogoče okusiti sladkosti in lepote duševnega sveta. Březinu je bolest najsvežejši in najkrepčilnejši vir umetnosti in poezije. Bolest mu kaže pot in smer. Pod njenim vplivom mu v duši vstajajo bliski in se budi spev bodočega življenja. V njenem žarjenju mu vstaja svet razkošja na bregovih blaženosti. In na črno platno bolesti riše svoje sanje Bolest ga skozi ogenj smrti pelje v kraljestvo mistične poezije:

„Skozi ogenj zapada, kakor oglje žareče,
 ki v očeh odbija žar svetih besnosti,
 temačnih misli mojih četo zmedeno
 s tvojim (bolesti) bičem žene Gospod na pašo skrivnosti.“

(„Skrivnost bolesti.“)

¹⁾ O. Březina: Perspektivy („Lumir“ 1898, št. 2.)

²⁾ M. Diepenbrock: Heinrich Susos Leben und Schriften. 4. Aufl. Regensburg, J. Manz.

Radost njegovi poeziji vrata zapira, „bolest jih daljavam odpira“.

„Kadar je solnce (= radost) pelo, ti na svoje strune nisi udaril . . .
 moje (poezije) barve si razstavil le v prizmi solz svojih.“

Včasih se v njegovo samoto priplazi davna bolest „Podobna noči“, bolest, ki se je ne bomo na zemlji nikdar odkrižali — bolest človeške narave po grehu. Njegovo koprnjenje je trepetalo, ko se mu je bližala bolest, in se ni upalo dotakniti „mislil žarečih tipk“. Mrak ga je obdajal in dan je odhajal; in bolest, ki Vstajenje poje (križev pot življenja in vstajenja!), podobna noči, ki naenkrat pogleda v vsa okna in vsem pogledom odpira edino okno v večni dan, le ta bolest je vanj dihala. V dušo mu je dihala bolest, ki se začne s prvim dnem in na človeka preži prav do solznega praga smrti — bolest, katere posmrtni odmev bodo radosti nebeške (seveda, če jo prenašamo krščansko).

Bolest je v ozki vzročni zvezi z otožnostjo; Březina ta dva izraza (bolest in otožnost) večkrat rabi v obojnem pomenu, ali ju pa tudi zamenjava. Bolest z otožnostjo vpliva na dušo. Otožnost je pa tudi posledica silnega dušnega koprnjenja po boljšem in popolnejšem življenju v svetu „nadzemskih cvetov in form“. Mistike, ki tako hrepené kvišku, čutno življenje napolnjuje z otožnostjo. In tudi najbolj zmagoslavna pesem je „tesnobna“, če zvení „v tonih zemskih oktav“ („Zmagoslavna pesem“).

Ta otožnost je otožnost duše, ki vidi in se zaveda, da živi v tujini, da jo vklepajo spone materije („otožnost materije“). To je otožnost duše, hrepeneče po domovini; domotožje „ujetih knezov . . .“, ko se mest svojih spomnijo, nad jezeri razcvelih, zvezd neba rodne . . .“ („Bolest človeka“¹⁾) — Najbolj otožni in skoraj breztožni so pa trenutki, ko se duša utrujena vrne iz višjih pokrajin, se še jasnejše zaveda človeške nepopolnosti; ko jo zapusti navdihnjenje in ko pesniška beseda v duši izgubi „vso voljo in svežost in pesniku teče kalno in leno po verzih kakor v trhljih žlebovih“.²⁾ Sence se zgrinjajo nad dušo, mistično obnebeje temni in v dušo gleda „tesnobno in dvoumno molčanje večnosti“ („Mojo dedščino si položil . . .“)

Březinova otožnost torej ni nikako „svetožalje“, temveč ima globoko metafizično in versko podlago; imenovali bi jo lahko „mistično otožnost“. O podobni otožnosti govori „Imitatio Christi“: „Quamdiu mortale corpus geris, taedium senties et gravamen cordis. — Oportet ergo saepe in carne, de carnis onere gemere: eo quod non vales spiritualibus studiis et divinae contemplationi indesinenter inhaerere.“ (III. c. 51.)

Březina se zaveda, da je vsa ta bolest in otožnost posledica po grehu popačene človeške narave — „ob originale corruptelam“, kakor pravi „Imitatio Christi“.³⁾ Te resnice se spominja v že omenjenih pesmih: „Podobna noči . . .“ in „Bolest človeka“. Nenavadno globokoumno in nežnočutno pa poje o tem v „Legendi skrivnostne krivde“. „Sijaj bodočih ur“ mu je razsvetlil en trenutek življenja, da mu je ta trenutek razcvel v slavnostno razsvetljene dvo-

¹⁾ Nový Život I. 1901, str. 16.

²⁾ Te Březinove besede navaja Bouška v „Novem Životu“ 1896. II., str. 53.

³⁾ Kolikor se dá soditi po njegovih pesnih, je Březina mnogo čital to zlato knjigo srednjeveške mistike.

rane njegovih dni In pesnik je korakal po teh dvoranah. Toda zavest krivde ga je spremljala povsod. „Senca Nekoga“ je šla za njim in plavala pred njim. Kamor je stopila ta skrivnostna senca, ki je v tem trenutku spremljevala pesnika, povsod so temnela zrcala, luči ugašale in godba je padala na najnižje oktave.

„O duša moja, odkod je on prišel? In koliko stoletij morda
je skozi mojih prednikov duše prehajal, predno je prišel k meni...?
... V koliko rožnatih nasmehov je dihnil svoj podzemski blad?“

Bolest in otožnost je senčna in temna (seveda ne v moralnem pomenu) stran Březinove poezije in tvori nekako temno ozadje, da se tem bolj razločijo svetle barve mističnih tonov. Med nizkimi toni zemske bede se pa vedno oglašajo tudi visoki, slovesni, jasni duševni toni. Saj se mistika vedno vzpenja kvišku v nebo, dasi se mora pri tem opirati na zemljo.

Březina ne poje le pesmi človeške nepopolnosti, slabotnosti in bede zemskega življenja. V mnogih pesmih se je povzpел do nenavadnega, plemenitega duševnega ponosa in mistične samozavesti, ki pa nikoli ne nasprotuje njegovi ponižnosti. Ogenj svojega navdušenja je izlil v slovesne psalme in himne. Posebno slovesne so pesmi: „Jutranja molitev“, „Vladarji sanj“, „Zmagoslavna pesem“, „Vino silnih“ in „Psalm v čast najvišjemu Imenu“.

„Vladarji sanj“ so one izvoljene duše, katerim Březina poje svoje mistične pesni. Po njegovih nazorih namreč ustvarjajoči umetnik brez vzprejemajočega ni nič. Zato je v „Jutranji molitvi“ prosil Boga, naj bi „tihoto njegove samote napolnil s šumenjem kril pobratenih duš“. Te izvoljene pobratene duše nagovarja kot „Vladarje sanj“.

Bratje, katerih duše poklekajo poleg duše moje v svetiščih Neznanega; katerih roke se dotikajo mojih, ko sipljemo zrnje na oglje skupnih kadilnic, zblížani z opojnostjo skupne molitve, ki smo jo prejeli kot dedščino vekov...

Vi, ki ste bežali pred svetom, utrujeni zemskih barv, vi, ki se vglabljate v samoto in hitite proti večni domovini...

„himno ste zapeli čistemu Poljubu.“

„Zmagoslavna pesem“ je navdušena pesem duše, ki slavi zmagoslavje nad materijo. Kdor hoče zapeti to pesem, se mora z zatajevanjem čutnosti pripraviti za duševno gledanje. Zato ta pesem zadoni še-le takrat, ko je zatajevanje, združeno s telesno bolestjo, priklopelo do vrhunca. Zmagoslavje doni iz te pesmi, kadar zveni v najvišjih oktavah, nedostopnih navadnemu zemskemu sluhu; tesnobna pa je ta pesem, če jo prenesemo v zemske tone. Kdor zna zatajevati čute in krotiti strasti, ta sliši zmagoslavno duševno pesem povsod, v naravi, v umetnosti in v življenju.

„Vino silnih“ je prekrasna in za mistiko jako značilna pesem, ki v veličastnih in markantnih, a vendar tako preprostih podobah opeva pojme sladkosti mističnega sveta. „Vino silnih“ je oni veličastni duh, ki preveva mistične duše in njih krila razpenja in se v njih jadra upira, jim kaže pot kvišku in jih povzdiguje nad zemsko bedo, nad tesne meje časa in prostora.

„Bratje, iz roke v roko podajajmo vino silnih v svoji čaši;
veki so ga v vinogradih mraza branili, kakor dimi ognjev ponoči.
Vinarja sta mu bila Otožnost in Samota.
. Umrli bomo pred smrtjo svojo in po smrti bomo živeli.
Poslušni bomo brali v knjigi Tvoji, o Večni, in k nje slikam določili besedo
Vrtovi bodo nam grobi in smrt svojo bodemo s spevom zibali
Ne pojdemo skozi megle solz iz zemlje sanj v deželo življenja, zakaj oboje se strne,
in solze, kakor rosa na setvi vekov, od solnca vpita, se dvignejo nad nami v škrlatih
jutranjih.“¹⁾

V „Psalmu v čast najvišjemu Imenu“ slavi božjo vsemogočnost in veličastvo, kateremu vse stvari ne morejo najti primernege imena. Pesnik čuti svojo ničevnost pred Bogom:

„Moja duša se trese v hlapu Tvojega diha, moj glas
je preglušen s Tvojim molčanjem, moj nasmeh je v Tvojem pogledu sezgan

Březina se skoraj v vsaki pesni spominja razmerja svoje duše do Boga. Duša vedno teži po Bogu, ki jo edini more utešiti; zaveda se, da je vse, kar je lepega, le odsvit večnega Solnca, odsev njegove lepote in dobrote. Boga nagovarja različno: Skrivnost, najvišja Volja, Večni, Najvišji, Neznani²⁾ itd.

Na nižjih stopnjah mistike se duša še nekako instinktivno obrača za Bogom kakor rastlina za solncem. Mistični pesnik Březina čuti seme božje v svojem srcu in večkrat govori o slutenju Boga in boljšega življenja. Na takih mestih govori srce in čuvstvo. Kadar se mu pa oglasi um, takrat razločno in s trdnim prepričanjem govori o tem, kar srce in čuvstvo zaznava le nepopolno — sluti. Tako n. pr. poje: „Nam, ki verujemo, je dan Tvoj doba zoritve.“

Březina v razmerju do Boga čuti svojo nevednost, slabotnost; obtožuje se svojih slabih nagnjenj in „nečistih teženj svoje krvi“. Vendar se tudi zaveda, da je Bog cilj njegove duše, in včasih se njegovo srce s ponosnim zaupanjem povzdigne proti nebu. V „Jutranji molitvi“ prosi, da bi se mogla njegova pesem povzdigniti na gigantskih orlovih krilih („kakor gigantski fantom orla“), na dve strani razgrniti oblake noči, nazadnje leči k božjim nogam in svoj ponosni pogled podvreči božjemu pogledu.

Med veličastnimi himnami opojnega mističnega navdušenja in nizkimi toni globoke bolesti in otožnosti je še vse polno nians izpolnjenih s čarobnimi liričnimi toni Březinove duše. Med epsko veličastnostjo in slovesnostjo vedno doni prisrčna in topla lirika. Med najlepše čistolirične pesmi spada „Ti nisi šla“ (namreč duša) in „Občutje“ („Nálada“).

Notranjo lirično toploto spremlja zunanja melodičnost pesniške oblike, ki se krasno vjema z vsebino. Bouška pravi, da v češki literaturi ne pozna krasnejših verzov, kakor so Březinovi. Čim bolj prebiramo te verze, tem več notranjega in zunanjega bogastva najdemo v njih. V prevodu se ta krasota izgubi.

¹⁾ Cf. tudi str. 50.

²⁾ „Neznani“ in podobni izrazi nikakor niso sorodni z „nedoumim“ agnostikov; Březina je veren katolik in hoče s takimi izrazi izraziti le slabotnost našega uma pri spoznavanju najvišjih resnic. — Umljivosti Březinovih pesmi mnogo škoduje to, ker piše zaimke, ki se nanašajo na Boga, z malo začetnico; zato je večkrat težko uganiti zmisel pesmi, ker ne vemo, na koga se nanašajo apostrofe. V navedenih in prevedenih zgledih sem take zaimke pisal z veliko začetnico.

Navesti hočem le nekoliko verzov v izvirniku; seveda ne morem trditi, da sem izbral ravno najlepše, ker je pri toliki množici težko izbirati.

„Čas vadi¹⁾, rúže mé chřadly²⁾, vína má hořkla³⁾, rudla⁴⁾ má světa . . .“
 „Je pozdě již⁵⁾. Záclony⁶⁾ zdvihám, okna svá bez bázně⁷⁾ otvirám vyšším.“

(„Tys nešla.“)

„Je květen⁸⁾ stínů. Polední parna⁹⁾ dávno už za sebou máme.
 Sen opilý krví¹⁰⁾ umdlel a čistšími tony¹¹⁾ hraje.
 Hořící trámovi vedení¹¹⁾ našeho s praskotem ohně se láme,
 a u cesty nezralé ovoce naše reflexem západu zraje.“

(„Svitáne na Západě.“)

Večina pesni v „Svitanju na zapadu“ je pisanih v tako imenovanem „prostem verzu“ (razven šest pesni: Prolog, „Slišim v duši“, „Skrivnost bolesti“, „Občutje“, „Da sedeš za mojo mizo“, („O minula, ko smrti večni pasát“). Tudi v „Skrivnostnih daljavah“ je nekoliko pesni zloženih v „prostem verzu“, vendar je bil tam ta verz še nekaka izjema. „Prosti verz“ se loči od navadnega v tem, da se v njem naglašeni in nenaglašeni zlogi ne menjavajo tako redno. Ritem „prostega verza“ se ne uklanja strogim zunanjim ritmičnim pravilom, vendar ni nepravilen ali poljuben, ampak se ravna po pravilih notranje pesniške ritmike in se popolnoma naslanja na misli in čuvstva. V takem verzu je pel angleški pesnik Walt Withman; zato ga nekateri po njem imenujejo Walt-Withmanski verz. Březina si je ta verz prikrojil primerno svojemu temperamentu. Njegov „prosti verz“ ni nepravilnost ali površnost v zunanji pesniški obliki. Oklenil se ga je zato, ker je videl, da se včasih mistična eruptivnost ne dá vpreči v navadne ritme.

Březinov „prosti verz“ je večinoma sestavljen iz daktilov in trohejev in se lepo ujema z mistično eruptivnostjo njegovega sloga (notranjega) Mistična eruptivnost v hitrih, strastnih, ekstatičnih daktilskih sunkih udarja na dan, v trohejih pa zamira in počiva, da more spet planiti kvišku v daktilskih skokih. V daktilu misel vzkipeva in poskakuje, v troheju se pa izliva in priostruje v določnejšo obliko. To lahko vidimo v navedenih štirih verzih iz pesni „Svitanje na zapadu“. Kako v tretjem verzu prasketa mistični ogenj, v četrtem se pa misel priostri v vsaki polovici verza! Neka čarobna sila je v teh Březinovih verzih, posebno še, ko jih okraši z aliteracijami in asonancami in jih povzdigne z veličastnim svetopisemskim paralelizmom misli.

V „Svitanju na zapadu“ moramo še bolj kakor prvi pesniški zbirki občudovati veličastne pesniške podobe. Březina se povzdiguje nad prostor in čas. Iz svetovnih prostorov jemlje drzne pesniške podobe, ki naj bi nam nevidne žarke transformirale v žarke manjše lomljivosti, dostopne zemskim očem. „Od zvezd zvení mi pesem začeta pred stoletji.“ „Počasni ritem večnega kora je svarilno v dušo mi segel.“ Knjiga človeštva mu je kakor „palimpsesti, kjer skozi vsemir današnji proseva vsemir prvega solnca“ (kako visoka misel!). Kako krasno izraža hrepenenje svoje duše!

¹⁾ veneti. — ²⁾ giniti, veneti. — ³⁾ greneti. — ⁴⁾ rđeti. — ⁵⁾ Je pozno že. ⁶⁾ zastor. — ⁷⁾ bojazen. — ⁸⁾ majnik. — ⁹⁾ vročina. — ¹⁰⁾ krví pijan. — ¹¹⁾ ječa.

„Na jambore ladij mojih sanj“) je sedala pesem, ptič mistični utrujen letanja, ki iz dežel odpadajočega listja hiti pod obnebe večne zoritve.“

Prav tako čudovito-krasne so podobe, ki na pristrčno-preprost način izražajo visoke ideje in velikanske misli. Nedosežna je podoba, kjer primerja svojo umetnost knjigi molitveni. Bolest je „podobna noči, ki naenkrat pogleda skozi vsa okna in edino okno odpira v večnost“. Ko misli na smrt, čuti dih drugega življenja in zdi se mu, kakor da bi poslušal „večerno molitev zvonov pred velikimi prazniki“ (življenje vigilijske večnosti!) Smrt mistikov bo kakor pot iz zaduhle sobe „v cerkev na cvetno nedeljo.“

Březina se v svoji četrty pesniški zbirki primerja „staviteljem božjega hrama“. Tudi v „Svitanju na zapadu“ je zgradil veličasten božji hram. Obrnjen je proti zahodu — proti mističnemu vzhodu. Proti zahodu je tudi obrnjeno veliko okno in na tem oknu je naslikana smrt z nasmehom na ustnih in z zlatim ključem v roki. Vsa svetloba prihaja skozi to okno — skozi sliko smrti v božji hram. Poteze te slike v čudnih sencah švigajo po hramu. Kadar pa v večerni zarji jasneje vzžari mistično svitanje, takrat se čudna svetloba razlije po poltemnem hramu, barve na stenskih freskah oživé, in visoka okna drzno kvišku kipeče kupole zablesté v nebeškem svitu

F. Ks. G.

Unijatstvo.

Par mesecev sem se pojavlja med Slovenci agitacija za unijatstvo. Pričela se je na vročih tržaških tleh. Širša javnost se je lotila te stvari, ko je butila vest na dan, da je občina Ricmanje pri Trstu prestopila k grško-katoliškemu obredu in da je že vsprejeta v križevško unijatsko škofijo. Kaj je neposredno sprožilo to vest, ne preiskujemo; nas zanimlje v prvi vrsti dispozicija za tako izpremembo. In gledé nanjo moramo povdarjati, da je žalostni uspeh slovanskega gibanja „proč od Rima“. To gibanje je že precej staro; pred nekako dvajsetimi leti se je pričelo v Avstriji s posebno silo. Fraze razkolnega fanatizma o latinizaciji so takrat priromale iz Rusije k nam. Napadala se je rimska cerkev in papeži; proslavljala pa grška in njena uredba; naravnost se je slavil razkol in vabilo se je vanj. Dogmatske razlike so skušali zakriti s povdarjanjem narodnostnega pomena svojega gibanja.

Naši škofje in vsi zavedni katoličani so razkrivali to gibanje. Neminljivih zaslug si je v tem oziru pridobil vzlasti sedanji krški škof in najboljši zagovornik slovanskega bogoslužja na našem jugu dr. Mahnič. Imenovano gibanje je imelo jasen protikatoliški značaj; bila je odkrita agitacija „proč od Rima“; vodili so jo pa možje, kateri sami niso imeli nobenega krščanskega prepričanja več. — V tem gibanju je doma razpoloženje za unijatsko agitacijo. O tem nam jasno pričajo unijatski agitatorji.

1) t. j. mojega življenja.

V prvi vrsti je nastopil bivši urednik „Slovanskega sveta“ Fr. Podgornik. To ime govori več, nego dovolj. Nadarjeni mož, ki stoji sam, kot se kaže iz vseh njegovih spisov, popolnoma na religijsko indiferentnih tleh in gleda religijo jedino le s politiškega in narodno-kulturnega stališča, je bil vedno v ospredju protirimske agitacije. O unijatstvu je izpregovoril v „Slovanskem Vêku“, dunajskem polmesečniku, ki je odločno protikatoliškega, razkolnega značaja. Izredka se beró tako strastni napadi proti katoliškemu duhovništvu in katoličanom sploh, kakor jih je prinesel že ob svojem nastopu ta list, ki pravi o nas katoličanah, da smo ali hinavci, ali pa norci. V tem listu priporoča Fr. Podgornik unijatstvo, češ da razkol še ni mogoč!

Med agitatorji za unijatstvo se trudi dalje tudi „Slovenski Narod“, list, ki ne priznava niti upravičenosti, da bi se sploh moglo resno razgovarjati o religijskih vprašanjih. — — Molčimo! — — Za „Narodom“ hodi „Soča“, ob strani pa kot vedno, versko indiferentna, v svojem bistvu katoliškemu preporedu slovanskega juga vedno nasprotna tržaška „Edinost“. Izmed glasil, ki trdè, da se držé katoliških načel, plove v unijatski struji samo novi tržaški list „Svetilnik“.)

Unijatski agitatorji ne morejo vzbujati zaupanja. Z njimi se ločujemo že pri prvi točki. Nam je katoliška religija sredstvo za večno izveličanje, od Boga postavljeno, neizpremenljivo in katoliška vera jedini resnični odgovor na najvišja vprašanja o izvoru, naturi in namenu posamnikov in človeštva, njim pa le izpremenljiv kulturni pojav. Vsaksebi smo v prvih pojmi, zato bi se mogli z njimi razgovarjati o unijatstvu še-le potem, ko bi se zjedini o bistvu religije in o objektivni veljavi katoliške cerkve. Veselilo nas pa bo, če bo unijatsko gibanje rodilo marljivejše proučevanje grške cerkve, njene zgodovine in njenih sedanjih razmer. Južni katoliški Slovani smo dolžni sodelovati po svoji moči za unijatstvo, toda ne s tem, da se vdinjamo v službo pri sovražnikih katoličanstva in pod njihovim vodstvom medemo religijske pojme, marveč da pod vodstvom rimskega papeža in škofov z resnim delovanjem, polni vneme za katoliško vero skušamo pridobiti svoje razkolne sobrate — v unijatstvo. Mi smo že unijati — združeni z Rimom —; *bolj rimski*
skoraj ov
Rima
sedanja unijatska agitacija ima pa neunijatsko smer; ne teži namreč po ožji zvezi z razkolno cerkvijo zato, da bi pritegnila razkolne Slovane k Rimu, marveč da bi naša zveza z Rimom postala čim ohlapnejša in se naposled razrušila. Unijatstvo bodi, tako želé njegovi agitatorji, faza v gibanju „proč od Rima“.

Nekaj opazk pridevljemo še z ozirom na navadne agitatorske trditve o unijatstvu: 1. Latinski obred škoduje naši narodni individualnosti; tako pravijo. Pri tem pozabljajo, da je obred le zunanja oblika verskih idej, ki je vzrastla iz teh idej pod cerkvenim vodstvom. Kjer zaspé verske ideje, tam ne pomaga nobena obredna oblika. Narodna individualnost se bujno

¹⁾ Lastnik mu je duhovnik A. Stemberger. Izhajati namerava kot „glasilo slovenskih delavcev“ po dvakrat na mesec

lahko razvija ob vsakem verskem obredu, da si le ohrani žive ideje prave vere. Latinski obred je prav tako slovanski, kakor grški. Katoliški Slovani latinskega obreda živé v njem in si oplajajo z njim svoje duševne sile, kakor nam priča vsa njihova povestnica. Za nas so individualne evharistiške pobožnosti, blagoslovi, procesije z Najsvetejšim, ki jih ne pozna grški obred. Za nas je individualno ljudsko petje v cerkvi, ki se neprimerno svobodneje giblje v latinskem, nego v grškem obredu, za nas je individualen duhovniški celibat, jeden prvih faktorjev naše narodne samostalnosti. Teh par točk naj zadostuje, da razvidi vsak, kedor pozna narodovo življenje, mogočni kulturni vpliv latinskega obreda za razvoj naše narodne individualnosti. Upamo, da objavimo kmalu posebno razpravo v tem oziru. — Ne prezrimo tudi, kako neizmerne pomena je bil in ostane stik s klasiško latinsko kulturo, s katero nas veže latinski obred. Majhnega pomena so tu vprašanja, katera stara kultura je višja in nam primernejša, grška, ali latinska; klasicizem se pač ne dá deliti in če že hočemo kaj reči na to, moramo povdarjati, da latinska kultura obsega obojno, — grško in svojo. Spominike grške kulture nam je ohranil rimsko-katoliški zapad latinskega obreda; otela jih je in čuvala rimsko-katoliška cerkev. — Poglavitno je pri vsi ti stvari, da se je rimsko-katoliško duhovništvo moralo vedno vzgajati na temelju latinskega jezika in da je s tem vedi in umetnosti sploh prav za prav odprlo in ugladilo pot in vstvarilo splošno omiko in napredek; zraven pa tudi pospeševalo razvoj individualnosti med narodi, kjer je delovalo. V tem oziru nas tudi uči zgodovina, da smo bili Slovenci, čim ožje smo bili spojeni z latinskim svetom, tem bolj zavarovani potujčevanju. Zveza z Oglejem je bila za nas rešilna proti prodirajočemu nemštvu. Tudi o tem priobčimo posebno razpravo. 2. Neresnično je, da narodni jezik pri obredu varuje potujčevanja. Na Ogorskem in Sedmograškem imamo mnogo župnij grškega obreda, kjer se opravlja božja služba v romanskem jeziku (vzlasti v Velikovaradinski škofiji), ljudje pa govoré že samo madjarski; ravno to vidimo v Munkaški škofiji, kjer je mnogokje obred v staroslovenskem jeziku, ljudje — Rusi — pa potujčeni. Romanci so imeli do nedavna slovanski jezik pri božji službi; ta jim ni vzel narodnosti tekom stoletij, pač pa jih je mnogo potujčila krivična madjarska politika za časa dveh rodov. In na Balkanu? Peščica latinskega obreda se je obranila mnogo svežje in krepkeje, nego razkolniki, izmed katerih je ravno turško muhamedanstvo dobilo najsilnejše pomočnike. Propadanje narodov ima drugod svoje vzroke. Širše obzorje in z njim zvezana višja omika, ki jo vzdržuje latinski obred, ne moreta biti vmes in zgodovina nam spričuje, da je ravno nasprotno resnica. 3. Opozarjati moramo še na jedno stvar. Sedanje cerkve in župnije pri nas so rimsko-katoliške. Po nobeni drugi poti, razen potom sile, jih ni mogoče vzeti katoličanom latinskega obreda. Tekom stoletij so nastale in komaj zadostujejo sedanjim potrebam. Ali kaj mislijo unijatski agitatorji, kakšna bremena hočejo naložiti tistim, ki jih pridobivajo za svojo stvar? Dovolj o tem!

Zaključujemo: Unijatska agitacija, ki se sedaj pojavlja med nami, ni zdrava. Treba se ji je najodločnejše upreti!

Dr. K.

† Jakob Voljč.

25. vinotoka lanskega leta je izdihnil svojo dušo mlad, nadarjen pesnik, bogoslovec Jakob Voljč. Semtertam se je že izrazila želja, da bi se njegove pesmi, raztresene po raznih knjigah in listih, zbrale in podale v dar zlasti mlademu rodu, ki naj bi gledal v njih, kako čuti, misli, hrepeni mladeniška idealna duša. Žal, da se to doslej še ni zgodilo! In vendar nam Voljča (njegovi pseudonimi so bili zlasti Rado Kósar — Vinko Vinič — Vitigoj — I. Kremen) ni kar tako prezreti v vrsti naših mladih literatov! — Če drugi tako na vse kripnje bobnajo, recimo s svojimi Kettejem, da se — kakor je dobro-sarkastično dejal neki zelo pameten mož in ugleden slovstvenik — „pri nas že dvoji, je-li Prešeren večji ali Kette“: bilo bi res napak, če bi mi kar tebi nič meni nič zagrebli v pozabo darovitega, žal, prerano nam odveztega Voljča. Saj imajo „klerikalni“ pojavi na slovstvenem polju tako dovolj preziračev, nikarmo biti še sami med njimi!

Pokojni Voljč je za svojo mladost¹⁾ res veliko storil s peresom. „Vrtec“ zadnjih let je poln njegovih pesmi; „Dóm in Svetu“ je bil nadebuden sotrudnik; oglašal se je pri „Družbi sv. Mohorja“ in v „Zori“ ter spisal, oziroma prevel več lepih povesti za „Domoljuba“. Ni vse popolno, kar je napisal — saj še tisto ni vse, kar napišejo naši moderni „ženiji“! — a vsekako odsvita zlasti iz njegovih pesmi lep talent. Čuteče, rahlo srce, bujna, a nikjer bizarna domišljija, jedrnata misel, krepek slog, pristinopesniški jezik, raznovrstnost oblike — vsega tega je v Voljčevih pesmih. — Ljubke in preprostonežne so one po „Vrtcu“. Par zgledov!

Dedek sivi . . .

Priletela je sinica
in na okno sela je,
trkala lahno na šipo
in veselo pela je:

„Dedek stari, dedek sivi,
pomlad je v deželi spet!
Pusti gorki svoj zapeček,
pridi se na solnce gret!“

Dedek čuje, ne verjame,
še prezgodaj se mu zdi,
pa gre k oknu da pogleda . . .
„Glej no, saj že vse brsti . . .!“

In na glavo dene kučmo,
z vleče palico s peči:
„Ha, ha, ljubi moj zapeček,
gorek nisi samo ti;

morda misliš, da na tebi
tudi pomlad bom preždel?
Pojdi, pojdi, mar ni dosti,
da sem te po zimi grel?

No, sevé, sicer ne pravim,
da te nimam kar nič rad;
toda ptica je zapela,
da je zunaj spet pomlad . . .!“
(„Vrtec“ 1899, št. 5.)

To je pesmíca, katere bi se po naši sodbi tudi veliki pesnik „Otroških pesmi“, sam L e v s t i k, ne mogel sramovati. Motiv sicer ni nov; a tako ljubko, tako otroško-prisrčno je uglašen. — Ali pa ta-le:

¹⁾ Rojen je bil 24. mal. travna l. 1878. na Vrhniki. Gimnazijo je dovršil v Ljubljani kot gojenec „Alozijevišča“, kjer je že pridno pisateljaval v gojeniški list „Domače Vaje“. L. 1898. je vstopil v bogoslovje, kjer ga je po drugem letu prsna bolezen spravila v grob.

Babica in vnuka.

Aj za vásjo, aj za vásjo
znamenje stoji,
v njem na križu Izveličar
vmirajoč trpi, medli . . .

Stara mamka, siva mamka
z mlado vnučico
moli tiho, a v molitve
vpleta starka prošnjo to :

„Z m a g e venec, mir in pokoj
m e n i skoraj daj,
v n u k i z ognjem svojim srce
za v i h a r j e pokrepčaj!“

Vnuka mlada ne umeje
starkine prošnje;
pa pobesi rokci mali
očki mali vpre do nje:

„Mamka stara, ah povejte,
kaj naj Bog me pokrepča?
Kaj so to: viharji, boji . . .?“
Starka se v solzah smehlja . . .

(„Vrtec“, r. I. št. 6.)

Krasna misel krasno izrečena! — Sploh je Voljč drugače umeval namen poezije, nego se zdi, da ga umevajo naši „moderni“, o katerih se je zopet izvrstno izrazil zgoraj citirani mož-slovstvenik. „Dandanes — tako nam je dejal — veljajo sama čustva, in prav pesnik sestoji iz golih čustev, in razum in volja sta mu nepotrebni oviri pesniškega vzleta, pesek v zrakoplovni ladji. Treba se zaprestiti v svojo notranjost in razmotrivati in analizirati in secirati in negovati in pestovati in gladiti in božati ljubka svoja čustva in razmišljevati, kakšna čustva nam rodi preiskovanje svojih čustev, itd. itd. . . . His nam plebecula gaudet!“ Tako je! A i d e j e , velike ideje resnice in dobrote in prave lepote, za katere naj bi se zavzemala srce in um resničnega pesnika, te ideje žalujejo — pozabljene . . .

Voljč je razumel dobro, da poezija in umetnost sploh ne smeta biti dekli čutnosti; tudi to mu je bilo jasno, da, kakor nobena stvar, tako tudi umetnost in poezija nista samima sebi namen, najsi še tolikokrat razni Aškerci trdijo, da „nimata svoje svrhe zunaj sebe, ampak v sebi“, in podkrepljujejo svojo trditev z dokazi à la „res je! . . .“¹⁾

Zato je, dasi semtertam posnemovavec modernih pesnikov, v obliki naš mladi prijatelj muz vedno gledal na to, da je v svojih pesniških proizvodih oživiljal lepe, vzvišene ideje, ki naj bi blažile in navduševale naša srca ter jih dvigale k oni večni ideji, v kateri je izvor vse resnice, dobrote, lepote . . .

K Bogu, nepremernemu sredotočju človeških vzorov, vodi Rado Kósarjeva in Vinko Viničeva poezija. Tam ima, kar je izgubljenega, svojo rešitev, tam kesanje svoje odpuščanje, tam vsaka žalost svojo vteho, tam vsaka ljubezen, vsako hrepenenje svoj cilj . . .

Kako ginljiva je pesem:

¹⁾ Dragotin Kette: Poezije. Predgovor str. VII.

„Izgubljeni sin . . .“

Kapelica stoji vrh griča,
od daleč se ti že beli;
a mimo nje čez grič v dolino
stezà samotna pelje v dve strani . . .

V kapeli križ! Na njem v bolesti
razbičan, Krist visi pripet;
in vendat — zdi se: zdaj še hoče
v ljubezni večni ves objeti svct.

In zunaj v steni polrazpali
najvišja Mati in Gospa . . .!
Povej, Devica, kaj otožno
oziraš se v daljavo prek polja?

Ah, vem . . . Pred davnimi je leti
tod mimo ta in oni šel;
pokleknil je in molil, prosil,
mir božji v srcu, up mu je cvetel . . .

A kor da sem na grič valovje,
življenja mest priplalo je,
Tegà in onega z neznano
močjo s tihih bregov odgnala je . . .

In zdaj samevaš tu vrh griča
o, Mati sedmih bolečin,
v solzah oziraš se v ravnino,
kdaj se povrne „Izgubljeni sin . . .!“

(„Vrtec“, r. l. št. 11.)

Nedolžna otroška duša te pesmi pač ni razumela. Saj otroška nedolžna duša ne vé, kako se križajo in razdvajajo v življenju pota, in kako ta in oni krene daleč daleč strani od srčnega mirú in cvetnih upov . . . Kdor pa je pesem do dna razumel, tisti jo beri in zopet beri — potlej jo pa primerjaj s proizvodi naših „modernih“ pesnikov, iz katerih govori baje sama čista napredna umetnost — in videl bode, kako se mu bodo ob tej pesmi one omlednosti zagabile, kako razplinile v — nič . . .

Žal, da ne moremo prepisati tu sem še več Voljčevih pesmi! Zlasti lepe so one iz zadnjega leta pred njegovo smrtjo, iz tistega časa, ko je pesnik že sam predobro čutil, da njegovi

dnevi so odšli, — posušil se bršlin,
in cvetje v njem; le butara ostala je . . .

(„Dom in Svet“, 1900., str. 228.)

silna butara — smrtonosne bolezní . . .

Kako je takrat presunljivo zapel malo pred njim umrli svoji materi!

Draga mati! ah še v grobu
dramiti te moram;
Znaš li, kaj so rekli?
Vse in vsem si pel že,
ali mater si pozabil
in še ene pesmi
nisi ji zapel!

Ah, kaj ne, kako brezumno!
ti pač znaš: kar srce ljubi,
ljubi najgorkejše, najzvestejše,
to v globinah krije skritih
in o tem molči . . .

Trpka mu je zavest, da bo moral umreti tako mlad, tako poln navdušenja za vzvišeni svoj poklic, tako goreč v svojih naklepih za plodonosno delo . . . Toda kaj, če je pa taka volja božja! Tolažba njegova je nad zvezdami, pri Bogu in, pri materi:

Nič ne de! Nad zvezdami
duša tvoja biva;
duša moja kmalu, kmalu
k tebi pohiti . . .

(„Dom in Svet“, 1900., str. 548.)

Dà, dà tudi mi želimo, naj se zberó pesmi mladega, idealnega pesnika naši mladini v poživiljenje duha in srca z visokimi, lepimi ideali, prerano umrlemu pesniku pa v — monumentum aere perennius! Dr. M. O.

S l o v s t v o .

Haeckelismus und Darwinismus. Eine Antwort auf Haeckels „Welträthsel“ von Dr. Anton Michelitsch, Professor der Philosophie und Apologetik an der Universität Graz. Verlags-Buchhandlung „Styria“. 1900.

Haeckel je napisal svoj testament: „Die Welträthsel.“ V to oporoko je položil svoje svetovno naziranje, svoje ideje in tendence, svoje misli in želje. Tu govori o „veri in vedi, o izvoru religij, o bistvu teizma, o evangeljih, o papeštvu, o reformaciji, o brezmadežnem spočetju, o kulturnem boju, o monistični cerkvi; o človeku in duši, o stvarjenju in Bogu, o državi in cerkvi“; sploh o vsem... V tem delu se mož ni mnogo menil za resnico. Bilo mu je le do darwinizma, ali pravzaprav do ateizma. Kar služi materializmu in ateizmu, to mu je „dokazano dejstvo“; kar se ateizmu in materializmu navsomoč upira, to je mož zamolčal, utajil, preobrnil, potvaril, in če drugače ni šlo, ožigosal z znamko mračnjaštva in nazadnjaštva, klerikalizma in jezuitizma. Mož časi tako pisano gleda resnico, da so mu kritiki vzdeli priimek: „Rattenkönig von Unsinn und Lüge.“ Seveda je mož izzval mnogo kritike, a pač nehvaležne kritike, zakaj vobče so morali kritiki izpovedati, da mož tiči globoko pod stališčem resnih znanstvenikov. Da se omejimo le na teološki del njegove knjige, omenimo, da je vse teološko znanje o krščanstvu in katoliški cerkvi zajel, kakor je sam priznal, iz nekega Saladina (Stewarta Rooga), moža, ki ni ločil grških črk od hebrejskih in ni znal ne latinščine. Pamflet tega moža, ki ga imenuje Loofs „nevednega in podlega žurnalista najnižje vrste“, je bil Haeckelu poglavitni vir. Zato ni čuda, da se druží v teološkem delu Haeckelove knjige drzna brezsravnost z neumno nevednostjo. Mož na primer kleveta zoper brezmadežno spočetje Device Marije, a niti ne vé, kaj uči katoliška cerkev o tej prednosti Matere božje. Haeckel misli, da je Marijina mati spočela po sv. Duhu! In vendar so kritiki prisiljeni baviti se s tem možem! Zakaj naša doba je tako malomiselná in lahkomiselná, da vzprejema take trditve, če se le laskajo strastem množice, brez razbora in dokazov za dognane in dokazane.¹⁾ Haeckel je popularen filozof! To je bilo povod Michelitschevemu delu. Profesor Michelitsch sledi Haeckelu korak za korakom ter pobija napačne njegove trditve, kratko, a jedrno. Pomagal mu je pri tem delu s svetom tudi naš učeni rojak, profesor Stanonik. Knjiga je razdeljena na štiri dele: antropološki o človeku, psihološki o duši, kozmološki in teološki o Bogu. Pisatelj navaja proti Haeckelu dejstva in prve moderne veščake. Zato je knjiga kot nekak compendium filozofije in teologije prav zanimiva in porabna. Da pa mora pisatelj zlasti v teološkem delu govoriti semtertam o stvareh, ki so pri nas vsem znane, to pač ni njegova krivda, ampak krivda modernih materialistov, ki govoré o stvareh, ki jih prav nič ne razumejo. Knjiga je vsega priporočila vredna. A. U.

Didonov Jezus Kristus. Prvi zvezek. Iz francoskega prevel P. Bohinjec. Izdal dr. Anton Jeglič, knez in škof ljubljanski. V Ljubljani 1900. Natisnila Katoliška tiskarna. Cena broš. 1 K 50 h, eleg. v platno vez. 2 K 50 h. Izobražencem je ta knjiga izredno lepo slovstveno darilo. Priporočamo jo.

Prejeli smo še naslednje knjige:

1. Stjepan Korenić: Prvi hrvatski katolički sastanak obdržavan u Zagrebu dne 3., 4. i 5. rujna 1900.

¹⁾ Tudi „Jug“ navaja Haeckela za avtoriteto! Značilno!

Vsi dobri Slovenci so z zanimanjem in navdušenjem v duhu spremljali dogodke prvega hrvatskega katoliškega shoda. Nekateri so tudi osebno pohiteli v Zagreb izražati bratskemu narodu o priliki sijajne katoliške manifestacije pristrčne simpatije katoliških Slovencev. Izvestno so si mnogi zaželeli natančnejšega poročila o tem znamenitem shodu. Evo takega poročila! Neumorni urednik „Katoliškega lista“ in tajnik osrednjega odbora za hrvatski katoliški shod, Stjepan Korenić, je sestavil z izredno skrbljivostjo in marljivostjo poročilo o celokupnem delu katoliškega shoda. Opisane so priprave, delovanje odborov in odsekov, slavnostne seje... Točno so ponatisnjeni govori po stenografskih beležkah... Lepo knjigo krasé slike navzočega episkopata (Strossmayerja, Stadlerja, Drohobeczkega, Marčelića, Maurovića, Jegliča, Mahnića, Voršaka, Guglerja in Krapca), slike predsedstva (med njimi slika vodja Povšeta) in referentov katoliškega shoda.

Ako si kdo želi omisliti zanimivo knjigo, naj se obrne na „Zbor duhovne mladeži“ u Zagrebu, Kaptol 29. Knjiga (430 str.) stane 1 krono, po pošti 20 h več.

2. Stöger — dr. Ivan Šarić: Rajski vijenac. Najviši vršak krščanske nade. Sarajevo. Naklada kaptola vrhbosanskog. 1900.

Ta lepa knjiga, ki je Slovcem že dobro znana, je izšla sedaj tudi v hrvatskem jeziku. Posvečena je našemu presv. knezu in škofu dr. Antonu B. Jegliču, ki je velikodušno pripomogel, da je knjiga izšla. Jezik je — kakor smo razvideli iz hrvatskih ocen — lep in čist. Zato knjigo tudi Slovcem priporočamo. Stane lepo v platno vezana 4 K.

3. Jožef Kržišnik: Zgodovina horjulske fare. Ponatis iz „Zgodovinskega Zbornika“. V Ljubljani 1898. Samozaložba. Tiskala Katoliška tiskarna.

To je skrben opis horjulske fare v prirodnoznanstvem, statističnem, gospodarskem, verskem in intelektualnem oziru in opis zanimive nje zgodovine. Knjiga se častno pridružuje vrstnicam, zgodovinarjem kranjskih fara. Bodi prav toplo priporočena vsem prijateljem domače zgodovine.

4. Fr. Bleiweis: Vodilo otrokom Marijinim. Pravilnik in obrednik. — Najboljša mati. Molitvenik.

Marijinim družbam, ki se tako lepo razcvetajo širom slovenske domovine, je marljivi pisatelj oskrbel vse potrebne knjige z izbrano vsebino in lepim jezikom. Treba je bilo že ponatisa, kar je pri nas pač najboljšje priporočilo. A. U.

Index librorum prohibitorum ssmi D. N. Leonis XIII. iussu et auctoritate recognitus et editus. Romae. 1900. Typis Vaticanis.

Že l. 1897. je izdal Leon XIII. konstitucijo „Officiorum ac munerum“ s splošnimi določbami o prepovedanih knjigah.¹⁾ Sedaj je izšel še index sam, t. j. zaznamek prepovedanih knjig. Stari indeks je ukazal Leon pregledati in prenoviti, ker je bil v marsičem že zastarel in popravila potreben. Mnogokaj se je črtalo, to in ono popravilo in izpopolnilo. Nov zaznamek obsega 280 strani. Pridejana mu je tudi Leonova konstitucija s splošnimi pravili pa konstitucija Benedikta XIV. „Sollicita ac provida“ z navodom, kako je presojeti knjige. Tako je torej zakonodavstvo o prepovedanih knjigah iznova urejeno in modernim razmeram primerno usovršeno.

Ko omenjamo nove izdaje indeksa, bi le radi opomnili neke zmotne misli, ki se tuintam še dobi. Mnogi mislijo, da so le tiste knjige prepovedane, ki so zaznamenovane v indeksu. To je docela napačna misel. V indeksu niso zaznamenovane ne vse slabe knjige in med slabimi ne vedno najslabše. Zaznamenovane so pač le tiste knjige, ki jih je kdo naznanil rimskim kongregacijam in ki so jih kongregacije presodile ter obsodile. Takih knjig pa je razmeroma malo. Tudi je potem jasno, da je več latinskih, laških in francoskih, manj nemških, še manj slovanskih. Izmed slovanskih so sploh le dve tri poljske. Bil bi torej napačen laksizem, ko bi kdo menil, da sme brati vsako knjigo, ki je ne najde v indeksu. Ne gledé na to, da slabe knjige prepoveduje že prirodni zakon, mora biti katoličanu poleg indeksa poglavitno vodilo konstitucija Leona XIII. „Officiorum ac munerum“ s splošnimi določbami in pravili. Po teh pravilih so dolžni ravnati se vsi katoličani, kakor Leon XIII. izrečno poudarja.

¹⁾ Glej „Katol. Obzornik“ II. 230—256.

Z druge strani pa zopet nekateri pretiravajo. Če je kdo bral kako knjigo, ki je v indeksu, takoj mislijo, da je izobčen. To zopet ni resnica. Indeks veže navadno le pod smrtnim grehom. Le tiste knjige, za katere je to posebej povedano, je prepovedano brati pod kaznijo izobčenja. Take so po splošnih pravilih knjige odpadnikov in krivovercev, ki branijo krivo vero, in pa v indeksu tiste knjige, ki so jih papeži sami z apostolskim pismom imenoma prepovedali. V novem indeksu so take knjige zaznamenovane s križci.

Končno navedimo še bolj znane pisatelje, katerih dela so zaznamenovana v indeksu: Balzac (vsi romani), Champfleury (vsi romani), oba Dumas (vsi romani), Sand Georges (vsi romani), Sue Eugène (vsi romani), Zola (vsa dela); Hugo Victor (Notre-Dame de Paris, Les misérables), Voltaire (nekaj del), Michelet Jules (6 del), Renan (19 del, med njimi Vie de Jésus), Strauss (Leben Jesu), Mantegazza (10 del), Heine (Reisebilder, Neue Gedichte), Lenau (Albigenser), Ada Negri (Fatalità). Mnogi izmed teh pisateljev se širijo tudi po Slovenskem. Nedolžni liberalci utegnejo klevetati, češ da pohujšujemo mladino, ker opozarjamo na take knjige, kakor so klevetali tedaj, ko smo svarili pred hišo sramote, dasi so se že paglavci po šolah menili o takih rečeh. Mi pa pravimo s Hieronimom: „O impudentiam singularem! Accusant medicum, quod venena prodiderit!“ Dobrim ljudem pravimo: „Božji ljudje, čuvajte se! tam tiči strup! čuvajte sebe in druge!“ Oni pa klevetajo, da smo mi krivi, če si je samomorilec tja šel iskat strupa, dasi se je že pred njim prav tam zastrupilo mnogo boljših in zato mnogo nesrečnejših mladeničev, ker niso vedeli, da tam brezvestneži za žlahtno pijačo prodajajo strupe! Kdor vedé, nalašč pojde brat take knjige, njegova krivda in škoda! Mi pišemo za ljudi, ki niso podleži!

A. U.

Revue de Philosophie. S tem naslovom je pričel meseca grudna izdajati M. Peillaube v Parizu nov, vsaka dva meseca na osmih polah izhajajoči obzornik. Zalagata ga G. Carré in C. Naud 3 Rue Racine. Na leto stane 15 frankov. Gojil bo zvezo vseh raznih ved z modroslovjem. Namen mu je sinteza ali združevanje ved v modroslovju. V ta namen prinaša članke modroslovske vsebine, sestavke iz zgodovine, modroslovja in iz raznih drugih ved. Na koncu pa poroča o slovstvu, tičočem se svojih predmetov. Vrlo dobro je urejevan. Njegova metoda nam povse ugaja. Francoščine večšim prijateljem modroslovskega čtiva ga toplo priporočamo.

Časopis katoliškega duhovenstva. Organ vedeckého odboru Akademie křesťanské v Praze. Leta 1875. se je ustanovila v Pragi krščanska akademija z namenom gojiti vse stroke krščanske vede in umetnosti. Z izdatno gmotno podporo, katero so ji naklonili cesar, praški nadškofje in denarna zavoda „Sv. Václavská záložna“ in „Česká spořitelna“, je dobro izvrševala svojo nalogo v svojih treh odsekih. Umetniški odsek izdaja glasilo „Method“ in „Christliche Akademie“ in ima svoj zavod za izdelovanje cerkvene obleke. Pevski odsek izdaja „Cyrill“-a. Oba imenovana odseka sta vrlo mnogo pripomogla za povzdigo prave cerkvene umetnosti. Mnoge znamenite strokovnjake štejeta med svojimi sotrudniki, n. pr. stavbenike: Mockera, Barvitinsa, Bauma, Šterba; slikarje: Hellicha in Sequensa, kiparja Šimka; glasbenike: Lehnerja, Försterja, Bauera in dr. Glasilo znanstvenega odseka se zove Časopis katoliškega duhovenstva, ki izhaja vsak mesec in stane na leto 7 K. Urejajo ga zelo skrbno sedanji predsednik akademije kanonik dr. Krasl, kanonik dr. Kryštůfek in vseučilišni profesor dr. Tumpach. Obravnava znanstveno vzlasti tista vprašanja, ki segajo v duhovniško življenje in delovanje.

Drobtinice.

Svobodna volja. Ljubljanski Zvon je v 7. št. vlanskega letnika prinesel dr. Clemens Severus-a razpravo o smrtni kazni. Ker se dotika tudi vprašanja o svobodni volji, se nam zdi vredno, da dotični odstavek podajemo svojim bravcem. Tako-le slove:

„Gospodje, ki so vajeni operirati s težkim orožjem svoje učenosti, nam bodo očitali, da smo se izognili glavni, takorekoč principialni točki vse razpravice: vprašanju o bistvu kazni. Tem gospodom bodi postreženo z naslednjimi vrsticami: Nam je človeška volja terminirana, prav tako kakor je določena pot kamnu, katerega vržeš v brezno. Terminirana po vplivu rojstva, vzgoje, razmer, v katerih si vzrastel, v katerih živiš. — Pod pezo te zavesti sicer pade termometer našega samoljubja za par stopinj, tudi je navedena confessio plod raziskavanj, ki so danes, kakor izrecno poudarjamo, samo še teorije in vrhutega nasprotujoče si v marsikateri, in ne ravno nebistveni točki. Ali nauk njihov, nauk namreč, da je človeška odgovornost le objektivna, utemeljena le v dejanju samem, ne pa v kaki posebni lastnosti naši — to nam potrdi danes ta, jutri ona pridobitev medicincev in naravoslovcev, teh srečnih pionirjev človeške prosvete, zanj govori vsa kriminalna statistika, opazovanje samega sebe in ne navsezadnje tudi dejstvo, da nova šola pridobiva en kateder za drugim.

Naravno je, da bom med Slovenci takoj slišal težki ugovor: „Ti torej tajiš, kar nas uči sv. cerkev, da volja ni svobodna?“ Potolažite se, visoko častiti! Vem prav dobro, da me je zmerom in me še danes vedno prevzame globoka modrost Gospodova, kadar se spomnim besed: Brez moje volje ne pade vrabec raz streho. In čudovite, nadzemske milobe poln je obraz Spasiteljev na podobi Tizianovi, ko govori k prešestnici: „Qui primus sine peccato est vestrum, primus lapidem mittat in illam!“ Vse to vem, vem tudi, da je rekel Krist: ne sodite, da ne boste sojeni! Ravno tako znano mi pa je, da se vsi ti reki, ki spadajo k najlepšemu in najbolj človeškemu, kar je prišlo kdaj črez božja usta, z očali strokovnjaka dajo brati drugače, nego jih bere navadni človek s preprosto svojo pametjo in pod blagim, mehkim vtiskom, katerega razprostira podoba Boga sina. — S tem nočem reči, da bi se jih dalo skruniti in rabiti morebiti v nasprotnem zmislu. Ali med onim časom, ko so bile izgovorjene, in danes leži skoro dva tisoč let, časa torej dovolj, da se je v njih iznašel tudi drugačen pomen. — —“

Navajeni smo že zbadljive oholosti s te strani. O tonu ne rečemo nobene besede! Pač pa pristavljamo, da ne uči svobodne volje samo sv. cerkev, marveč zdravi razum in da dokaze za njo navaja tisto modroslovje, na katerega podlagi se je razvila vsa sedanja kultura.

Dve pesmi stoletnici. Leta 17 pr. Kr. je na poziv cesarja Avgusta pesnik Horacij zložil slovečo pesem stoletnico (*carmen seculare*) k stoletnim (*sekularnim*) igram. Ponosno gleda pesnik na Rim in njega ves svet obsegajočo moč; zadovoljno gleda na mir, ki ga je svetu prinesel Avgust, „*pacificator orbis terrarum*“, in na državljanske čednosti ter prosi Apolona in Dijano nadaljne rimske sreče. Tako se glasi njegova pesem stoletnica:

„Febus ti, in bóginja šum, Dijana,
Svetli kras neba, vse proslave vredna,
Zmer češčena, dajta nam, kar želimo
V času tem svetem.

Bóginja, potomstvo nam daj, očetov
Sklepe o ženitvi in o možitvi
Blagoslovi ti nam, saj preskrbijo
Plodni nam zarod.

V kojem po Sibilinem opominu
Vzorne dekllice in nedolžni dečki
Vam bogovom, varihom sedmih gričev,
Pojemo pesem.

Da po letih stoindesetih vaju
Zopet svet proslavljal bo z igro, s petjem
Dneve lepe tri tri noči takisto,
Lépo, slovesno.

Solčni bog-rednik, ki na svetlem vozu
Dan pripelješ in ga spet skriješ, isti
Vedno, o da ne bi kdaj večjega zrl
Mesta kot Rim je.

In pa ve, prerokinje pristne, Parke,
Kar ste enkrat rekle in ohranjuje
Stalni red, sklenite s preteklo dobo
Srečno bodočnost.

Ti, ki pravočasno skrbiš za póród,
Krotka Ilitija, ti štíti majke,
Če se že Lucina hčeš zvati, ali
Pa Genitalis:

Sadežev in črede bogata Telus
Cerero obdari naj z vencem klasja;
A živino Jupitrov zrak in vode
Zdrave redé naj.

Skrij puščice, mili Apolon, krotki,
In usliši prošnje nedolžnih dečkov;
Zvezd kraljica ti dvorogata, Luna,
Čuj nas, mladenke.

Ako Rim v resnici je vaše delo,
Če na vaš ukaz so trojanske trume
Zapustivši dom na etruško zemljo
Srečno prispele,

Potlej, ko jim skozi gorečo Trojo
Čisti je Enej, dlje živeč ko mesto,
Pot otvoril prosto, da več bi dal jim,
Kakor je pustil:

O bogovi, nrávi lepé mladini
Podelite, starčkom pa miren pókoj,
Ródu Romula pa imetje, zárod
Dajte in slavo.

In, ki z belimi vas časti govedí,
Sin sloveči Venere in Anhiza,
Vladaj, porazivši sovraga v vojski,
Zmagancu milo.

Z nami da so Jupiter in bogovi,
Z nado dobro to mi domov zdaj gremo.
Zdaj ko zna Dijani in Febu zbor naš
Hvalnice peti.“

Zadnji dan 1. 1900. pa je papež Leon XIII. zložil tudi nekako pesem stoletnico, odo, katero je naslovil: Jezus Kristus, zaščitnik novega veka. Kolika razlika med tema dvema pesniškima proizvodoma! Sevé, kakšne izpremembe so se pa tudi zvršile od Horacijevega časa do časa Leona XIII., izpremembe v ljudskem mišljenju in naziranju, v razvoju Rima in sveta! Paganskega Rima moč se je zrušila, zrušila pod vplivom orientalske in helenske mehкости, še predno so jo v kose razbili barbari s severa. Krščanstvo je zopet povzdignilo Rim, to mesto zopet naredilo za „prvaka mest“ Kakšno je pa danes to mesto, kakšen je danes pogled po svetu? Kaj pravi papež-pesnik v pesmi stoletnici?

„Zapada vek, koristnih umetnosti
Gojitelj dični: javne ugodnosti,
Moči prirodne spet odkrite
V pesmi omenja naj pesnik drugi.

A mene zgode veka minulega
Pretresajo bolj; te obžalujem jaz.
Ah! če nazaj pogledam v duhu,
Kaj jaz sramú spomenikov vidim.

O bojih, žezlih zrušenih tožim naj,
O spakah neomejene svobode?
O boju proti Vatikanu
S tisoč zvijačami započetem?

Ah, kje je krona Mesta, prvaka mest,
Še v sužnosti mu nikedar vzkračena,
Ki prej so je častili vekí,
Narodi stari kot Petrov sedež?

Že na kopnem in na vodáh rok njega
In albanskih kijev boji se Medec,
Scitje so poslušni na mah in Indi,
Drzni pred kratkim.

Vrača že se Vera k nam, Sramežljivost,
Mir, Krepost, Poštenje iz prejšnje dobe
In boginja blažena izobilja
S pušico polno.

Febus, prerok jasni z bleščečim lokom,
Ta ljubimec dragi Kamén devetih,
Ki z močjo zdravilno krepča betežne
Ude telesne,

Milostivo zroč palatinski holmec
Rimu slavo, Laciju dal bo srečo,
Ta vek do stoletnice bližnje, boljše
Bode podaljšal.

In ki štíti nam Aventin in Algid,
Bóginja Dijana, posluša prošnje
Mož petnajstih, želje nedolžnih dečkov
Vdano poslušá.

Gorje postavam, ločenim od Boga!
Poštenja zakon, vernost li še je kje?
Majó se, rušijo se prava,
Enkrat odločena od oltarja.

Li čujete, kaj? kake brezbožnosti
Zavedno trdi blodne modrosti zbor;
Z brezumno hče celó naravo
Bitje najvišje, Boga spojiti.

Početek višji našega zároda
Zameta topo: druží, kar družno ni,
Loveč le sence nične, prazne
Rod naš človeški z živalskim meša.

V vrtincu joj kak grdem se tam vali
Že oslabele drznosti slepa moč.
Oj, smrtniki, ves čas spolnujte
Zakone božje, Boga se bojte.

On sam življenje, on je resnica zgolj
In k nebeščanom prava, edina pot.
On sam po željah uravnati
Leta tekoča zemljanom more.

Ni dolgo še, ko na Petrov je sveti grob
Pobožne trume s prošnjami svetimi
Pripeljal: pač predznak ne slabi
Vernost ta spet se porajajoča.

O Jezus, sodec časa bodočega,
Ti teku nove dobe daj blagoslov:
Prisili ti z močjo božansko
Ljudstva uporna h krasnejšim težnjam.

Oživi seme svetega ti miru;
Naj jeza, vrenje, žalostne naj vojske
Preminejo enkrat: zapodi
Zlobnih zvijače v temè kraljestvo.

Duh jeden kralje vodi naj pod teboj,
Da vsi se tvojim zakonom pokoré:
Naj en bo hlev in en pastir le,
Vera naj jedna zavlada svetu.

Končal sem tek svoj, dvakrat devet sem jaz
Petletij živel. Ti še peščico daj;
Ne daj, da bile brezuspešne
Želje prosečega bi Leona.“

Papež-pesnik ima bister pogled. Dobro pozna časovne razmere. Dobro pa tudi ve, kdo jedini more te žalostne razmere izpremeniti v boljše. Bog, najboljši „pacificator orbis terrarum.“ Zato njega prosi pomoči in rešitve. Mi pa prosimo Boga: „Ne daj, da bile brezuspešne — želje prosečega bi Leona.“

Dr. M. Prelesnik.

Izkopavanja na rimskem foru. — Najstarejša Marijina cerkev krščanstva. — Rimski forum je kaj majhen košček zemlje, pa obsega velik del občne zgodovine. Arheološka izkopavanja na foru pa osvetljujejo dan na dan bolj topografijo in zgodovino njegovo iz časa paganstva in iz dob krščanskih. — Nedavno so porušili cerkev S. Maria Liberatrice na severnem pobočju Palatina, da so odkrili pod njo starokrščansko baziliko. Pri tem izkopavanju so našli doslej jako važne davnine. Umljivo je, da še ni vse objavljeno in da o vsem še ni izrečena končna sodba. Naj priobčimo izmed objavljenih nekatere posebne znamenitosti. Odkrita bazilika leži med silnimi zidovi cesarskih palač, v atriju Kaligulove palače, ter kaže v florisu vse sestavne dele starokrščanskih bazilik. Ima tri ladije in povprečno ladijo; stranski ladiji sta završeni ravnočrtno s kapelama ob glavni apsidi. Srednjo ladijo so ločili od stranskih dveh stebri, katerih enega so zopet postavili. L. 1702. in zopet l. 1885. so odkrili pod zdaj porušeno S. Maria Liberatrice cerkvene zidave, okrašene s freskami iz osmega stoletja, ali bile so nepristopne, ker se raziskavanje ni moglo nadaljevati, zdaj pa je cela bazilika odkrita. Doslej gledé slik najzanimivejša je kapela ob glavni apsidi na južni strani. Freske na stenah te kapele pripovedujejo zgodovino svetih mučencev Kvirika in Julite.¹⁾ Najlepša pa je freska v dolbini nad oltarjem, ki je deloma še ohranjen. Naslikano je na temnomodrem ozadju križanje Jezusovo. Natančnejši opis te slike priobčimo morebiti prihodnjič. Za zdaj naj le povemo, da je Jezus oblečen v dolgo tuniko brez rokavov in da je ta slika podobna minijaturi v sirskega Rabulovem rokopisu in odlomku slike križanja v cemeteriju sv. Valentina ob Via Flaminia²⁾ Pod to sliko, ki je popolnoma ohranjena, je nad oltarjem naslikana M. B. z detetom, ob desni in levi dva svetnika, najbrže Peter in Pavel, ob teh dveh Julita in Kvirik in ob teh papež in ustanovitelj svetišča; oba imata štiriogelni nimbus, torej sta označena kot živeča. Tudi imena obeh sta ohranjeni. Ustanovitelj se je imenoval Neodotus. Naslikan je, kako poklanja z zagrnjenima rokama Mariji model kapele. V ohranjenem napisu poleg njega pa se imenuje cerkev „Maria antiqua“. Ob podobi papeževi je brati ob levi ZACHARIAS in ob desni PAPA. Tako imamo zaznamovan čas, kedaj so slike nastale. Papež Caharija, o čegar blagoslovljenem delovanju v Rimu poroča obširno Liber Pontificalis, je edini tega imena ter je vladal od l. 741. do 752.

Pred kratkim so našli ob apsidi bazilike napis, ki se težko bere, pa sta ga Grisar in Marucchi razvozlala kot napis iz 8. stoletja o podaritvi „sveti Božji Porodnici in večni Devici Mariji.“ Ta napis dokazuje, da je bila bazilika posvečena Materi Božji. Dne 16. ja-

¹⁾ Prim. Ruinart, Acta Martyrum.

²⁾ Glej ilustracije v knjigi: F. X. Kraus, Geschichte der christl. Kunst, str. 175 in 177.

nuarja letos se je v isti baziliki našel nov napis velikega pomena, ko so odkrivali mozaični tlak v apsidi in prečni ladji. Napis je dvojezičen in se glasi:

† IOHANNES SERVVS SCAE MARIAE
† ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ.

Ta napis je vklesan ob robu osmokotne mramorne plošče ter je dobro ohranjen.

Kdo je ta Janez? V grotte vecchie (spodnja cerkev) v Vatikanu je popolnoma sličen napis, črke so istih potez, ki se nanaša na kapelo M. B. pri sv. Petru, katero je sezidal papež Janez VII. in oplešal s prekrasnimi mozaiki. Liber Pontificalis, ki pove, da je Janez VII. (705—707) napravil oratorij M. B. pri sv. Petru, pové tudi, kaj je storil za druge cerkve v Rimu ter pravi: „Basilicam itaque sanctae dei genitricis, quae antiqua vocatur, pictura decoravit; illicque ambore noviter fecit et super eandem ecclesiam episcopium quantum a se construere maluit, illicque pontificatus sui tempus vitam finivit“ (Ed Mommsen I., p. 219; Duchesne I., p. 385.) Osmrokotna mramorna plošča je skoro gotovo odlomek istega ambona, ki ga je dal napraviti papež Janez VII. Iz tega se vidi, kako zanimiva so arheologiška izkopavanja.

Ta bazilika je tedaj Marijina cerkev in imenovati jo je Maria antiqua. De Rossi je v svoji Roma sott. objavil katalog rimskih cerkva iz 7. stoletja, in tu so našete prve Marijine cerkve v tem redu: sancta Maria maior, sancta Maria antiqua, sancta Maria rotunda, sancta Maria transtiberis. Kje je bila sancta Maria antiqua? De Rossi meni, da je stala ondi, kjer je bila pozneje S. Maria nova, danes S. Francesca Romana. Tudi Kraus je v zgoraj omenjeni knjigi istega mnenja. Str. 316 beremo: S. Maria Antiqua (unter Leo IV. durch die von Nikolaus I. 858—867, vollendete S. Maria Nuova ersetzt, unter Honorius III, 1216—1227, restaurirt, 1615 modernisirt als S. Francesca Romana.

To hipotezo je prav odločno zagovarjal l. 1897. sloveči izdajatelj knjige „Liber Pontificalis“, abbé Duchesne v Melanges d' Archeologie et d' Histoire zoper Lancianija in jezuita P. Hartmana Grisarja, ki sta trdila, da mora biti S. Maria antiqua pod zdaj podrti S. Maria Liberatrice. Tudi ko so v kapeli sv. Kvirika in Julite našli napis, ki imenuje ustanovnika kapele „dispensator Sanctae Dei Genitricis semperque Virginis Mariae, quae appellatur Antiqua“, Duchesne ni odstopil. — Grisar se je opiral pri svojem dokazovanju na Itinerarium Einsiedlense (iz druge polovice 8. stol.), ki imenuje na rimskem foru samo eno Marijino cerkev in sicer z značilnim imenom „antiqua“. To Marijino svetišče je stalo ob Nova Via, neposredno za templom Veste, blizu vzhodja palatinskega griča. Srednjeveško verodostojno sporočilo pripoveduje, da je že papež Silvester na tem kraju sezidal oratorij posvečen M. B. Krščanska legenda je to sporočilo pozneje zavila v pravljico o zmaju, katerega je pokončal papež Silvester. Tik Marijine cerkve je stalo Vestino svetišče. Na tem kraju se je tedaj bil boj med krščanskim bogoslužjem in najimenitnejšimi tradicijami rimskega verstva. Iz tega je spoznati velik pomen te cerkvice, poznejše bazilike. Stoji na znamenitem prostoru Rima, če ne na najvažnejšem kraju celega rimskega cesarstva.

Saj Vesta je bila Rimljanom mati in boginja moči in obstanka cesarstva, mitologija jo označuje kot deviško boginjo, kateri so morale služiti device vestalke. Marija, deviška mati Zveličarja, naj bi na tem kraju premagala Vesto. Ali ni to lepa misel? S. Maria antiqua je najstarejša Marijina cerkev v Rimu, da, vsega krščanstva, ker se sme njen začetek postaviti v čas papeža Silvestra. Sijajna bazilika M. B. na Eskvilinu je bila še le pozneje zidana, kajti Liberij je bil papež od l. 352.—366., Silvester pa je umrl 17 let pred nastopom papeža Liberija. Ko je Liberijeva basilika radi veličine in pomena dobila ime „maior“, so jeli imenovati cerkev Marijino na foru „antiqua“. Pozneje je postala ta cerkev dijakonija, to je, poverjena ji je bila oficijelna skrb za reveže in miloščino. Za zgodovino cerkve je tudi to pomenljivo, da je v najstarejšem zaznamku rimskih dijakonij iz časa papeža Leona III. imenovana na prvem mestu. Za vlade Leona IV. (847—855) so dijakonijsko čast prenesli na drugo Marijino cerkev na foru, katero je sezidal ta papež ob Sacra Via. Ta cerkev se je potem imenovala Maria Nova. (Prim. Grisar, Geschichte Roms und der Päpste im Mittelalter, str. 194 in dalje.)

J. D.

Paberki.

Družba sv. Mohorja. Naša družba šteje letos 76.110 udov, to je 2486 udov manj, kakor lani. Udje se razdelé po posameznih škofijah tako-le:

Goriška nadškofija	8.599,	11	manj	kakor lani.
Krška škofija	6.208,	160	"	"
Lavantinska škofija	23.771,	2.025	"	"
Ljubljanska škofija	29.587,	519	"	"
Tržaško-koperska škofija	4.041,	25	več	"
Sekovska škofija	598,	34	"	"
Somboteljska škofija	351,	7	"	"
Zagrebska nadškofija	479,	66	manj	"
Senjska škofija	206,	7	"	"
Poreška škofija	136,	6	več	"
Djakovška škofija	65,	3	"	"
Bosniška škofija	226,	11	manj	"
Videmska nadškofija	185,	9	"	"
Razni kraji	541,	15	več	"
Amerikanci	908,	104	"	"
Afrika in Azija	209,	128	"	"

Z razpošiljanjem letošnjih družbenih knjig smo začeli dné 18. septembra in prizadevali se bodemo, da častiti udje dobijo knjige najprej ko mogoče. Odpravili bodemo zaboje s knjigami po tej le vrsti: Amerika in Afrika, lavantinska, krška, ljubljanska, tržaška in goriška škofija ter razni kraji.

Cenjene gospe do poverjenike, katerim se knjige pošiljajo, nujno prosimo, naj takoj, ko dobijo „avisó“, pošljejo po nje na pošto ali železniško postajo, da ne bode sitnih reklamacij, ki povzročujejo samo zamudo in nepotrebne stroške. Poštne stroške morajo častitim poverjenikom povrniti posamezni udje.

One gg. poverjenike, ki dobivajo svoje knjige neposredno v družbeni tiskarni, prosimo, naj čim preje pošljejo po nje, da nam zavoji ne zastavljajo prostora, katerega nam itak primanjkuje na vse strani.

Razposlalo se bode udom vsega vkup 456.660 knjig. — Romajte torej knjige v toli častnem številu po vsem Slovenskem. Budite rojake, poučujte jih, zabavajte in razveseljujte jih ter vnmajte v srcih njihovo ljubezen do Bogo in domovine!

V Celovcu, dné 18. septembra 1901.

Odbor.

Protestantska agitacija v Rimu. Če po vsem svetu sovražniki naskakujejo katoliško cerkev, bi bilo čudno, da ne bi naskočili tudi Rima. In zares je začel protestantizem z vso silo v Rimu agitirati zoper katoliško cerkev. Le metodistiška cerkev je prejela iz Amerike več kakor milijon dolarjev. Tla v Rimu so tudi zelo ugodna za tako početje. Zvabili so v Rim nebrojne množice ljudstva, a zdaj je brez dela, zanemarjeno, bedno in siromašno. Seveda tako ljudstvo ne zapira rok, če mu ponujajo protestantovski pastori in biblijske žene premannih darov. Takega heroizma ni zmožno. Protestantje odpirajo v Rimu „krščanske dvorane“, zavetišča, ljudske šole, zavode za meščanska dekleta, evangelijske hramove, in vabijo vanje mladino. Kardinal Parocchi je imel zadnjič o tem znamenit govor, kakor poroča Vrhbosna (1901. br. 14). Govoril je o „delu vere“. Nasproti protestantski agitaciji so namreč katoličani v Rimu započeli delo vere. Leon XIII. mu je darežljiv pokrovitelj. Kardinal je izpodbujal vse katoličane, da bi se z vsem ognjem zavzeli za to delo. Saj je vera, je dejal, temelj vsem krepostim. Kakor kača čuva svojo glavo, tako mora po besedah Zlatousta kristjan nad vse braniti vero. Potem pa je opozarjal na tisto večno resnico, da se bodo izjalovili vsi naporí protestantizma. Seveda veliko zlá in gorja lahko povzročé, mnogo katoličanov lahko odtrgajo od Rima, ampak papeštvo bo preživelo vse te boje. Dá, ko bi protestantje razbili katoliški Rim, ko bi papež ne bil več drugega kakor „episcopus Romae in partibus“, škof med neverniki, bi bil Rim vendar nesmrtno mesto papežev, Petrova škofovska stolica. „Denimo, je dejal Parocchi, da bi potop zagrnil Rim, da bi odpadništvo pogoltnilo stari in novi svet, bi papež, naslednik Petrov, gnan od kraja do kraja sveta na poti prognanstva vendarle našel zavetje na kakem novem otoku, vzniklem iz valovja okrog Polinezije. In s tega novega sveta, kakor iz globočine morja, kakor z neba, bi odmeval vedno isti glas: Ti si Peter — skala in na to skalo bom zidal svojo cerkev! Naslednik Petrov bi bil vedno rimski škof! Noben potop, ne fizični, ne socialni, ne more razdružiti tega, kar je Bog zedinil: Rima in papeštva!“ Papeštvo bo živelo, ko že davno protestantizma ne bo več. Katoliška cerkev bo slavila svoje slavje, ko bodo učenjaki preučavali protestantizem, kakor preučujejo sedaj sisteme Macedonija ali Arija! V katoliški cerkvi živi Kristus in — „Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat!“

A. U.

